

ANALIZĂ PRIVIND REMIGRAȚIA COPILOR ROMÂNI

Echipa de cercetare:

Cătălin Luca

Liliana Foca

Alexandru-Stelian Gulei

Silviu Daniel Brebuleț

Consultant aspecte etice ale cercetării: prof. univ. dr. Doina Balahur

Documentare: Aliona Dronic, Cornelia Ciobanu, Dana Pîrvu, Milka-Nicoleta Rotaru

Operatori: Alb Lucia Maria, Ardelean Otilia, Bălan Corina, Brebuleț Silviu Daniel, Buzatu Viorica, Ciomaga Florentina, Cocos Elena, Constantinescu Cristina, Crișan Ionela Raluca, Draga Valentina, Durac Iulia, Gheorghe Daciana, Goleanu Corneliu, Hanganu Mirabela, Ion Adriana, Laic Daniela, Lungu Paul, Mărginean Gabriela, Mihai Liliana Jeny, Militaru Gabriela, Miron Oana, Mitea Sarolta, Modreanu Claudia, Novac Maria, Pașcu Dana, Pîslaru Dan, Plăcintar Angela, Pop Carmen Liana, Suciu Ionelia, Șaitiș Diana, Șandor Mariana, Tencalec Dora, Țandără Gică.

Datele statistice cu privire la numărul copiilor remigrați din Spania și Italia care au solicitat echivalarea studiilor în perioada ianuarie 2008 – mai 2012 au fost obținute prin amabilitatea doamnei Cristina Chirazi, director Centrul Național de Recunoaștere și Echivalare a Diplomelor din Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului.

Această publicație a fost realizată cu sprijinul financiar al Programului Drepturi Fundamentale și Cetățenie al Comisiei Europene. Responsabilitatea pentru conținutul acestei publicații aparține Asociației Alternative Sociale și nu reflectă în mod necesar opinia Comisiei Europene.

CUPRINS

Cuvânt înainte I 5

Cuvânt înainte II 7

I. REZUMAT 9

1. Contextul cercetării 9

2. Obiectivele cercetării 10

3. Metodologia de cercetare 11

3.1. Instrumente 11

3.1.1. Chestionarul sociologic 11

3.1.2. Chestionarul S.D.Q. (Strengths and Difficulties Questionnaire) 11

3.1.3. Focus grup 11

3.2. Populația investigată 12

3.2.1. Elevi remigranți 12

3.2.2. Părinți 12

3.2.3. Stakeholders: consilieri școlari și alți specialiști în protecția copilului 12

4. Principalele concluzii și recomandări 13

4.1. Amploarea fenomenului remigrației 13

4.2. Specificul remigrației 14

4.3. Efectele remigrației asupra copilului 15

4.4. Rolul serviciilor de asistență educațională și psihosocială 17

II. RAPORT DE CERCETARE 19

1. Instrumente 19

1.1. Chestionarul sociologic 19

1.2. Chestionarul S.D.Q. (Strengths and Difficulties Questionnaire) 21

1.3. Focus grup 22

2. Populația investigată 23

2.1. Elevi remigranți 23

2.2. Părinți 24

2.3. Stakeholders: consilieri școlari și alți specialiști în protecția copilului 25

3. Rezultate 25

3.1. Persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat copilul 25

3.1.1. Persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat copilul înaintea migrației 25

3.1.2. Persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat copilul în perioada petrecută în străinătate 26

3.1.3. Persoanele în îngrijirea cărora se află copilul acum 27

3.2. Migrația 28

3.2.1. Exprimarea opțiunii copilului privitor la emigrare 28

3.2.2. Acordul copilului privitor la emigrare 29

3.2.3. Așteptări ale copilului privitoare la emigrare 30

3.2.4. Temeri ale copilului privitor la emigrare	34
3.2.5. Locația de emigrare – în cazul copiilor care remigrează	39
3.2.6. Intervalul de timp petrecut în străinătate	44
3.2.7. Regrete ale copilului referitor la perioada petrecută în străinătate	49
3.2.8. Opțiunea copilului privind o eventuală reîntoarcere în străinătate	54
3.3. Remigrația	59
3.3.1. Motive percepute ale remigranței	59
3.3.2. Persoanele cu care a remigrat copilul	62
3.3.3. Exprimarea opțiunii copilului privitor la remigrație	67
3.3.4. Acordul copilului privitor la remigrație	72
3.3.5. Autoevaluarea readaptării la viața din România	77
3.3.6. Factori facilitatori ai readaptării	83
3.3.7. Factori inhibitori ai readaptării	88
3.3.8. Starea afectivă a copilului consecutivă remigrației	94
3.4. Efectele remigrației în plan psihologic	108
3.4.1. Evaluare de ansamblu	108
3.4.2. Dificultăți emoționale	111
3.4.3. Dificultăți comportamentale	112
3.4.4. Hiperactivitate / deficiențe de atenție	113
3.4.5. Dificultăți de relaționare	114
3.4.6. Puncte forte	115
3.4.7. Impactul dificultăților resimțite în planul activității	116
3.4.8. Riscul de dezvoltare a dificultăților de readaptare consecutiv remigrației	118
3.4.9. Diferențieri în privința efectelor psihologice ale remigrației	119
3.4.10. Factori de risc în privința readaptării	128
3.5. Efectele remigrației în plan școlar	140
3.6. Informații calitative obținute prin intermediul focus grupurilor	141
4. Concluzii	149
Amploarea fenomenului remigrației	149
Specificul remigrației	150
Efectele remigrației asupra copilului	151
Rolul serviciilor de asistență educațională și psihosocială	153
ANEXE	155
Anexa nr. 1 Adresa răspuns Nr. 49367/27.07.2011	156
Anexa nr. 2 Adresa răspuns Nr. 802_CNRED/18.05.2012/N.V	158
Anexa nr. 3 Ethical Integrity in Scientific Research with Children	160
BIBLIOGRAFIE	168

CUVÂNT ÎNAINTE I

Schimbările, fie ele și foarte pozitive, pot avea consecințe neașteptate și uneori dăunătoare. Cine ar fi putut imagina acum 25 de ani o cercetare privind remigrația copiilor români? Și în ce structură de cercetare ar fi putut fi realizată o astfel de cercetare? Libertatea de a circula în Europa, în lume, de a putea lucra într-o altă țară, libertate de care Românii au putut beneficia după decembrie 1989, reprezintă un drept cu o valoare extraordinară, și totuși...

Puțini erau cei care, de la început s-au gândit că printr-o consecință a acestei libertăți putea să se numere fenomenul remigrației copiilor. Avem aici un exemplu instructiv, elocvent, de cum o schimbare majoră pe plan socio-politic poate genera o nouă problemă socială, necunoscută până în acel moment, careia cercetătorii și societatea, în ansamblul ei, trebuie să-i acorde o atenție deosebită.

Datele statistice disponibile arată clar că fenomenul remigrației copiilor români este important. Ca problemă socială, el se înscrie într-o problemă mai largă, cea a drepturilor copilului, în acest caz cea a drepturilor copilului român migrant în Europa.

Pentru a oferi multiplele întrebări pe care le suscită remigrația – și în mod particular cea care privește Italia și Spania – răspunsuri adecvate, o echipă de cercetători români animată de Cătălin Luca a realizat un ambițios proiect de cercetare. Acest proiect a fost realizat în parteneriat cu Fondazione Albero della Vita (Italia), Fondazione Iniziative e Studi sulla Multietnicita (Italia), Universitatea din Barcelona (Spania), Asociația Alternative Sociale (România) și Fundación Instituto de Reinserción Social (Spania) și a fost finanțat prin programul Daphne JUST/2009/FAC/AG/0933. Parteneriatele menționate și modul de finanțare constituie dovada posibilităților pe care le-a creat și România, pentru cercetarea românească, integrarea europeană și deschiderea spre întreaga lume.

Calificativul de ambițios atribuit proiectului colegilor români se justifică de mai multe maniere. Voi începe cu faptul că este vorba de o tematică de cercetare foarte puțin abordată în literatura mondială de specialitate. Cu excepția lui Félix Neto de la Universitatea din Porto, nimeni nu a studiat și publicat până acum asupra fenomenului remigrației copiilor și a consecințelor sale.

Ambițios, datorită amplexării activităților de cercetare pe care le-a suscitată realizarea acestui proiect: culegerea de date cantitative privind experiența migrației de la 245 de copii din șase județe din România; culegerea de date calitative prin focus grupuri la care au participat 23 de copii, 16 părinți și respectiv, 21 de psihologi și alți specialiști ai protecției copilului.

Ambițios, prin implicațiile pe care le au rezultatele obținute. Menționez doar una: peste 6.000 de copii remigranți prezintă dificultăți de readaptare și probleme de ordin psihologic. Remigrația se prezintă, deci, ca o situație de viață potențial vulnerabilizantă, care are la unii copii sau care poate avea la alții consecințe pe planul adaptării și pe plan psihologic. Va fi, deci, necesar de a pune în practică modalități nu numai de intervenție dar și de prevenție, îndeosebi metode vizând stimularea procesului de reziliență. Știm prea bine că înțelegerea fenomenelor este un prealabil indispensabil al acțiunii eficace.

Eforturile echipei care a realizat prezenta cercetare se concretizează într-un document clar care oferă răspunsuri riguroase, temeinic fundamentate, întrebărilor dificile pe care le generează remigrația. Felicitându-i, le urez să poată face cunoscute rezultatele obținute în România dar și pe plan internațional, să poată găsi mijloacele necesare pentru a le aplica cât mai curând în practică.

Șerban Ionescu, MD, PhD
Profesor de psihologie clinică și de psihopatologie
Université Paris 8 Saint-Denis
Université du Québec à Trois-Rivières

30.05.2012

CUVÂNT ÎNAINTE II

Organizația Națiunilor Unite (1998) definește migrantul ca „orice persoană care își schimbă țara de rezidență obișnuită”, o definiție care însă ascunde dimensiunea, impactul și complexitatea mobilității transnaționale. Există trei motive principale pentru care oamenii migrează: ca să scape de persecuții, de război, abuz sau conflict; pentru reunificarea familiei sau din motive economice. Pattern-urile migrației contemporane sunt însă puse în mișcare în special de globalizare și de factori de tip „push-pull”, cum ar fi cererea de forță de muncă din țările bogate și nivelele de venit din țările mai sărace. Explicații macroeconomice oferă o înțelegere limitată totuși, a acestui fenomen cu multe fațete care pe de o parte oferă oportunitatea de creștere financiară, de schimb cultural, de dezvoltare a limbajului și a unor abilități, și totuși pe de altă parte este prea adesea un proces de pierdere, de mutare, înstrăinare și separare de familie.

Fără îndoială, migrația duce la dezvoltare socială și reducere a sărăciei pentru unii, dar este la fel de important să recunoaștem faptul ca afectează rețelele sociale și familiale și că crește vulnerabilitatea la factori stresori externi. În ciuda acestui fapt, guvernele și organizațiile internaționale s-au concentrat pe impactul economic al migrației și pe plecarea expertizei din țările de origine, în timp ce pentru țările de destinație, accentul a fost pus pe amenințarea percepută vizavi de integrarea națională și preocupările cu privire la cheltuielile cu serviciile și prestațiile sociale. O atenție insuficientă a fost acordată dimensiunilor sociale ale migrației, mai ales cu privire la situația copiilor, deși copiii și adolescenții sunt cei mai afectați de impactul acestui fenomen. Puține studii explorează opiniile și experiențele de migrație din perspectiva copiilor înșiși, iar bursele academice pe efectele migrației nereușite/remigrației asupra copiilor (tema *acestei* cercetări) sunt încă și mai rare.

Conceptualizări populare ale migrației ca *oportunitate idealizată* reprezintă un element al discursului familial care a devenit parte integrantă a vieții noastre contemporane. Faptul că aceste percepții nu recunosc la adevărata lor dimensiune obstacolele și potențiala nereușită a planului de migrație sau chiar provocările legate de actualizarea aspirațiilor legate de migrație, acestea sunt puțin discutate.

Totuși, deși contemplarea nereușitei nu este parte a acestui discurs, mulți migranți nu își ating scopurile, mulți au asemenea experiențe negative de migrație încât starea lor fizică și mentală este afectată iar și mai mulți revin acasă deziluzionați și uneori traumatizați de această experiență; mulți sunt copii. Studiul de față este unul dintre primele care explorează impactul remigrației (reîntoarcerea în țara de origine după o experiență de migrație ratată), asupra bunăstării copilului. Deși se referă la România, o țară care a cunoscut un mai

mare reflux de migranți pentru muncă decât multe alte țări europene, constatările studiului tratează implicațiile în ceea ce privește remigrația și adaptarea sănătoasă a copiilor într-un cadru mai larg și recomandările au astfel o aplicare de anvergură.

Studiul examinează cele patru aspecte ale bunăstării: sănătatea mentală, nevoile psihosociale, educația și integrarea socială care reflectă principiile care fundamentează obligațiile pe care statele semnatare le au cu privire la copii (inclusiv cei afectați de migrație) conform Convenției ONU cu privire la Drepturile Copilului. Cercetătorii se bazează pe teoriile dezvoltării copilului și adolescentului pentru a-și pune în discuție concluziile iar în încercarea de a reduce diferențele dintre teoriile cu privire la migrație și cele ale dezvoltării copilului oferă o privire unică în experiența de migrație a copiilor. Există în mare două grupuri de copii afectați de migrație; primul include copii care migrează fie cu părinții, fie singuri iar al doilea include copiii lăsați acasă de unul sau de ambii părinți care au migrat. Ambele grupuri sunt reflectate aici, de vreme ce deși toți copiii din studiu au migrat, mulți au făcut acest lucru după o perioadă de separare de unul sau ambii părinți. UNICEF a identificat faptul că ambele grupuri de copii sunt vulnerabile. Atunci când copiii sunt lăsați acasă aceștia dezvoltă probleme psihosociale legate de anxietatea de separare și fără îngrijirea protectivă a părinților pot apărea riscuri semnificative, totuși atunci când migrează pentru a se alătura părinților lor, ei pot deveni subiect de discriminare și de excludere socială și pentru o varietate de probleme de adaptare în țara de destinație. Survenită peste aceste experiențe, remigrația prezintă un nou set de probleme de adaptare pentru care copiii (și părinții) sunt adesea nepregătiți.

Utilizând o metodologie centrată pe copil, această cercetare oferă dovezi empirice asupra modului în care migrația și remigrația afectează copii și este primul studiu care examinează pattern-urile de mobilitate ale copiilor în România. Raportul subliniază nevoile unor grupuri deosebit de vulnerabile de copii și trimite un mesaj clar că guvernele, organizațiile și profesioniștii care lucrează cu copiii și familiile acestora trebuie să își recunoască obligațiile de a promova drepturile și bunăstarea copiilor afectați de migrație, în conformitate cu principiile CDC. Pe lângă ridicarea unor probleme de politici sociale raportul oferă recomandări practice valoroase pentru cadre didactice, profesioniști din serviciile de sociale și de sănătate pentru copii și părinți, și cel mai important, pentru copii înșiși.

Professor Adele D. Jones PhD
Professor of Childhood Studies

Director, The Centre for Applied Childhood Studies, University of Huddersfield, UK.

I. REZUMAT

1. CONTEXTUL CERCETĂRII

Studiul realizat face parte din activitățile proiectului “Drepturile copilului în acțiune. Respectarea drepturilor copilului migrant în Europa. Cazul României”, finanțat prin programul Daphne JUST/2009/FRAC/AG/0933, implementat în cadrul unui parteneriat la care au mai participat Fondazione Albergo della Vita (Italia), Fondazione Iniziative e Studi sulla Multietnicita (Italia), Universitatea din Barcelona (Spania), Asociația Alternative Sociale (România) și Fundacion Instituto de Reinsercion Social (Spania).

Proiectul desfășoară concomitent în Italia, Spania și România cercetări ce au în vedere două finalități distincte ale procesului migrator: adaptarea, respectiv neadaptarea copiilor în țara de destinație. Astfel, în Italia și Spania au fost investigați din perspectivă juridică și instituțională factorii facilitatori și cei frenatori ai adaptării/integrării copiilor români, în timp ce în România studiul s-a concentrat pe situația copiilor care au migrat la un moment dat împreună cu părinții lor și care s-au întors în țară. În acest sens, cercetarea a urmărit înțelegerea mecanismelor psihosociale care au stat la baza dificultăților de adaptare precum și identificarea posibilelor consecințe ale eșecului migrației asupra dezvoltării copilului.

Obiectivele proiectului

1. Desfășurarea unei cercetări organice cu privire la situația copiilor români care au migrat în Italia și Spania pentru a identifica dificultățile pe care aceștia le întâmpină în procesul de integrare.

2. Studiul copiilor care s-au întors în România după o experiență eșuată de migrație.

3. Identificarea și producerea unui set de bune practici care să asigure drepturile copiilor români și care să adreseze probleme specifice pe care aceștia le întâmpină în Italia și Spania.

4. Sensibilizarea populației din Italia, Spania și România și diseminarea bunelor practici instituțiilor care lucrează în domeniul migrației din cele trei țări.

Activități proiect

1. *Cercetare:*

a. Italia și Spania: 500 de familii de români au fost incluse în cercetare în fiecare din cele două țări. Metodologia cercetării cuprinde aplicare de chestionare și interviuri, participare la focus grupuri.

b. România: analiză la nivel național cu privire la situația copiilor români care au suferit o experiență eșuată de migrație. Metodologia cercetării cuprinde aplicare de chestionare și interviuri, participare la focus grupuri.

2. *Bune practici*: elaborarea unui set de bune practici în lucrul cu copilul migrant/copilul care a suferit o experiență eșuată de migrație pornind de la rezultatele cercetării desfășurate în cele trei state.

3. *Diseminarea rezultatelor*: organizarea a câte unei conferințe în Italia, Spania și România pentru prezentarea rezultatelor proiectului.

În contextul dreptului la mobilitate a forței de muncă în interiorul Uniunii Europene pentru cetățenii din țările membre migrația pentru muncă a cetățenilor români în spațiul comunitar a continuat să crească.

În cadrul unor interviuri realizate de Asociația Alternative Sociale cu reprezentanți ai unor instituții publice (inspectorate școlare județene, centre de asistență psihopedagogică, direcții generale de asistență socială și protecția copilului, inspectorate de poliție județene etc.) a reieșit o nouă tendință – cea a remigrației copiilor, care revin în țara de origine după o încercare nereușită de a rămâne în străinătate. Aceiași reprezentanți ai instituțiilor locale au declarat că, deși acest nou fenomen a fost identificat în contextul crizei financiare (perioada 2008-2009), totuși majoritatea părinților menționează și alte cauze decât cele economice ca fiind la baza deciziei de a reveni în țară – mulți dintre cei chestionați indicând ca principală motivație sistemul de educație românesc descris ca fiind „mai serios și bazat pe disciplină”.

Cadrul teoretic al cercetării

Teoriile utilizate în realizarea acestei cercetări sunt următoarele:

- a. Teoria ecologică a sistemelor (Urie Bronfenbrenner);
- b. Teoria dezvoltării psihosociale (Erik Erikson);
- c. Perspective privind reziliența copiilor (Șerban Ionescu; Edith Grotberg);
- d. Teoria atașamentului (John Bowlby; Mary Ainsworth);
- e. Teoria socioculturală a dezvoltării (Lev Semyonovich Vygotsky).

2. OBIECTIVELE CERCETĂRII

Obiectivul general al cercetării este de a analiza percepția copiilor români cu privire la experiența remigrației.

Obiectivele specifice ale cercetării sunt:

- Să evalueze dimensiunea precum și trendul din punct de vedere statistic al acestui fenomen în ultimii trei ani.
- Să exploreze percepția copiilor români asupra experiențelor de emigrație și remigrație în care au fost implicați.
- Să analizeze efectele remigrației asupra copilului și a familiei (factori protectivi și factorii de risc).

3. METODOLOGIA DE CERCETARE

În cadrul acestei cercetări sintagma „copilul remigrant” se referă la copilul care s-a reîntors în România, după ce s-a mutat la/împreună cu părinții migranți într-o altă țară cu scopul de a fi crescut, educat și îngrijit de aceștia.

3.1. Instrumente

3.1.1. Chestionarul sociologic

Chestionarul a fost realizat conform principiului respectării succesiunii logice și psihologice a întrebărilor. Acesta este structurat pe patru secțiuni: structura familiei și persoana/persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat înainte de emigrare și se află după remigrația copilului, informații referitoare la emigrare, informații referitoare la remigrație și readaptarea în România, date factuale.

Astfel, forma inițială a chestionarului cuprinde:

- ☐ 7 întrebări închise;
- ☐ 6 întrebări semiînchise;
- ☐ 4 întrebări deschise;
- ☐ 5 întrebări referitoare la datele factuale.

3.1.2. Chestionarul S.D.Q. (Strengths and Difficulties Questionnaire)

Aspecte generale

Strengths and Difficulties Questionnaire – SDQ – este un instrument sumar, dar eficient, de screening comportamental al copiilor și adolescenților pentru identificarea a patru tipuri de dificultăți și a măsurii în care acestea le afectează viața cotidiană (dificultăți emoționale, dificultăți comportamentale, hiperactivitate / deficiențe de atenție și dificultăți de relaționare). Instrumentul elaborat de R. Goodman (1997) este suficient de sintetic pentru a încăpea pe o foaie format A4 față-verso și prezintă corelații semnificative ale rezultatelor cu teste mult mai laborioase care și-au demonstrat teoretic și practic eficiența (Goodman R, Scott S, 1999).

Forma autoadministrată a SDQ a fost construită pentru a fi utilizată pentru investigarea dificultăților și a punctelor forte în dezvoltarea copiilor cu vârsta de peste 11 ani (Goodman, 1997).

3.1.3. Focus grup

Metodologia de cercetare presupune, pe lângă analiza informațiilor cantitative culese cu ajutorul chestionarelor, și o analiză a datelor calitative culese cu ajutorul a nouă focus grupuri:

- 3 focus grupuri desfășurate cu copii remigranți;

- 3 focus grupuri desfășurate cu părinții/persoanele în îngrijirea cărora se află copiii remigranți;
- 3 focus grupuri realizate cu profesioniști care au interacționat cu această categorie de copii, în cazul de față consilieri școlari.

Având în vedere obiectivele studiului și informațiile considerate necesare pentru atingerea acestor obiective au fost construite trei ghiduri de interviu pentru focus grupuri, câte unul pentru fiecare categorie de participanți la cercetare.

3.2. Populația investigată

3.2.1. Elevi remigranți

Date cantitative despre experiența de migrație au fost culese prin administrarea unui chestionar la 245 de copii din 6 județe ale țării: Vrancea și Vaslui (Moldova), Buzău (Muntenia), Dolj (Oltenia), Arad (Crișana-Maramureș) și Cluj (Ardeal).

Administrarea chestionarelor a fost realizată de specialiști din fiecare județ, cu respectarea principiilor științifice care să certifice exactitatea datelor și a procedurilor etice.

Pentru culegerea datelor calitative au fost organizate câte un focus grup în județele Buzău, Vaslui și Vrancea, la care au participat în total 23 de copii (băieți și fete, atât din mediul rural cât și din mediul urban, cu vârste cuprinse între 12 și 17 ani).

3.2.2. Părinți

Percepția părinților referitoare la situația copiilor care au migrat și s-au întors în România a fost investigată în cadrul a 3 focus grupuri (câte unul în fiecare din județele Buzău, Vaslui și Vrancea) la care au participat 16 părinți sau persoane în îngrijirea cărora se afla copilul la data investigării.

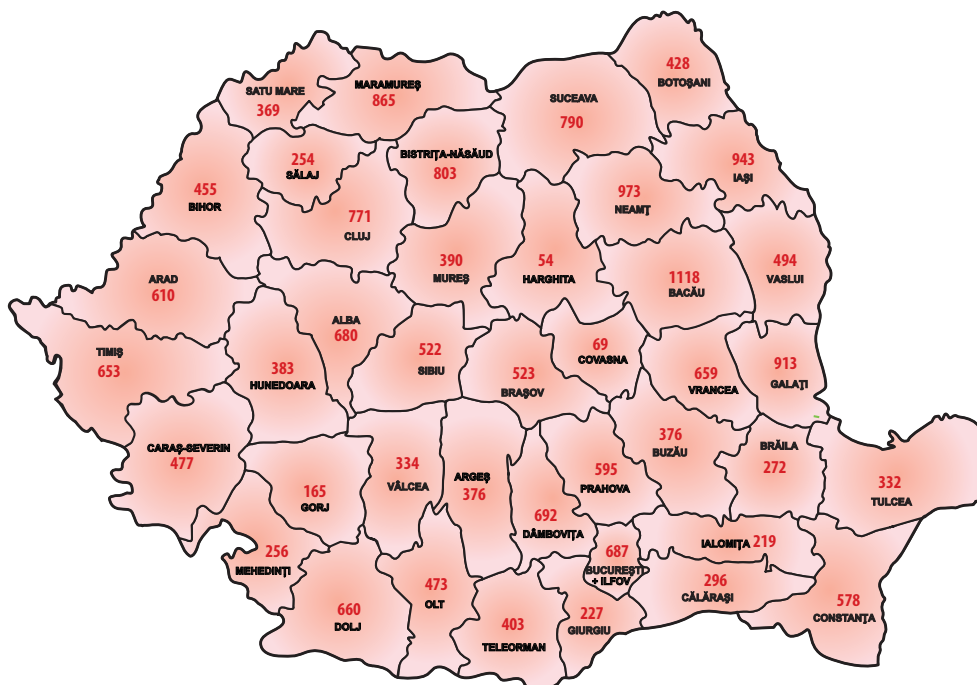
3.2.3. Stakeholders: consilieri școlari și alți specialiști în protecția copilului

Pentru a analiza problematica readaptării copilului, consecutivă revenirii acestuia în România, din perspectiva specialiștilor care ar putea avea un rol în facilitarea acestui demers, au fost organizate 3 focus grupuri (în orașele Buzău, Vaslui și Iași) la care au participat 21 psihologi școlari și alți specialiști în protecția copilului. Datele calitative culese în cadrul acestei inițiative au facilitat înțelegerea modului în care copiii remigranți sunt sau pot fi ajutați în demersul lor de readaptare.

4. PRINCIPALELE CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

4.1. Amploarea fenomenului remigrației

În perioada ianuarie 2008 - mai 2012 au solicitat echivalarea studiilor pentru reînmatricularea în sistemul educațional românesc 21.325 copii¹ reveniți din Italia și Spania.

Chiar dacă informațiile statistice disponibile se referă doar la copiii reveniți din aceste două țări, pe baza rezultatelor cercetării de față putem estima ponderea remigrării în rândul copiilor din Italia și Spania la 2/3 din totalul celor care se întorc în România. Amploarea acestui fenomen argumentează necesitatea concentrării atenției autorităților, dar și a societății civile pe asigurarea suportului necesar pentru readaptarea școlară și socială a copiilor remigranți.

Din analiza datelor referitoare la copii remigranți din Spania și Italia reiese că un vârf al remigrației copiilor în România a fost atins în anul 2009, atunci când peste 7000 de copii remigranți au solicitat echivalarea studiilor pentru reînmatricularea în sistemul educațional românesc.

¹ Această cifră este menționată în Adresa răspuns Nr. 49367/27.07.2011 completată cu adresa Adresa răspuns nr. 802_CNRED/18.05.2012/N.V primite din partea Centrul Național de Recunoaștere și Echivalare a Diplomelor din Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului

Anual, 1.200 - 1.400 din totalul copiilor care remigrează se adaugă pe lista celor care necesită intervenție specializată promptă din partea serviciilor de asistență psihologică, socială și școlară, deoarece prezintă risc semnificativ/major de manifestare a unor dificultăți de readaptare.

Din totalul copiilor investigați 92,24% și-au dorit să plece pentru a locui în străinătate. Jumătate din acești copii declară că principalul motiv pentru care și-au dorit să emigreze a fost acela de a fi alături de părinți și mai puțin din dorința de a avea haine noi, moderne, o casă, o mașină mai frumoasă, prieteni noi etc.

În aproape 30% din cazuri copiii investigați erau deja separați de părinții plecați la muncă în străinătate la momentul emigrării (copilul a trecut printr-o perioadă în care nu s-a aflat în îngrijirea părinților, anterior migrației sale). În cazul acestor copii se suprapun trei tipuri de contexte care pot conține factori de risc în privința dezvoltării: perioada de separare de părinți, emigrarea și remigrația.

În peste 20% din cazuri se constată că persoana care se ocupa de îngrijirea copilului înainte de emigrarea era unul dintre părinți.

Aproape jumătate dintre copiii care au emigrat schimbă atât țara cât și mediul de rezidență (37% dintre copii schimbă mediul urban cu cel rural sau reciproc, la care se adaugă aproximativ 9% - copiii care declară că au locuit în străinătate în mai multe localități succesiv).

Jumătate dintre copiii remigranți ar opta pentru o nouă plecare în străinătate (mai mult băieții decât fetele și mai mult copiii din mediul urban decât cei din rural).

4.2. SPECIFICUL REMIGRAȚIEI

În jumătate dintre cazuri copiii au declarat că întoarcerea lor în România s-a datorat remigrației ambilor părinți, cauzată în principal de inadaptarea în străinătate (inadaptare școlară, socială sau culturală) și/sau de problemele financiare, cu consultarea formală a copilului și obținerea acordului formal al acestuia. În consecință, jumătate dintre copiii care au revenit acum în România au fost permanent în creșterea și îngrijirea ambilor părinți.

Remigrația este mai accentuată din țările cu comunități românești puternice, țări în care și emigrarea a avut o pondere mai ridicată (2/3 din copiii reveniți în România s-au întors din Italia și Spania).

Perioada petrecută în străinătate variază, dar pentru aproape jumătate dintre copii este mai mare de trei ani. Aceasta poate implica un risc în ceea ce privește readaptarea copiilor la viața din România.

Perioada de timp petrecută în străinătate are o influență negativă asupra stării afective generale a copiilor remigranți dacă aceasta este mai mare de trei ani. Sentimentele predominante sunt cele de furie și tristețe, indicând o mai mare probabilitate de a dezvolta dificultăți de adaptare.

Din perspectiva factorilor de reziliență (Ionescu, 2009; Grotberg, 1995) percepția copilului este că succesul său în ceea ce privește readaptarea este datorat în special factorilor individuali (cunoașterea vieții din România, încrederea în sine, abilitatea de a cere ajutorul, curajul, capacitatea de a lua decizii singur, responsabilitatea, norocul), urmați de cei familiali (grija și ajutorul oferit de familie, inclusiv cea lărgită) și de cei comunitari (colegi, profesori, vecini).

Factorii frenatori menționați de copiii care au afirmat că nu s-au adaptat sunt tot de factură individuală (obișnuința cu viața din străinătate, uitarea stilului de viață din România, lipsa încrederii în sine, lipsa abilității de a cere ajutor, lipsa curajului, lipsa capacității de a lua decizii singur), comunitară (lipsa suportului din partea prietenilor, lipsa atenției din partea colegilor și a profesorilor) și familială (supraîncărcarea cu sarcini, sprijinul parental insuficient, absența părinților).

4.3. EFECTELE REMIGRAȚIEI ASUPRA COPILULUI

Readaptarea copiilor în România după o perioadă de migrație în străinătate poate fi caracterizată din punct de vedere statistic în modul următor:

□ **problemele de readaptare și reintegrare socială** sunt recunoscute explicit de aproximativ 10% dintre copiii reîntorși în România, restul copiilor investigați consideră că s-au învățat din nou cu spațiul social, școlar și cultural românesc;

□ pentru majoritatea copiilor starea afectivă generală consecutivă remigrației este una preponderent pozitivă; totuși, pentru 16-17% dintre copiii investigați readaptarea este asociată cu **stări afective negative** moderate sau accentuate (**rușine, tristețe, teamă, sentiment de abandon, furie**), recunoscute ca atare de către aceștia;

□ **între 10% și 15% dintre copiii care se întorc în România prezintă un risc semnificativ de a dezvolta o anumită tulburare specifică din sfera prosocială: dificultăți emoționale, comportamentale, de atenție sau relaționale.** Acești copii necesită o atenție deosebită din partea familiei dar și asistență psihosocială și sprijin specializat pentru readaptarea școlară;

□ **între 10%-15% dintre copiii care se întorc în România prezintă un risc major de a dezvolta o tulburare specifică** dintre cele menționate anterior. Evoluția ulterioară și adaptarea lor la cerințele sociale și școlare pot fi în mare măsură compromise în lipsa unei intervenții de specialitate care să mențină

dezvoltarea lor în limitele normalității²;

□ peste 6.000 de copii remigranți prezintă dificultăți de readaptare și probleme de natură psihologică și emoțională care vor afecta dezvoltarea lor ulterioară. Aceștia necesită intervenții de specialitate care să faciliteze readaptarea lor socială și școlară, inclusiv realizarea unor schimbări atitudinale și comportamentale;

□ aproximăm că pe termen scurt și mediu numărul copiilor cu probleme grave emoționale și psihologice cauzate de remigrația neasistată va crește cu aproximativ 1.000 de copii în fiecare an.

Din punct de vedere statistic, riscurile semnificative asociate cu neadaptarea ca urmare a remigrării apar mai ales la:

- copiii care nu au fost consultați în privința plecării în străinătate;**
- copiii care nu au fost consultați în privința revenirii în România;**
- copiii care au refuzat să revină în România;**
- copiii care au stat în străinătate mai mult de 3 ani;**
- copiii care își doresc să se reîntoarcă în străinătate;**
- copiii care recunosc că nu s-au readaptat social și școlar în România;**
- copiii care revin în România după o experiență într-o țară în care comunitățile românești sunt puțin dezvoltate.**

Datele calitative obținute în cadrul focus grupurilor conturează imaginea unui copil:

- *cunoscător al unei limbi străine;*
- *familiarizat cu un alt stil de viață și nostalgic după acesta;*
- *apreciat în străinătate pentru performanțe și bagaj de cunoștințe școlare;*
- *cu un grad de anxietate mediu sau ridicat;*
- *temător;*
- *ezitant în relațiile cu adulții, dar și cu covârșnicii;*
- *fără o preocupare constantă de relaționare socială și implicare în grupurile de covârșnici;*
- *cu încredere scăzută în forțele proprii;*
- *cu nivel de aspirație scăzut, inclusiv în ceea ce privește performanța școlară;*
- *care în mare parte din cazuri repetă cel puțin o clasă absolvită în străinătate, fără să înțeleagă de ce se întâmplă acest lucru.*

² Avem în vedere parametrii normalității definiți de R. Goodman (1999).

4.4. ROLUL SERVICIILOR DE ASISTENȚĂ EDUCAȚIONALĂ ȘI PSIHOSOCIALĂ

Dimensiunea fenomenului remigrației copiilor și consecințele acestuia justifică intervenții specifice atât din partea părinților, familiei și mediului social al copilului, cât și din partea instituțiilor statului și a serviciilor sociale.

În primul rând este necesară o informare adecvată a părinților care iau în calcul revenirea lor împreună cu copiii sau doar revenirea copiilor în România. Această informare trebuie să facă referire la manifestările psihosociale asociate remigrației (modul în care întoarcerea acasă este trăită subiectiv de către copil) și la dificultățile legate de readaptare. Părintele va cunoaște astfel, încă din străinătate, potențialii factori de risc în privința readaptării, factorii resursă ai copilului și modul concret în care poate facilita reintegrarea copilului în România. De asemenea, părintele va fi capabil să identifice potențialele situații în care este necesar sprijinul specializat și instituțiile cărora se poate adresa, atât în străinătate cât și în România.

Din punct de vedere școlar, este necesară elaborarea unei proceduri clare și transparente de reînmatriculare a copilului în sistemul educațional din România, precum și asigurarea accesului celor interesați la aceste informații încă din străinătate. Părintele va cunoaște, înainte de a reveni în România, actele care îi sunt necesare, instituțiile cărora trebuie să se adreseze, „traseul instituțional al hârtiilor”, durata acestui demers și condițiile specifice de reînmatriculare, pentru ca la revenirea în țară să știe exact ce are de făcut și să își direcționeze eforturile asupra atitudinii suportive față de copil și a reintegrării sale sociale, nu doar asupra situației sale școlare.

Serviciile destinate protecției copilului și familiei, publice sau private, ar trebui să aibă în vedere elaborarea și furnizarea de programe de educație parentală în privința prevenirii și intervenției în cazuri de dificultăți de readaptare a copilului revenit în România, folosind îndeosebi metode de stimulare a procesului de reziliență. Profesioniștii din instituțiile publice ar trebui să intervină doar acolo unde este necesar un nivel de competență care nu poate fi atins de către părinți.

II. RAPORT DE CERCETARE

1. INSTRUMENTE

1.1. Chestionarul sociologic

Chestionarul a fost realizat conform principiului respectării succesiunii logice și psihologice a întrebărilor. Acesta este structurat în patru secțiuni: structura familiei și persoana/persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat înainte de emigrare și se află după remigrație copilul, informații referitoare la emigrare, informații referitoare la remigrație și readaptarea în România, date factuale.

Astfel, forma inițială a chestionarului cuprinde:

- ☐ 7 întrebări închise;
- ☐ 6 întrebări semiînchise;
- ☐ 4 întrebări deschise;
- ☐ 5 întrebări referitoare la datele factuale.

Pretestare

Necesitatea pretestării instrumentului este argumentată din cel puțin 3 perspective:

1. Culegerea informațiilor necesare pentru închiderea sau cel puțin semiînchiderea celor 4 întrebări deschise, facilitând astfel atât prelucrările statistice ulterioare, cât și un cadru de referință comun care să certifice posibilitatea comparării informațiilor primite de la categorii diferite de respondenți;

2. Necesitatea redactării unei forme a chestionarului care să fie adecvată posibilităților cognitive și lingvistice a unui copil de 12 ani, dar și ale unui adolescent de 17 ani având în vedere relativa eterogenitate a populației investigate din punct de vedere al vârstei și deci al posibilităților cognitive și lingvistice de înțelegere a întrebărilor și variantelor de răspuns.

3. Relevarea unor aspecte care pot fi importante pentru obiectivele cercetării, dar care nu au fost inițial avute în vedere de experții care au redactat întrebările pentru a realiza creșterea gradului de înțelegere a fenomenului supus investigației.

În consecință, pretestarea chestionarului a fost realizată prin aplicarea acestei prime forme a chestionarului unui lot de 30 de copii reveniți în România după o experiență de migrație și unui număr de 10 specialiști care își desfășoară activitatea inclusiv profesională în domenii inclusiv referitoare la consilierea acestei categorii de copii (consilieri școlari, psihologi etc.).

Consemnul adresat specialiștilor participanți la pretestare prevede aspecte referitoare la:

- identificarea cuvintelor și expresiilor pe care un copil de 12-17 ani nu le are în vocabularul uzual, deci este posibil să nu le înțeleagă;
- verificarea înțelegerii consemnelor de către copiii de 12-17 ani;
- identificarea potențialelor variante de răspuns care nu au fost luate în calcul în cazul întrebărilor închise sau semiînchise;
- menționarea cât mai multor variante de răspuns adecvate intervalului de vârstă 12-17 ani pentru cele 4 întrebări deschise; sugestii sau recomandări privitoare la forma chestionarului, structurarea și redactarea întrebărilor, așezarea în pagină, ordinea logică și psihologică a întrebărilor sau a variantelor de răspuns în cadrul întrebărilor etc.

În situația în care acești specialiști au realizat și pretestarea chestionarului prin asistarea unor copii în completarea lui, au avut ca sarcini suplimentare menționarea tuturor neclarităților pe care copiii le-au avut și eventual a precizărilor suplimentare pe care au fost nevoiți să le furnizeze respondenților.

Copiii care au participat la pretestarea chestionarului au avut ca sarcină încercuirea tuturor aspectelor (referitoare la consemn, întrebări, variante de răspuns etc.) care nu sunt suficient de clare sau pe care nu le pot înțelege, precizarea cât mai multor răspunsuri pe care le consideră valabile în cazul lor pentru întrebările deschise și în general răspunsul la toate întrebările din chestionar.

În urma pretestării au fost reținute următoarele aspecte:

1. În privința întrebărilor deschise, se observă eterogenitatea răspunsurilor (nu întotdeauna și a categoriilor de răspunsuri), făcând dificilă transformarea lor în întrebări închise sau semiînchise. Deși se poate observa o relativă grupare a răspunsurilor în câteva categorii fundamentale, am optat pentru păstrarea unei liste cât mai cuprinzătoare de posibile răspunsuri.

2. Limbajul utilizat este în general adecvat posibilităților cognitive și lingvistice ale copiilor de 12-17 ani, fiind necesare doar câteva reformulări în privința:

□ consemnului (sintagma „experiența ta de migrație” fiind înlocuită cu „perioada petrecută de tine în străinătate”);

□ itemilor:

- întrebarea „Cu cine te-ai întors în România?” fiind înlocuită cu „Cine a venit cu tine și a rămas cu tine în România?”;
- întrebarea „Consideri că te-ai readaptat la viața din România” fiind înlocuită cu „Consideri că te-ai învățat din nou cu viața din România”;
- întrebarea „Ce așteptări ai avut în legătură cu viața ta în străinătate?” fiind înlocuită cu „Cum te-ai gândit că va fi viața ta în străinătate?”;
- întrebarea „Care au fost motivele pentru care nu ți-ai dorit să

mergi să locuiești în străinătate?” fiind înlocuită cu exprimarea „De ce nu ți-ai dorit să mergi să locuiești în străinătate?”

○ întrebarea „Cine sau ce anume nu te-a ajutat să te readaptezi la viața din România” fiind înlocuită cu „Mi-a fost greu să mă învăț din nou cu viața din România pentru că...”;

□ variantelor de răspuns (spre exemplu: „periferia” a fost înlocuit cu „marginea unui oraș”, „masculin / feminin” cu „băiat / fată”, „urban / rural” cu „oraș / sat”, variantele de răspuns de la întrebarea 16 au fost reformulate).

Forma finală a chestionarului cuprinde 26 de întrebări astfel:

- 11 întrebări semiînchise;
- 10 întrebări închise;
- 5 întrebări referitoare la date factuale.

1.2. Chestionarul S.D.Q. (Strengths and Difficulties Questionnaire)

Aspecte generale

Strengths and Difficulties Questionnaire – SDQ – este un instrument sumar, dar eficient de screening comportamental al copiilor și adolescenților pentru identificarea a patru tipuri de dificultăți și a măsurii în care acestea le afectează viața cotidiană (dificultăți emoționale, dificultăți comportamentale, hiperactivitate / deficiențe de atenție și dificultăți de relaționare). Instrumentul elaborat de R. Goodman (1997) este suficient de sintetic pentru a încăpea pe o foaie format A4 față-verso și prezintă corelații semnificative ale rezultatelor cu teste mult mai laborioase care și-au demonstrat teoretic și practic eficiența (Goodman R, Scott S, 1999).

Forma autoadministrată a SDQ a fost construită pentru a fi utilizată pentru investigarea dificultăților și punctelor forte în dezvoltarea copiilor de peste 11 ani (Goodman, 1997).

Chestionarul SDQ cuprinde 25 de itemi care reflectă atribute pozitive și negative ale copiilor grupate pe cinci scale a câte 5 itemi fiecare, corespunzătoare dificultăților emoționale (*emotional symptoms*), dificultăților comportamentale (*conduct problems*), hiperactivității / deficiențelor de atenție (*hyperactivity-inattention*), dificultăților de relaționare (*peer problems*), respectiv o scală corespunzătoare punctelor forte / comportamentului prosocial (*prosocial behavior*). Itemii au asociată o scală de evaluare în trei trepte: „fals”, „nici fals, nici adevărat” și „adevărat”, fapt care permite (după inversarea scorurilor la itemii 7, 11, 14, 21, 25) calcularea unui scor pe fiecare scală, scor cuprins între 0 și 10, scorurile ridicate la scala de evaluare a comportamentului prosocial reflectând puncte forte iar scorurile ridicate la celelalte patru scale reflectând dificultăți ale copilului / adolescentului.

De asemenea, instrumentul permite calcularea unui scor total (variind între 0 și 40) prin însumarea scorurilor la scalele de evaluare a dificultăților emoționale, comportamentale, relaționale și hiperactivității.

Varianta utilizată pentru traducerea în limba română (*SDQ - extended version*, Goodman, 1999) cuprinde și itemi referitori la autoevaluarea gradului în care dificultățile resimțite de copil afectează viața sa cotidiană; denumite întrebări de impact, acestea permit calcularea unui scor (0-10) care reflectă impactul resimțit de respondent (în cazul în care acesta evaluează faptul că nu are niciun fel de dificultăți, scorul de impact este zero).

Adaptarea S.D.Q. la populația românească

Forma în limba română a SDQ a fost administrată în anul 2010 unui lot alcătuit din **1086** de copii cu vârste între 9 și 17 ani. Aceștia au completat forma de autoadministrare a scalei, pe grupe corespunzătoare claselor sau grupelor în care se desfășoară în mod normal școlarizarea.

Traducerea și adaptarea SDQ pe populație românească a condus la o formă în limba română echivalentă cu forma originală a scalei, care păstrează cu suficientă acuratețe proprietățile psihometrice ale instrumentului.

Consistența internă a chestionarului tradus poate fi considerată satisfăcătoare, în pofida unor valori mai scăzute ale coeficientului alpha pentru două dintre scalele chestionarului, valorile fiind similare cu cele raportate de autorul scalei; corelația dintre scalele instrumentului reflectă existența unor similarități între scalele de evaluare a celor patru categorii de dificultăți resimțite de copii, dar fără a conduce către echivalența sau suprapunerea acestora, precum și o relație inversă între aceste scale care reflectă dificultăți și scala care evaluează punctele forte ale copilului.

De asemenea, în conformitate cu rezultatele anterior raportate pe alte populații (Olanda, Brazilia), scorurile la SDQ – varianta în limba română – sunt sensibile la influențele de gen, patru din cele cinci scale ale instrumentului prezentând diferențe între băieți și fete, diferențe care tind să se replice indiferent de vârsta la care se realizează analiza.

Distribuția relativ apropiată de curba normală Gauss a rezultatelor obținute de cei 1086 de copii supuși investigației permite realizarea etaloanelor pentru normalizarea rezultatelor și stabilirea modalității de transformare a scorurilor brute în scoruri standard pentru interpretarea scorurilor individuale.

1.3. Focus grup

Metodologia de cercetare presupune, pe lângă analiza informațiilor cantitative culese cu ajutorul chestionarelor, și o analiză a datelor calitative culese cu ajutorul a nouă focus grupuri:

- trei focus grupuri au fost realizate cu copiii remigranți;
- trei focus grupuri au avut ca participanți părinții/persoanele în îngrijirea cărora se află copiii remigranți;

- trei focus grupuri au fost realizate cu profesioniști care au interacționat cu această categorie de copii, în cazul de față consilieri școlari.

Având în vedere obiectivele studiului cât și informațiile considerate necesare pentru atingerea acestor obiective, au fost construite trei ghiduri de interviu pentru focus grupuri, câte unul pentru fiecare categorie de participanți la cercetare. Subiectele dezbătute au fost în acord cu obiectivele cercetării și cu specificul statutului participanților.

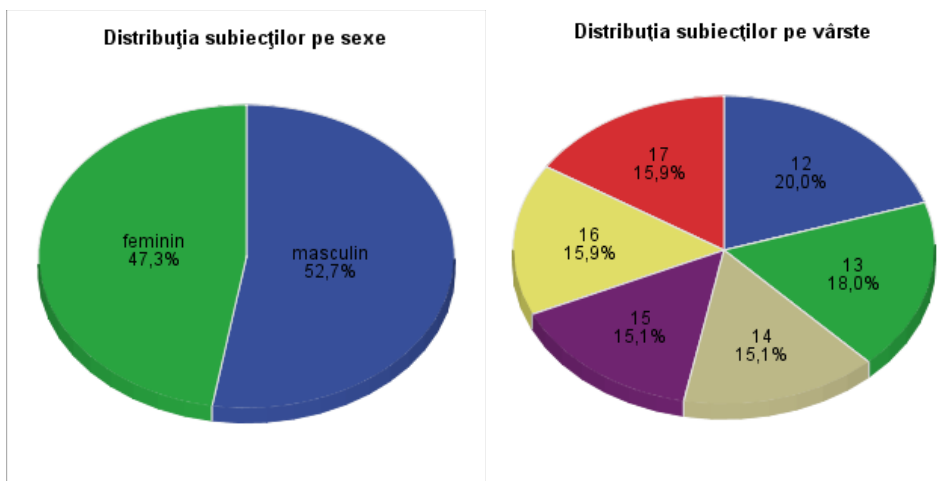
2. POPULAȚIA INVESTIGATĂ

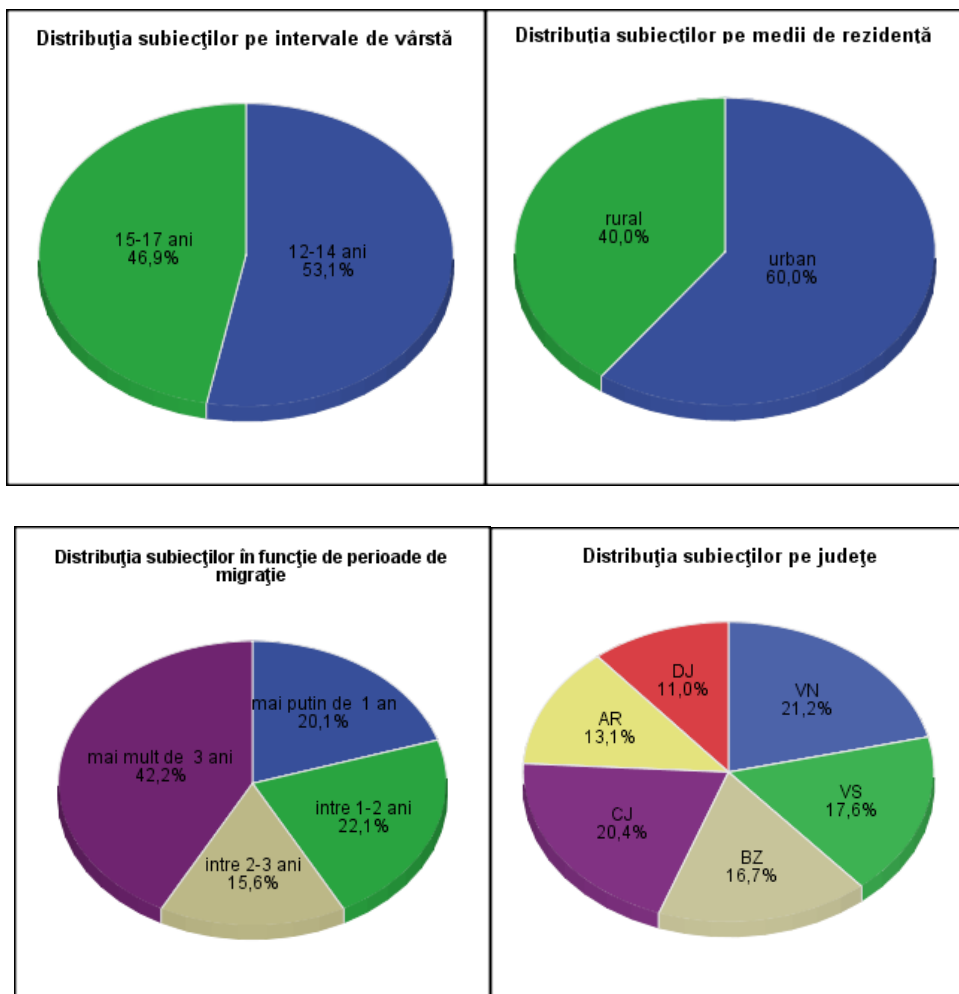
2.1. Elevi remigranți

Date cantitative despre experiența de migrație au fost culese prin administrarea unui chestionar la un număr de 245 de copii din 6 județe ale țării: Vrancea și Vaslui (Moldova), Buzău (Muntenia), Dolj (Oltenia), Arad (Crișana-Maramureș) și Cluj (Ardeal).

Administrarea chestionarelor a fost realizată de specialiști din fiecare județ, cu respectarea principiilor științifice care să certifice exactitatea datelor și a procedurilor etice.

Distribuția populației investigate prin chestionare în funcție de cele 6 județe, distribuțiile pe sexe, pe vârste și intervale de vârstă, pe medii de rezidență și perioade de migrațiune sunt prezentate în graficele următoare:

Pentru culegerea datelor calitative au fost organizate câte un focus grup în județele Buzău, Vaslui și Vrancea, la care au participat în total 23 de copii (băieți și fete, atât din mediul rural cât și din mediul urban, cu vârste cuprinse între 12 și 17 ani).

2.2. Părinți

Percepția părinților cu privire la situația copiilor care au migrat și s-au întors apoi în România a fost investigată în cadrul a 3 focus grupuri (câte unul în fiecare din județele Buzău, Vaslui și Vrancea) la care au participat 16 părinți sau persoane în îngrijirea cărora se afla copilul la data investigării.

2.3. Stakeholders: consilieri școlari și alți specialiști în protecția copilului

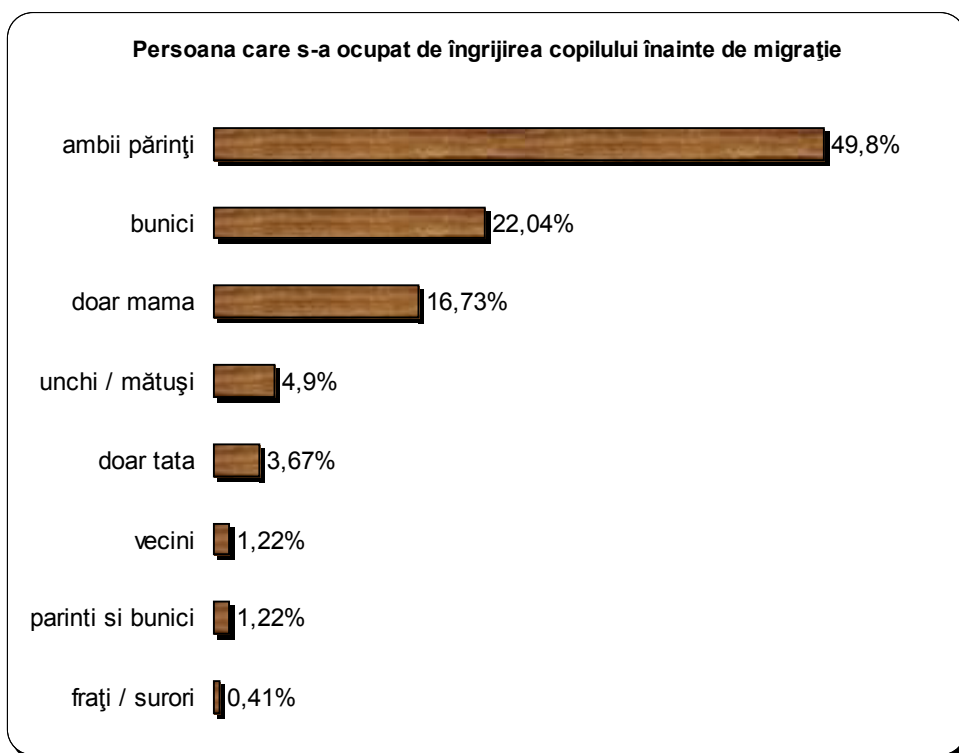
Pentru a analiza problematica readaptării copilului, consecutivă revenirii acestuia în România, din perspectiva specialiștilor care ar putea avea un rol în facilitarea acestui demers, au fost organizate 3 focus grupuri (în orașele Buzău, Vaslui și Iași) la care au participat 21 psihologi școlari și alți specialiști în protecția copilului. Datele calitative culese în cadrul acestei inițiative au facilitat înțelegerea modului în care copiii remigranți sunt sau pot fi ajutați în demersul lor de readaptare.

3. REZULTATE

3.1. Persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat copilul

3.1.1. Persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat copilul înaintea migrației

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința persoanelor care s-au ocupat de creșterea și îngrijirea lor înainte de migrație:

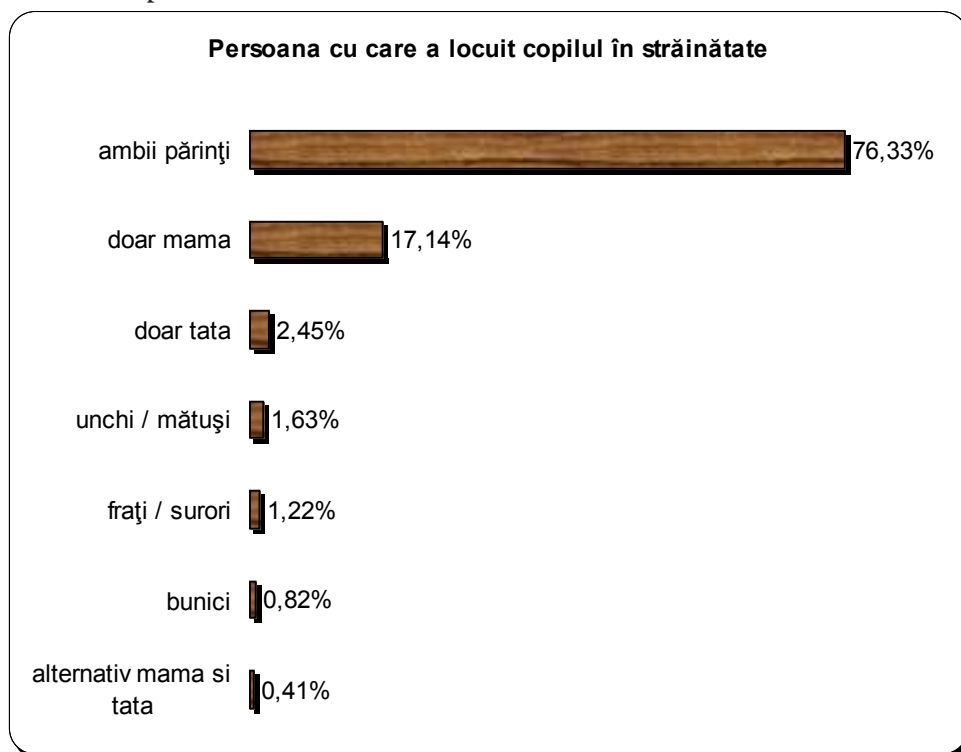
Aproape jumătate dintre copiii investigați s-au aflat în îngrijirea ambilor părinți înainte de perioada de migrație, ceea ce sugerează ipoteza unei tendințe de migrație simultane a întregii familii (părinți și copii).

În aproape 30% din cazuri copiii investigați erau deja separați de părinții plecați la muncă în străinătate în momentul emigrării lor (copilul a trecut printr-o perioadă în care nu s-a aflat în îngrijirea acestora anterior migrației sale). În cazul acestor copii se suprapun trei contexte care pot conține factori de risc în privința dezvoltării, respectiv separarea de părinți, emigrarea și remigrația.

În peste 20% din cazuri se constată că persoana care se ocupa de îngrijirea copilului înainte de emigrare era numai unul dintre părinți.

3.1.2. Persoanele în îngrijirea cărora s-a aflat copilul în perioada petrecută în străinătate

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți investigați cu privire la persoanele care s-au ocupat de creșterea și îngrijirea acestora în perioada în care au locuit în străinătate:

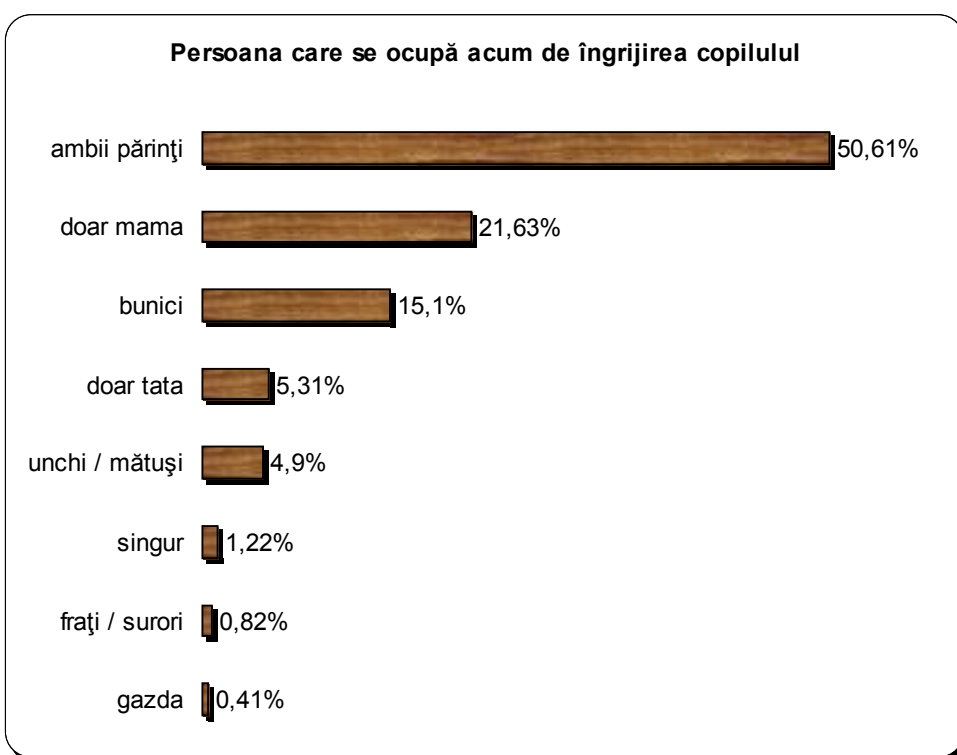
Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, marea majoritate a copiilor s-au aflat în îngrijirea ambilor părinți în perioada petrecută în străinătate (76,33%). În cadrul populației investigate tendința generală este de a aduce copiii în străinătate doar atunci când ambii părinți sunt în străinătate (indiferent dacă

părinții emigrează împreună cu copiii sau emigrează ei întâi și apoi își aduc copiii lângă ei).

În situația în care copilul a emigrat doar cu unul dintre părinți (19,59%), acesta este aproape totdeauna mama (17,14% mama față de 2,45% tata), confirmând astfel stereotipul de rol și gen în spațiul cultural românesc, stereotip conform căruia de îngrijirea și creșterea copilului se ocupă îndeosebi mama.

3.1.3. Persoanele în îngrijirea cărora se află copilul acum

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți investigați referitor la persoanele care se ocupă în prezent de creșterea și îngrijirea lor, ulterior remigrației:

Aproximativ jumătate (50,61%) dintre copiii remigranți se află în îngrijirea ambilor părinți. Mai mult de un sfert dintre copii (26,94%) se află în grija unui singur părinte, în timp ce 21,23% se află în creșterea și îngrijirea altor persoane decât părinții.

Raportându-ne la populația investigată, aceea a copiilor remigranți, se poate concluziona că în general (în aproximativ jumătate din cazuri) copilul emigrează și remigrează împreună cu părinții.

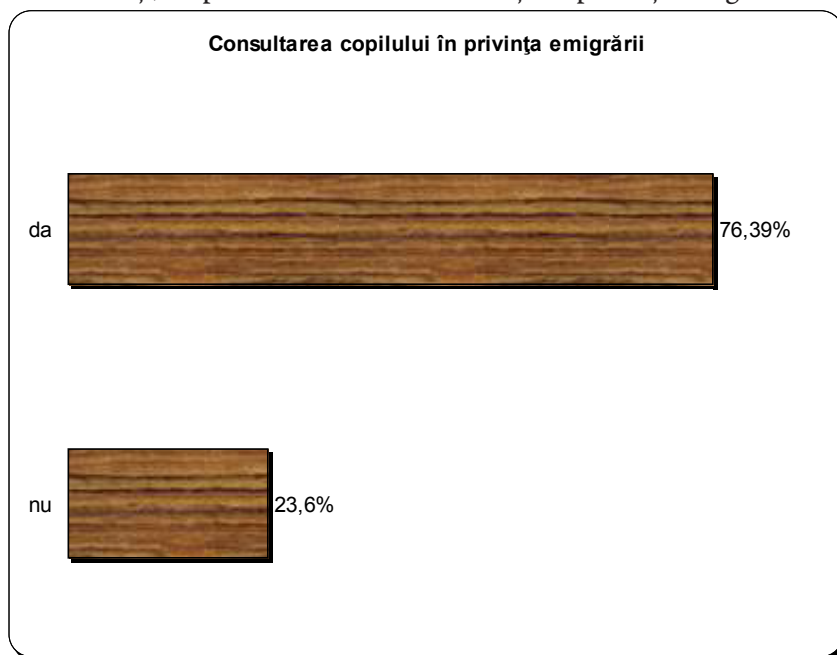
În cazul emigrării unui singur părinte, indiferent de părintele care emigrează, mama este aproape întotdeauna persoana care este împreună cu copilul; dacă tatăl este cel care emigrează, copilul rămâne acasă cu mama; dacă mama este cea care emigrează, aceasta emigrează împreună cu copilul.

Analizând informațiile prezentate putem constata că, în aproximativ jumătate din cazuri, copilul remigrant s-a aflat în mod constant în creșterea și îngrijirea ambilor părinți, fie în România, fie în străinătate; această situație poate fi un factor protector important în dezvoltarea emoțională și socială a copilului remigrant.

3.2. Migrația

3.2.1. Exprimarea opțiunii copilului privitor la emigrare

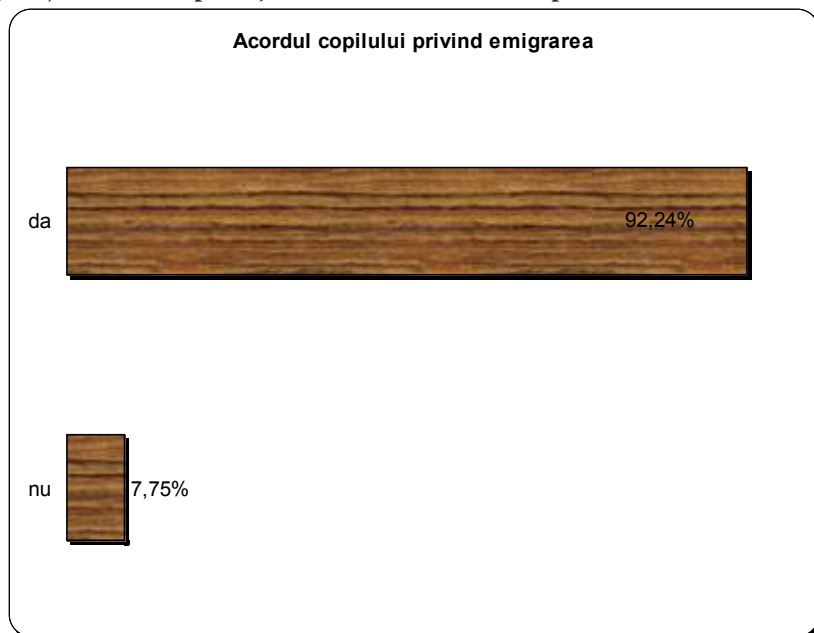
Graficul următor prezintă comparativ ponderea copiilor care consideră că au fost consultați, respectiv nu au fost consultați în privința emigrării.

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, aproximativ un sfert dintre copii nu au fost consultați în privința opțiunii lor privind emigrarea, decizia fiind luată de părinți fără a exista o discuție anterioară.

3.2.2. Acordul copilului privitor la emigrare

În graficul următor sunt prezentate procentual răspunsurile copiilor remigranți în ceea ce privește acordul lor vizavi de plecarea în străinătate:

Marea majoritate a copiilor și-au dorit să plece în străinătate. De remarcat este faptul că, procentual, mai mulți copii au fost de acord cu plecarea în străinătate (92,24%) decât cei ce au fost consultați în această privință (76,39%), subliniind faptul că există situații în care copilul și-a dorit acest lucru, dar nu a fost întrebat. Considerăm că lipsa consultărilor intrafamiliale în privința emigrării (în situațiile în care aceasta nu există) nu are ca explicație temerea părinților față de refuzul copiilor de a pleca în străinătate, ci este o reflectare a unei tendințe caracteristice spațiului cultural românesc, tendința părinților de a considera că ei știu ceea ce este mai bine pentru copiii lor și sunt singurii în măsură de a lua decizii pentru aceștia; de remarcat este faptul că această tendință se manifestă chiar și atunci când copilul ar fi fost de acord cu decizia părinților, dacă ar fi fost întrebat. Această tendință se reflectă și în atitudinea părinților din cadrul focus grupurilor, părinții recunoscând că, și în cazurile în care au întrebat copilul privitor la emigrare, decizia era în linii mari deja luată, fiind determinată de constrângerile financiare și de dorința de a avea un loc de muncă mai bun, așa încât un eventual refuz al copilului nu ar fi avut efecte majore în privința acestei decizii; părinții consideră emigrarea ca fiind fundamentată pe motive obiective,

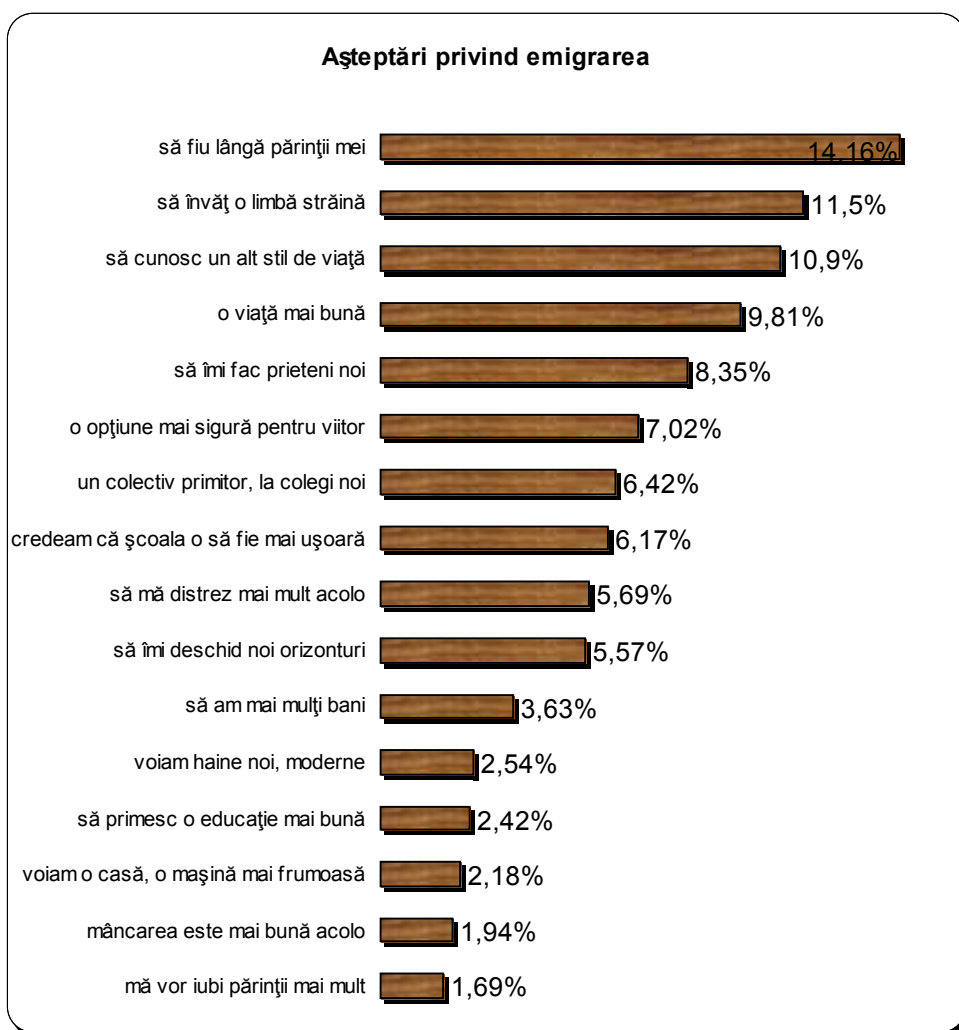
neavând ei înșiși de ales în această privință, ca atare nici opinia copilului nu poate schimba această decizie.

Pe ansamblu putem reține faptul că majoritatea copiilor au fost consultați în privința plecării lor în străinătate și aproape toți și-au dorit această experiență.

3.2.3. Așteptări ale copilului privitoare la emigrare

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor referitoare la așteptările lor cu privire la viața în străinătate (doar pentru copiii care au fost de acord să emigreze):

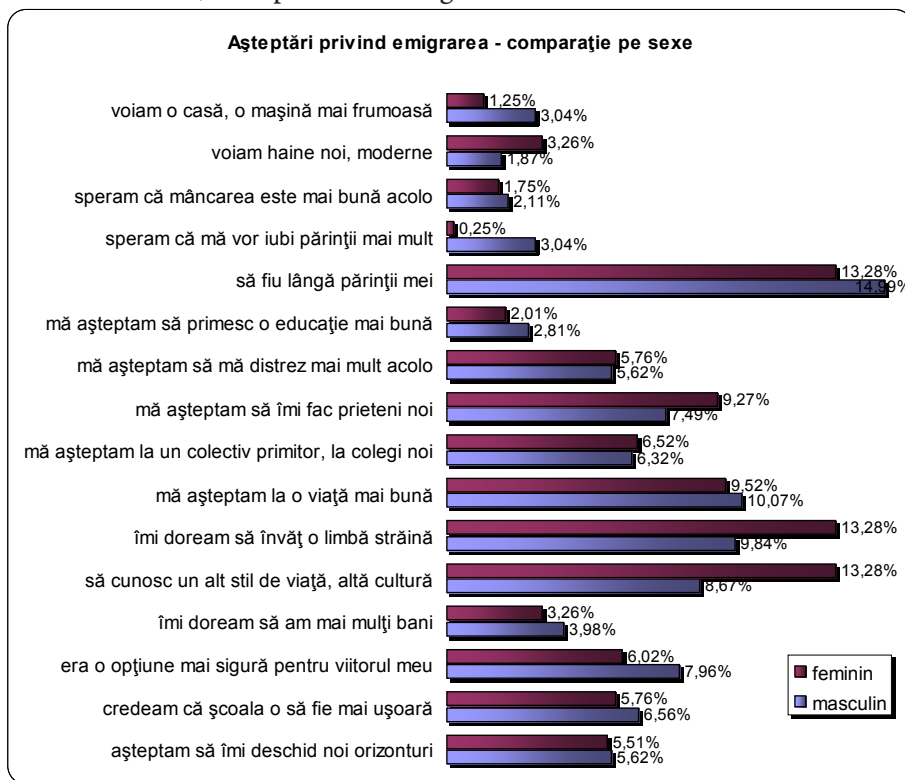
În analiza informațiilor prezentate grafic trebuie ținut cont de faptul că fiecare copil a putut preciza mai multe așteptări ale sale privind viața sa în străinătate, astfel încât procentele prezentate în grafic se raportează la un număr total de 826 de răspunsuri valide și nu la cei 226 de copii care și-au dorit să plece în străinătate.

Cel mai frecvent răspuns vizează dorința copilului de a fi împreună cu părinții săi (raportat la cifre brute, 117 copii precizează acest răspuns, adică aproape jumătate dintre respondenți); cu alte cuvinte, aproape jumătate dintre copii nu și-au dorit neapărat să emigreze, ci să fie lângă părinții lor.

De remarcat însă este faptul că opțiunile materialiste (să am mai mulți bani, să am haine noi, moderne, o casă și o mașină mai frumoasă) au printre cele mai mici frecvențe de apariție, confirmând relativa lipsă de preocupare a copiilor față de aceste argumente raționale care au stat în mod real la baza majorității deciziilor de migrație ale adulților (Alternative Sociale, 2005).

În ceea ce privește diferențierea dintre băieți și fete în legătură cu așteptărilor privind emigrarea, frecvențele de apariție a răspunsurilor, exprimate sub forma procentelor valide, sunt prezentate în graficul următor:

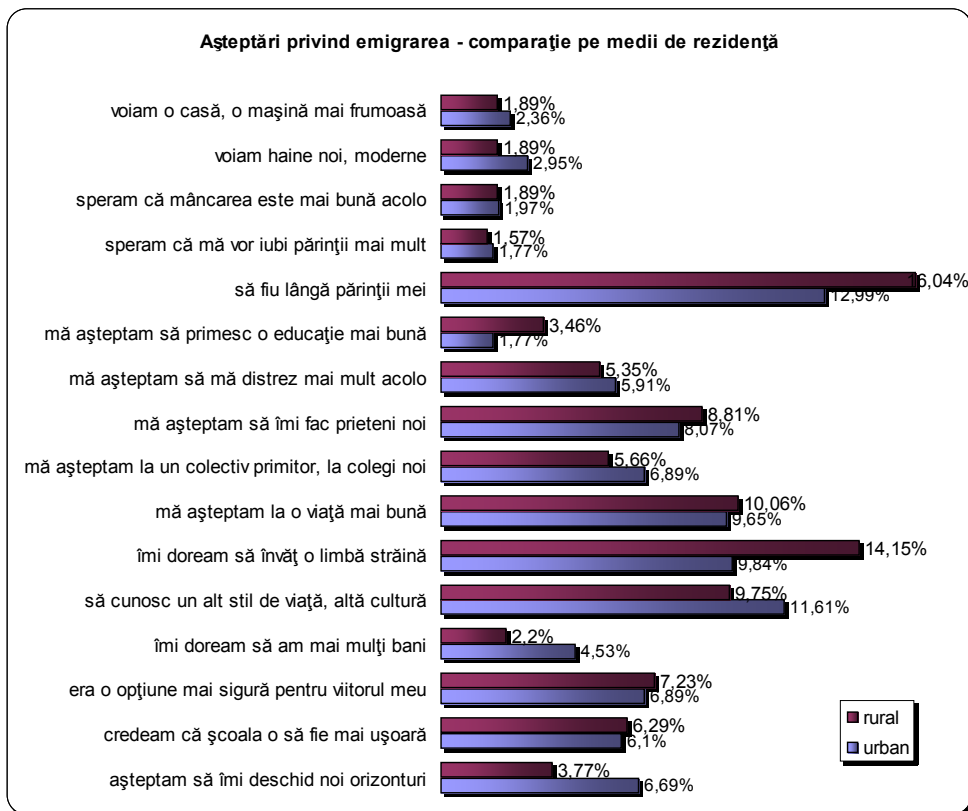

Analiza comparativă a procentelor valide ale răspunsurilor fetelor și băieților relevă o lipsă de diferențiere semnificativă a așteptărilor față de emigrare.

În ansamblu se respectă atât în cazul fetelor cât și al băieților tendința generală de a-și dori, în primul rând să fie cu părinții.

Raportat la mediul de rezidență, frecvențele de apariție ale răspunsurilor valide în ceea ce privește așteptările față de emigrație sunt prezentate în graficul următor:

În primul rând se poate observa o tendință mai mare a copiilor din mediul rural de a-și dori ca prin emigrare să fie lângă părinții lor, ca o reflectare diferențelor culturale urban-rural în privința migrației.

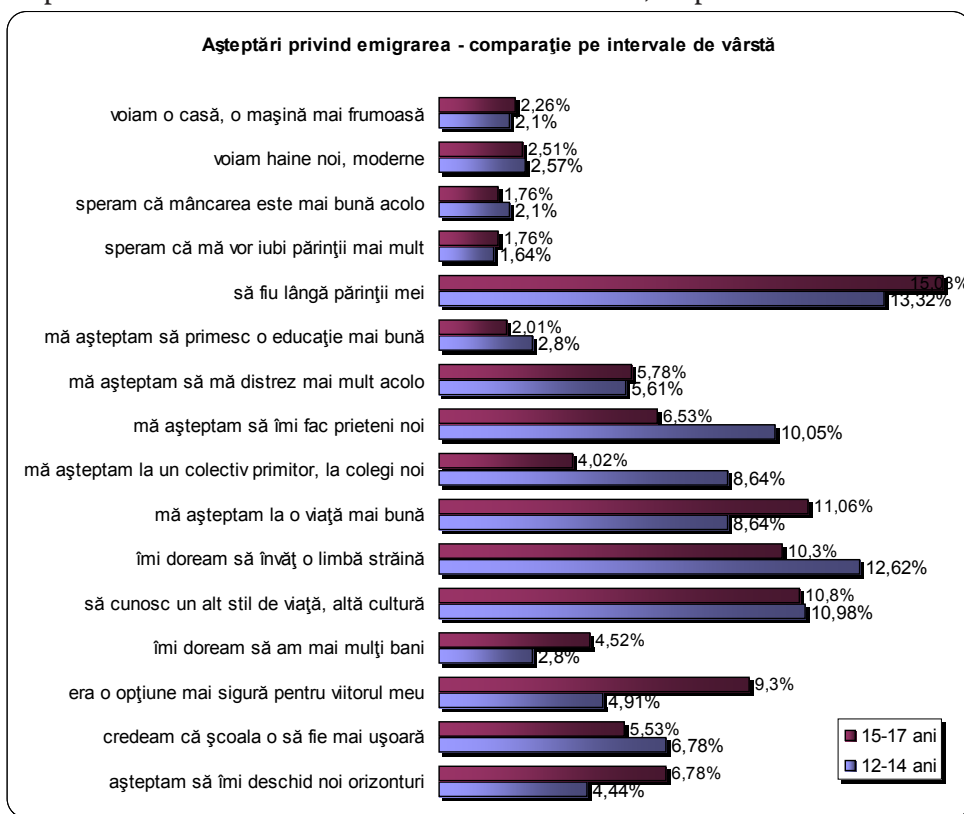
Pe de altă parte, în mediul rural este de asemenea mai accentuată dorința de a învăța o limbă străină, consecință a oportunităților mai reduse de a dobândi acest tip de competență.

Impactul mediului social este vizibil și în privința dorinței de a avea mai mulți bani, dorință mai prezentă la copiii din mediul urban; valorizarea diferită a laturii materiale este dependentă și de posibilitățile copilului de a cheltui acești bani, posibilități semnificativ mai ridicate în mediul urban.

În general ierarhia opțiunilor copiilor în privința așteptărilor de la viața în străinătate raportat la mediul de rezidență nu variază semnificativ, expectanțele copiilor de la sat și de la oraș fiind în linii mari similare.

În ceea ce privește influența vârstei asupra așteptărilor copilului referitor la emigrare, graficul următor prezintă comparativ frecvențele de apariție a răspunsurilor valide în intervalul de vârstă 12-14 ani, respectiv 15-17 ani:

În intervalul de vârstă 15-17 ani apar cu frecvență relativ mai mare răspunsurile de tipul „era o opțiune mai sigură pentru viitorul meu”, „mă așteptam să îmi deschid noi orizonturi”, „mă așteptam la o viață mai bună”, răspunsuri caracteristice eforturilor de căutare a identității, de explorare a opțiunilor privind viitorul și propria persoană, a încercărilor de auto-definire caracteristice acestei vârste.

În intervalul de vârstă 12-14 ani apar cu frecvență mai mare răspunsuri specifice de tipul „îmi doream să învăț o limbă străină”, „mă așteptam la un colectiv primitiv, la colegi noi”, „mă așteptam să îmi fac prieteni noi”, opțiuni caracteristice pentru vârsta la care abia începe să se manifeste dorința de includere socială. În această perioadă apartenența la familie începe să nu mai fie

suficientă pentru asigurarea stimei de sine și sentimentul de apartenență socială, fără a existat totuși prietenii și relații sociale stabile și bine cristalizate (Corsaro, 2008).

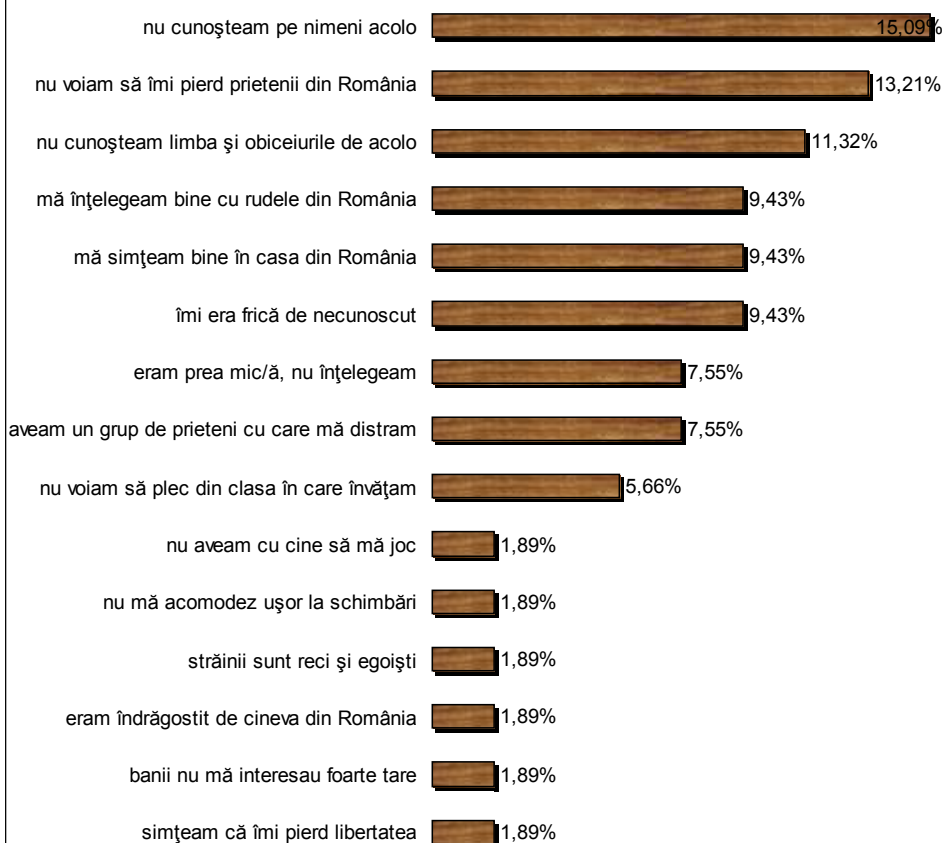
Sintetizând informațiile prezentate anterior, atunci când copilul se gândește la emigrare și ajunge la concluzia că își dorește să migreze, el este motivat în primul rând de dorința de a fi lângă părinții lui și doar în plan secundar de rațiunile economice caracteristice vârstei adulte. Ierarhia acestor așteptări privind migrația este independentă de sex și de mediul de rezidență, și este relativ independentă de vârsta copilului. Există totuși, există o influență a spațiului cultural, manifestată prin accentuarea dorinței copiilor din rural de a fi împreună cu părinții și de a învăța o limbă străină și prin accentuarea dorinței copiilor din mediul urban de a avea mai mulți bani. Din punctul de vedere al intervalului de vârstă, la 12-14 ani sunt mai accentuate dorințele copilului de integrare socială și apartenență la noi grupuri sociale, în timp ce la 15-17 ani sunt mai accentuate dorințele de explorare a opțiunilor de viitor, de definire socială și autodefinire.

3.2.4. Temeri ale copilului privitor la emigrare

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor privind temerile lor raportat la perioada petrecută în străinătate (doar pentru copiii care nu au fost de acord să migreze):

În analiza informațiilor prezentate grafic trebuie ținut cont de faptul că fiecare copil a putut preciza mai multe temeri ale sale privind viața sa în străinătate, astfel încât procentele prezentate în grafic se raportează la un număr total de 53 de răspunsuri valide și nu la cei 19 copii care nu au fost de acord să plece în străinătate.

Temeri privind emigrarea

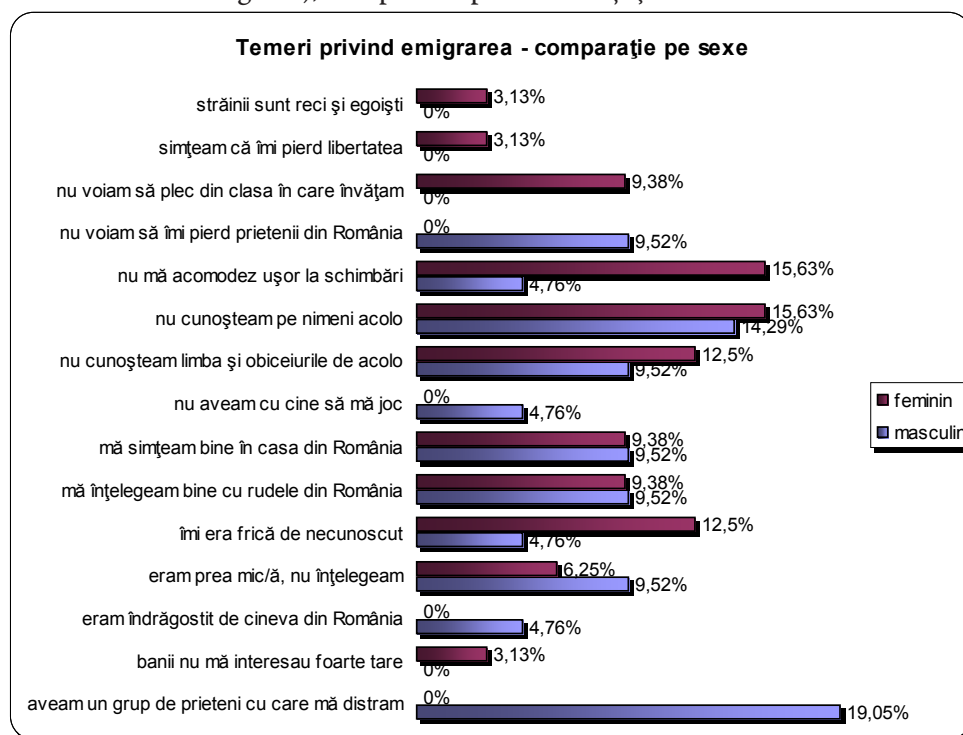

Analiza răspunsurilor copiilor reflectă o îmbinare a două tendințe cu ponderi relativ egale: pe de o parte teama de necunoscut („nu cunoșteam pe nimeni acolo”, „nu cunoșteam limba și obiceiurile de acolo”, „îmi era frică de necunoscut”), pe de altă parte regretul pentru perioada anterioară și teama de a pierde ceea ce aveau deja („nu voiam să îmi pierd prietenii din România”, „mă înțelegeam bine cu rudele din România”), ambivalență în mare măsură caracteristică vârstei.

Totuși, principalele două categorii de răspunsuri din punct de vedere al frecvenței de apariție sunt legate de mediul social, de prieteni – copilul se teme că nu își va face prieteni acolo și că îi va pierde pe cei din România – confirmând astfel preocuparea pentru integrarea socială, pentru constituirea sentimentului de apartenență la un grup social.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor privind temerile lor raportat la perioada petrecută în străinătate (doar pentru copiii care nu au fost de acord să migreze), comparativ pentru băieți și fete:

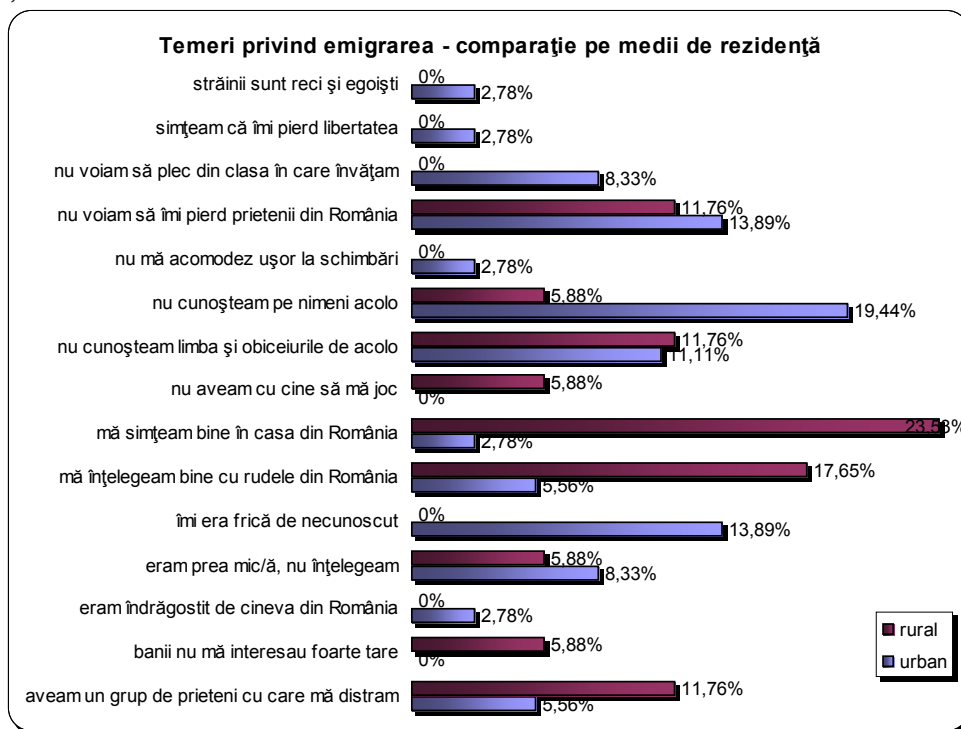

Deși tendința generală de răspuns este similară la fete și băieți, există și diferențe specifice de a justifica diferit atitudinea refractară față de posibilitatea migrației. Astfel, fetele menționează într-o măsură mai mare „îmi era frică de necunoscut”, „nu voiam să îmi pierd prietenii din România” și „nu voiam să plec din clasa în care învățam”, accentul fiind pus în cazul lor pe regretul față de perioada anterioară și teama de a nu pierde ceea ce deja aveau, în timp ce în cazul băieților apar mai frecvent răspunsurile „aveam un grup de prieteni cu care mă distrăm”, „nu mă adaptez ușor la schimbări”, „nu aveam cu cine să mă joc”, accentul fiind pus pe teama de necunoscut.

În consecință, putem spune că există o diferență cu privire la justificarea temerilor referitoare la emigrare în funcție de gen. Băieții menționează în special temeri legate de viitor și de adaptarea în străinătate, în timp ce răspunsurile fetelor vizează în principal obișnuința cu trecutul și viața din România.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor privind temerile lor raportat la perioada petrecută în străinătate (doar pentru copiii care nu au fost de acord să migreze), comparativ în funcție de proveniența din mediul urban și rural:

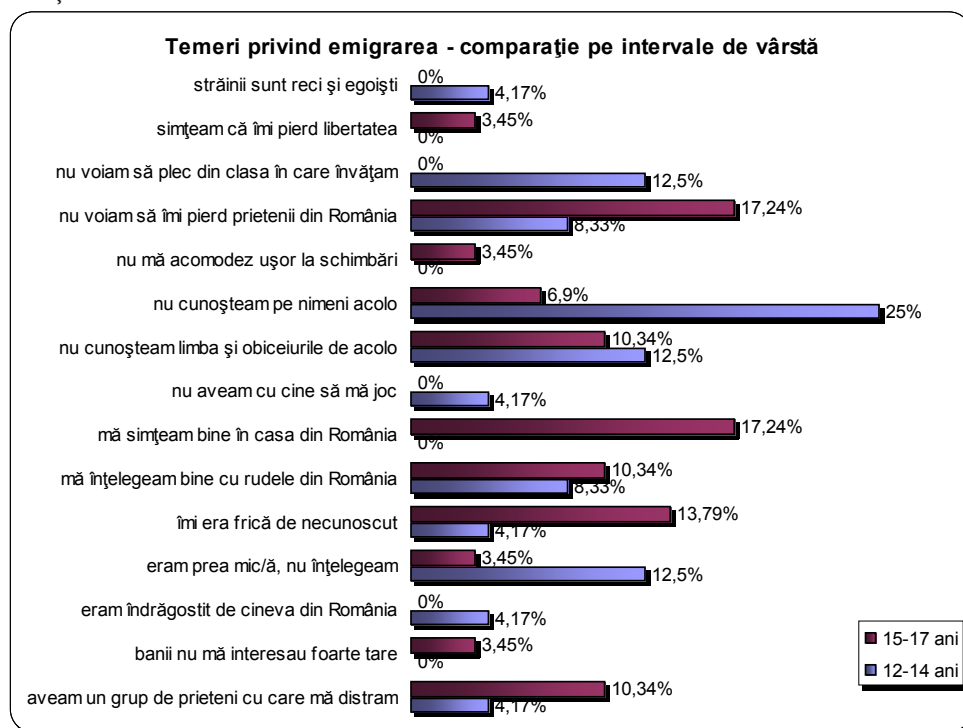
Diferențierea răspunsurilor în funcție de rezidență este ceva mai evidentă decât în cazul diferențelor de gen: copiii din mediul rural precizează mai frecvent decât cei din urban răspunsurile „mă simțeam bine în casa din România”, „mă înțelegeam bine cu rudele din România”, „aveam un grup de prieteni cu care mă distrăm”, răspunsuri care denotă teama de a nu pierde ceea ce deja au, în timp ce în cazul copiilor din mediul urban accentul este pus pe teama de necunoscut, răspunsurile cu frecvență comparativ mai mare fiind „nu cunoșteam pe nimeni acolo”, „îmi era frică de necunoscut”, „nu voiam să plec din clasa în care învățam”.

Mediul social în care crește și se dezvoltă copilul își pune semnificativ amprenta asupra modului în care acesta se raportează la evoluția sa ulterioară; coeziunea înaltă caracteristică mediului rural, integrarea socială a tuturor membrilor comunității, interacțiunile sociale frecvente și relativ profunde dintre toți membrii comunității, matricea socială din care face parte toată comunitatea, toate acestea cresc gradul de atașament al fiecărui membru față de comunitate și față de ceilalți membri ai ei (Constantinescu-Gălicieni, 2007).

Astfel copiii crescuți în acest mediu social au o rezistență mai mare față de părăsirea comunității și față de separarea de membrii acesteia. La polul opus, individualismul atât de caracteristic mediului social urban contemporan, reduce semnificativ atașamentul față de comunitate și față de ceilalți membri, astfel încât copiii din mediul urban nu au rezerve în a părăsi comunitatea, dar se tem să schimbe o „junglă urbană” care le este într-o oarecare măsură familiară cu una total necunoscută.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor privind temerile lor raportat la perioada petrecută în străinătate (doar pentru copiii care nu au fost de acord să migreze), comparativ pentru copiii din intervalul de vârstă 12-14 ani și cei din intervalul de vârstă 15-17 ani:

Se poate constata faptul că ambivalența caracteristică în ceea ce privește rezistența la schimbare apare în ambele intervale de vârstă, toți copiii precizând atât elemente legate de teama de necunoscut și schimbare, cât și elemente definitorii pentru atașamentul față de viața din România. Totuși, la 15-17 ani pare să predomine dorința copiilor de a păstra ceea ce deja au, de a menține gradul de integrare socială dobândit (răspunsurile cu frecvență relativ mai mare fiind „nu voiam să îmi pierd prietenii din România”, „mă simțeam bine în casa din România”, „aveam un grup de prieteni cu care mă distrăm”, dar și „îmi era

frică de necunoscut”), în timp ce pentru copiii de 12-14 ani nu pare a exista o tendință dominantă, răspunsurile cu frecvență relativ mai mare fiind câte unul din fiecare categorie menționată anterior: „nu cunoșteam pe nimeni acolo” și „nu voiam să plec din clasa în care învățam”.

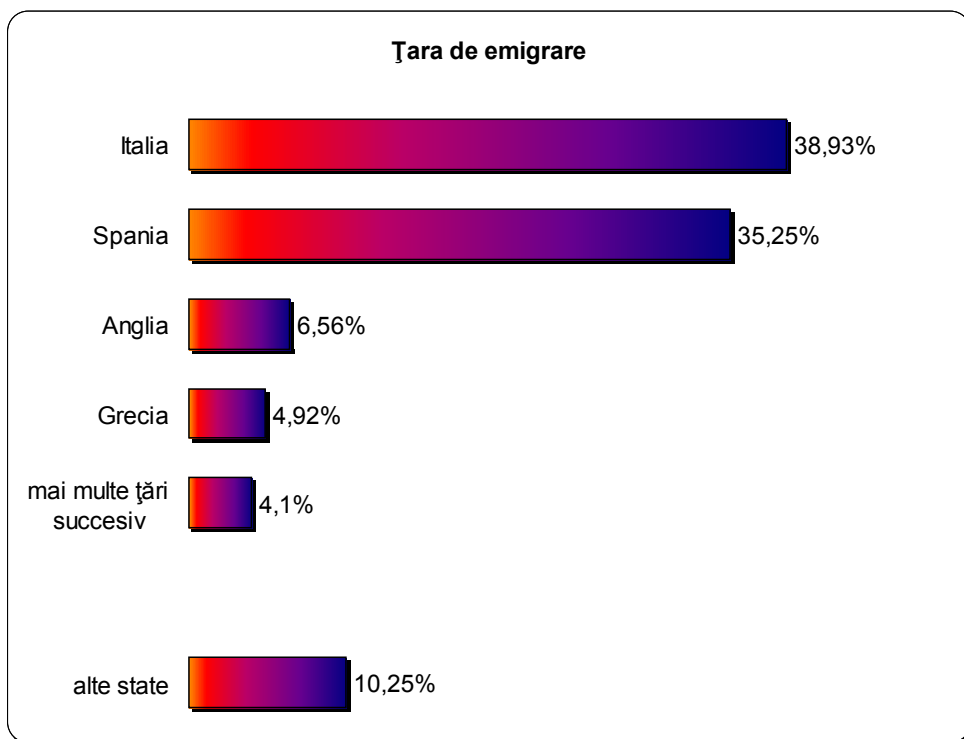

Temerile copiilor privind emigrarea se cristalizează în jurul a două tendințe principale: teama de necunoscut (și de ceea ce îi așteaptă în străinătate) și respectiv regretul pentru perioada anterioară (teamă de a pierde ceea ce au în România), principalele temeri menționate de copii fiind referitoare la mediul social și apartenența la un grup de covârșnici: copilul se teme că nu își va face prieteni în străinătate și că îi va pierde pe cei din România – confirmând astfel preocuparea sa pentru integrarea socială, pentru constituirea sentimentului de apartenență la un grup social.

Deși aceste două tendințe apar la toți copiii, ponderea lor este ușor sensibilă la influențele de gen, vârstă și mediu de rezidență. Astfel, băieții menționează în special temerile legate de viitor și adaptarea în străinătate, iar în cazul fetelor se remarcă în principal de obișnuința cu trecutul și viața din România; la 15-17 ani pare să predomine dorința de a păstra ceea ce au deja, de a menține gradul de integrare socială dobândit, în timp ce pentru copiii de 12-14 ani nu pare a exista o tendință dominantă; pentru copii din mediul rural predomină ușor teama de a pierde ceea ce au deja, în timp ce în cazul copiilor din mediul urban accentul este pus pe teama de necunoscut.

3.2.5. Locația de emigrare – în cazul copiilor care remigrează

Ponderea destinațiilor de emigrare în cazul populației investigate de noi este prezentată în graficul următor:

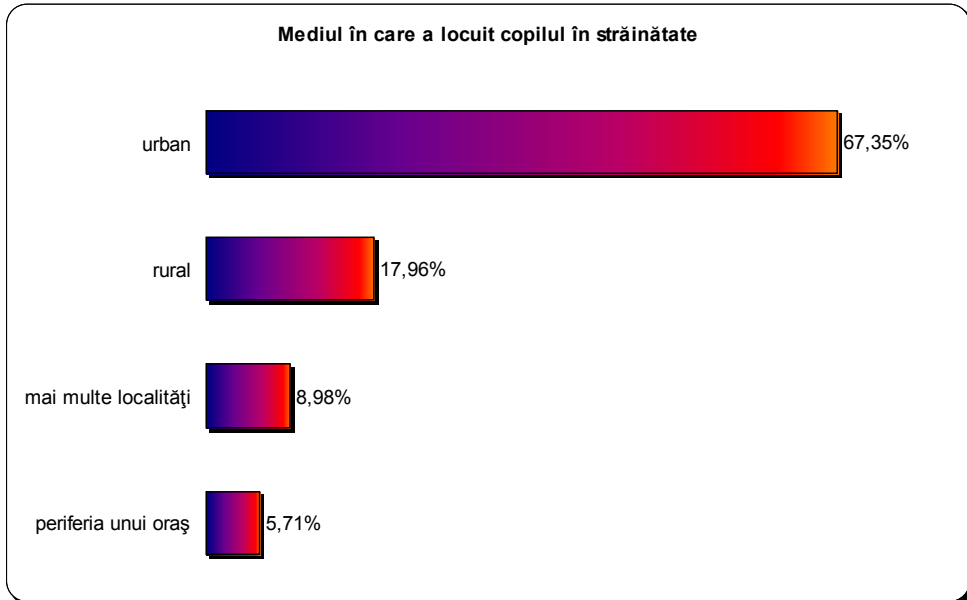

Analiza informațiilor grafice denotă faptul că remigrația urmează caracteristicile statistice ale emigrării, migrația din România fiind realizată preponderent către Italia și Spania - 43% din românii emigranți au plecat în Italia, 23% în Spania (Fundăția Soros România, Iasci, 2011). Țările în care au avut loc migrații masive din România sunt și principalele țări din care românii se reîntorc acasă, dar remigrația nu se realizează doar din aceste locații cu comunități românești puternice, ci și din state mai puțin asociate în mentalul colectiv cu fenomenul emigrării.

De menționat este și existența unor familii și implicit a unor copii care declară că au migrat în mai multe țări succesiv. Deși procentul acestor copii nu este neapărat semnificativ (4,1%), problemele asociate cu migrație succesivă ar trebui să determine analiza aprofundată a efectelor psihologice pe termen scurt, mediu și lung în ceea ce privește dezvoltarea și posibilitățile de integrare socială a acestor copii întrucât dificultățile de adaptare ale acestor copii pot fi amplificate de schimbările periodice ale climatului social.

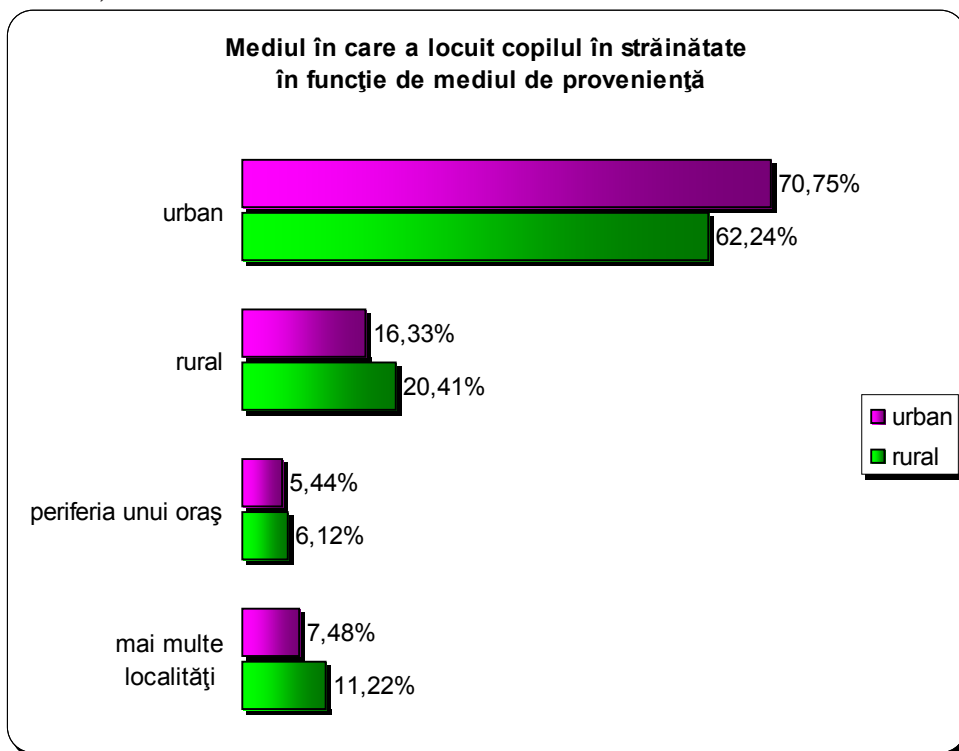
Graficul următor prezintă procentual frecvențele în ceea ce privește mediul de rezidență al copiilor în perioada petrecută în străinătate:

Aceste rezultate statistice se raportează în mod evident la caracteristicile pieței muncii, recenta criză economică internațională a afectat în primul rând mediul urban, determinând remigrația în special din orașe (așa cum vom argumenta în cele ce urmează, remigrația a avut ca factor determinant aspectele de natură economică și imposibilitatea de a mai găsi un loc de muncă în străinătate). Ca atare, putem constata ca tendința generală orientarea emigrării către mediul urban, caracteristică pentru mai mult de două treimi din populația investigată, remigrația urmând din nou tiparul emigrării.

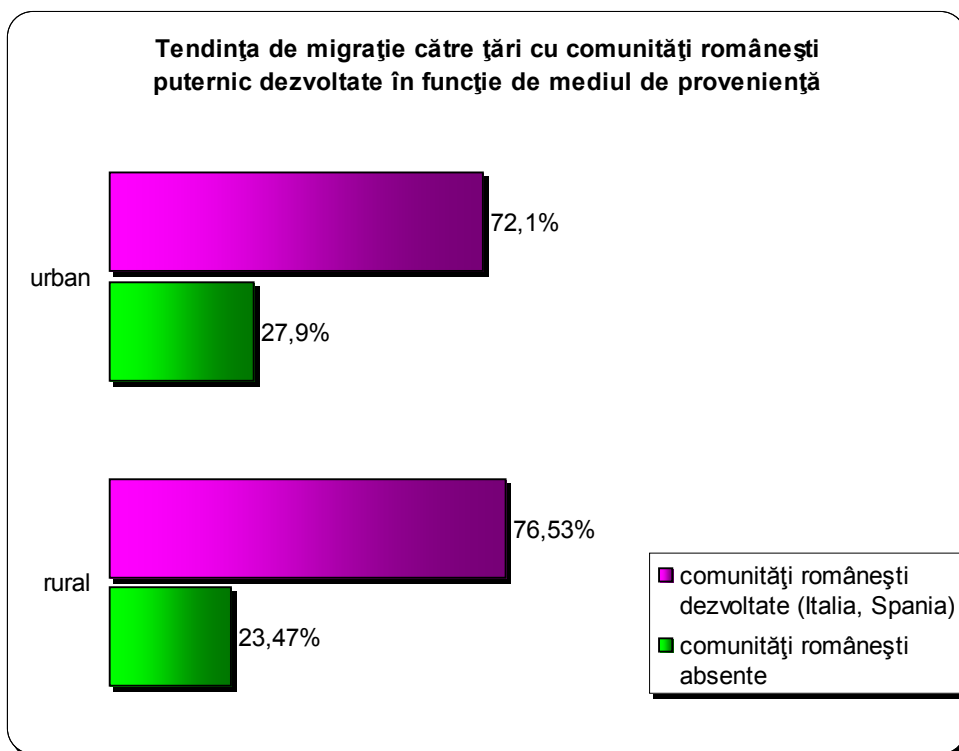
Graficul următor prezintă procentual informațiile referitoare la mediul de rezidență al copiilor în perioada petrecută în străinătate raportat la mediul de rezidență în România:

Deși analiza comparativă a mediului de rezidență din străinătate raportat la mediul de rezidență din România confirmă tendința generală de emigrare către mediul urban (și, consecutiv, remigrație preponderent din mediul urban), o lectură mai atentă a graficului sugerează existența unui factor care ar putea influența semnificativ potențialul de adaptare socială a copilului în străinătate, anume schimbarea mediului de rezidență. Astfel, aproximativ 62% din copiii din mediul rural au emigrat către zone urbane (plus aproximativ 6% emigrați către periferia unui oraș), aproximativ 16% din copiii din mediul urban au emigrat către zone rurale. Aceste date indică faptul că aproape jumătate dintre copiii emigranți schimbă nu doar țara, ci și mediul de rezidență (37% care schimbă mediul urban cu cel rural sau reciproc, la care se adaugă aproximativ 9% - copiii care declară că au locuit în străinătate în mai multe localități succesiv), aspect care ar putea conduce la dificultăți suplimentare de adaptare și integrare socială. În plus, remigrația înseamnă pentru acești copii o nouă schimbare a mediului de rezidență, cu potențial de îngreunare a readaptării acestora în România.

Graficul următor prezintă procentual tendința de migrație către țări cu comunități românești puternice, respectiv țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate, raportat la mediul de rezidență din România:

Analiza informațiilor prezentate grafic confirmă o tendință generală cunoscută, anume preferința spre emigrarea către țări cu comunități românești puternice (Spania și Italia), preferință independentă de mediul de rezidență din România; în consecință, și remigrația are loc preponderent tot din aceste țări (independent de mediul de rezidență din România) confirmând încă o dată tendința remigrației de a urma tiparul emigrării.

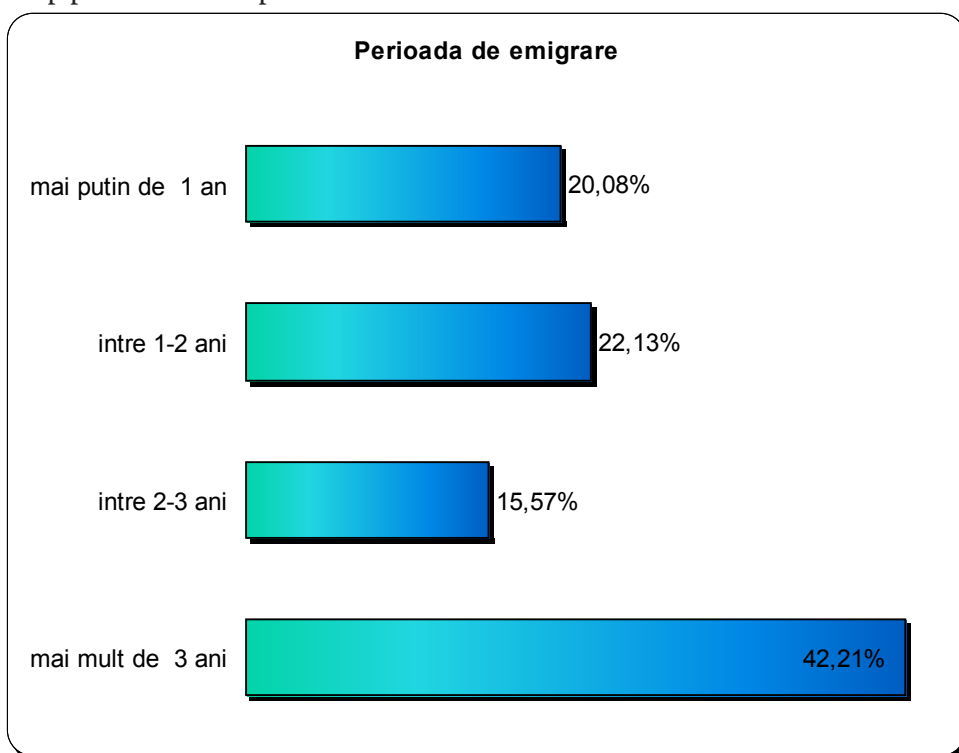
Populația copiilor reîntorși în România este alcătuită în cea mai mare parte din copii care au fost plecați în Italia și Spania, mai mult de 2/3 dintre copiii aflați în această situație revenind din aceste 2 țări; remigrația urmează caracteristicile statistice ale emigrării, țările în care au avut loc emigrări masive din România fiind și principalele țări din care românii se reîntorc acasă. Există și

o situație particulară, dar relevantă statistic, situația copiilor care au emigrat în mai multe țări succesiv, dificultățile de adaptare ale acestor copii fiind potențial amplificate de aceste schimbări periodice ale climatului social.

Tendința remigrației de a se înscrie în pattern-ul emigrării se respectă și în cazul mediului de rezidență în străinătate, emigrarea în special către mediul urban (acolo unde părinții își găseau mai ușor de muncă) fiind urmată de o remigrație preponderent din mediul urban (Sandu, 2010).

3.2.6. Intervalul de timp petrecut în străinătate

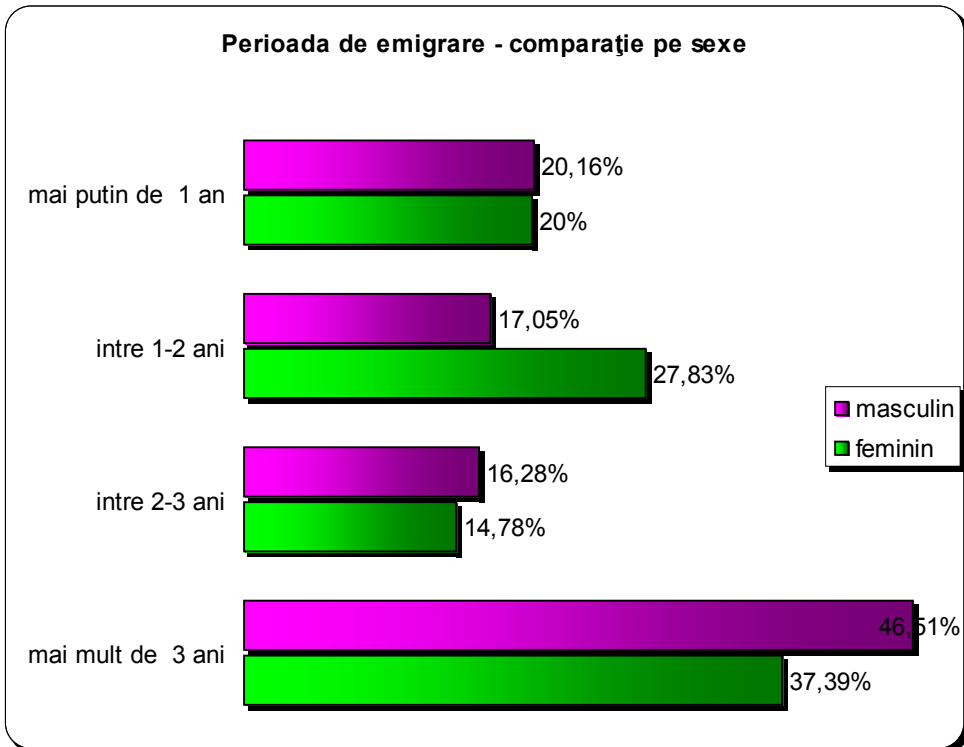
Graficul următor prezintă procentual informațiile referitoare la perioada de timp petrecută de copil în străinătate:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, aproape jumătate dintre copii au stat în străinătate cel puțin 3 ani, aspect care sugerează faptul că părinții care își iau cu ei copiii în străinătate intenționează să aibă o perioadă mai lungă de emigrare, dar pe de altă parte implică un risc mai mare în privința readaptării copiilor la viața din România, risc corespunzător perioadei mai îndelungate în care nu au interacționat cu spațiul social și cultural românesc.

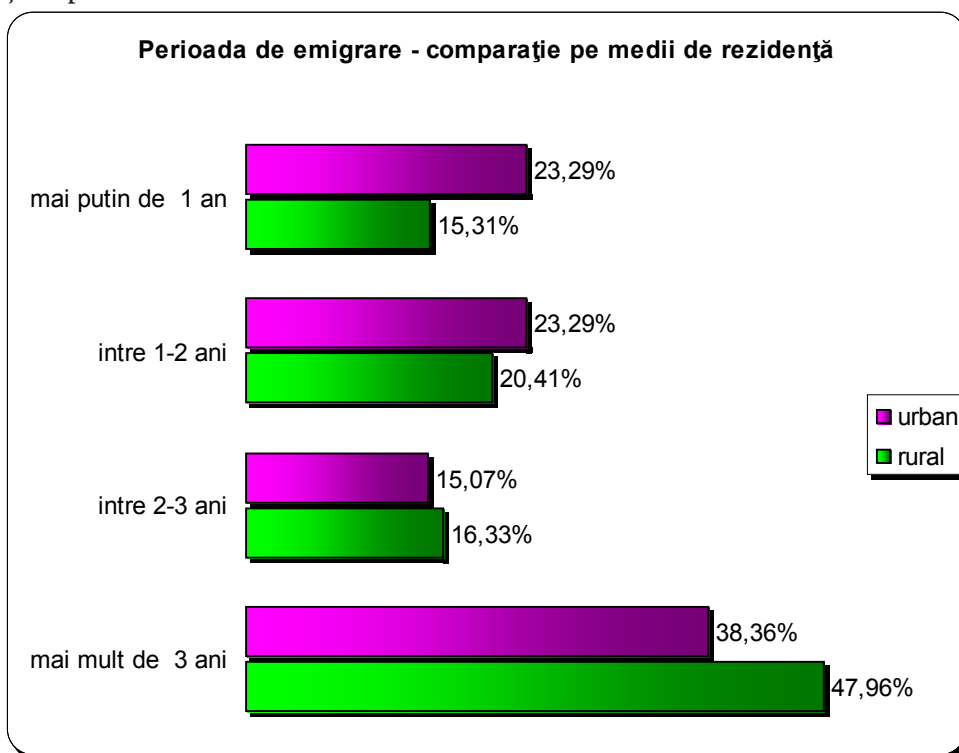
Graficul următor prezintă procentual informațiile referitoare la perioada de timp petrecută de copil în străinătate, diferențiat pentru băieți și fete:

În reprezentarea grafică se poate constata o ușoară tendință a băieților de a avea perioade mai lungi de migrație. Această tendință nu este însă neapărat semnificativă statistic, mai ales având în vedere faptul că, așa cum vom vedea în continuare (subcapitolul 4.3.1.), decizia de a se întoarce în România este în cea mai mare parte din cazuri a părinților și nu are legătură cu adaptarea copilului în străinătate. Trebuie, așadar, să tratăm cu precauție datele referitoare la diferențele dintre băieți și fete în această privință.

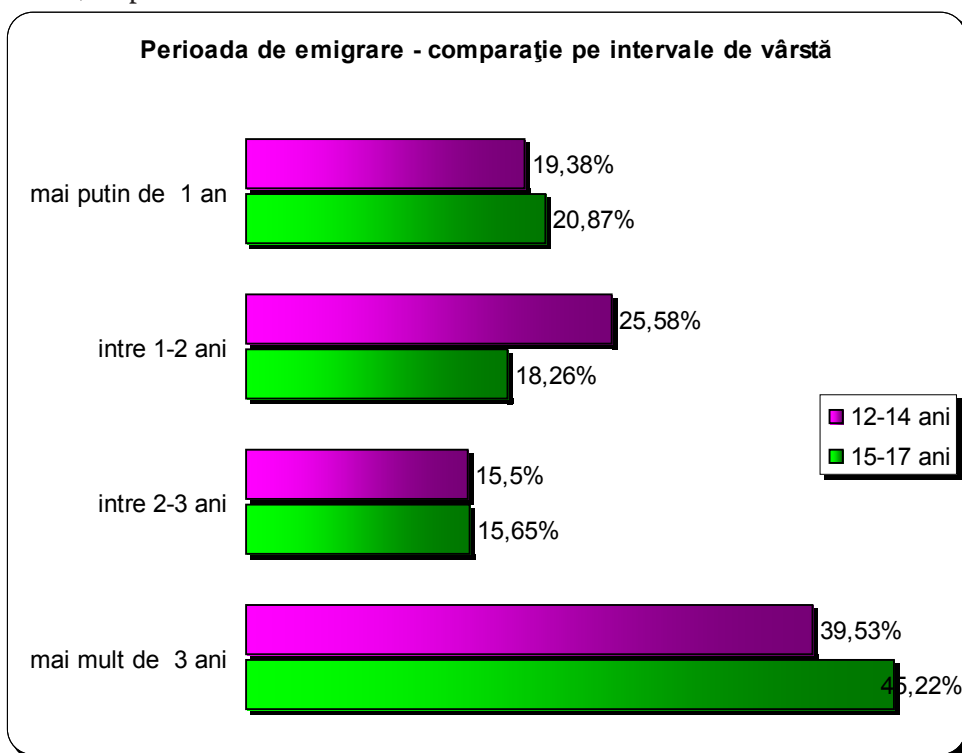
Graficul următor prezintă procentual informațiile referitoare la perioada de timp petrecută de copil în străinătate, comparativ pentru copiii din mediu urban și respectiv din mediul rural:

Informațiile prezentate în graficul anterior sugerează o tendință a copiilor din mediul rural de a avea perioade mai lungi de migrație, aspect care poate fi explicat prin reticența mai mare a părinților din mediul rural de a se întoarce în România și eforturile mai mari ale acestora de a se integra social și mai ales profesional în străinătate, fiind cunoscut faptul că, pentru ei, reîntoarcerea în mediul rural în România le oferă chiar mai puține oportunități decât celor din mediul urban (din nou avem în vedere faptul că decizia de a se întoarce în România este preponderent a părinților – subcapitolul 4.3.1.).

Graficul următor prezintă procentual informațiile referitoare la perioada de timp petrecută de copil în străinătate, comparativ pentru copiii cu vârsta de 12-14 ani, respectiv 15-17 ani:

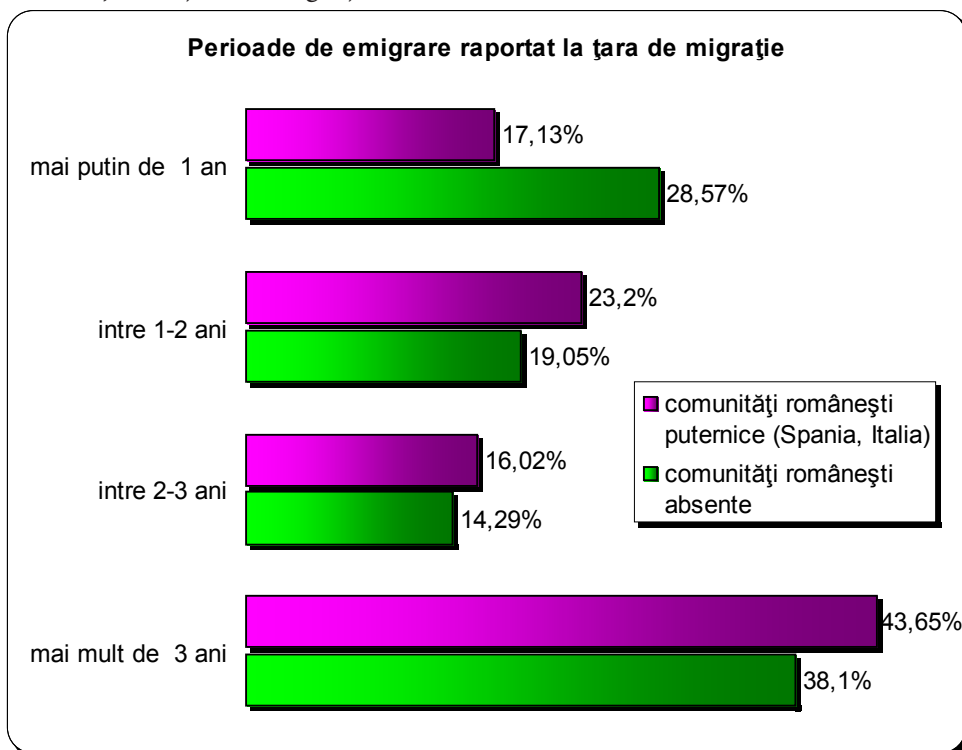
Există o ușoară tendință a copiilor din intervalul de vârstă 15-17 ani de a avea migrații mai lungi decât cei din intervalul de vârstă 12-14 ani, dar aceste diferențe nu sunt suficient de mari pentru a argumenta un efect semnificativ al vârstei asupra perioadei de migrație.

Graficul următor prezintă procentual informațiile referitoare la perioada de timp petrecută de copil în străinătate, comparativ pentru copiii remigranți din țări cu comunități românești puternice, respectiv țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate.

Analiza informațiilor din reprezentarea grafică denotă existența unei tendințe relevante în privința emigrării, anume existența unui punct critic care pare a fi emigrarea de un an; astfel, migrații care au petrecut mai puțin de un an în străinătate sunt în procent semnificativ mai mare cei care au fost în țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate, în timp ce perioadele de migrație

mai lungi de un an nu par a fi relaționate cu gradul de dezvoltare a comunităților românești din țara de migrație.

Aceste diferențe denotă impactul pe care comunitatea românească din țara de emigrare îl are asupra integrării sociale și profesionale a emigranților în primul an petrecut în străinătate, lipsa acestui suport fiind un factor major de risc pentru integrare, putând duce la remigrație; în schimb, după trecerea acestui prim an, gradul de dezvoltare al comunității românești nu mai influențează semnificativ potențialul de adaptare a migranților.

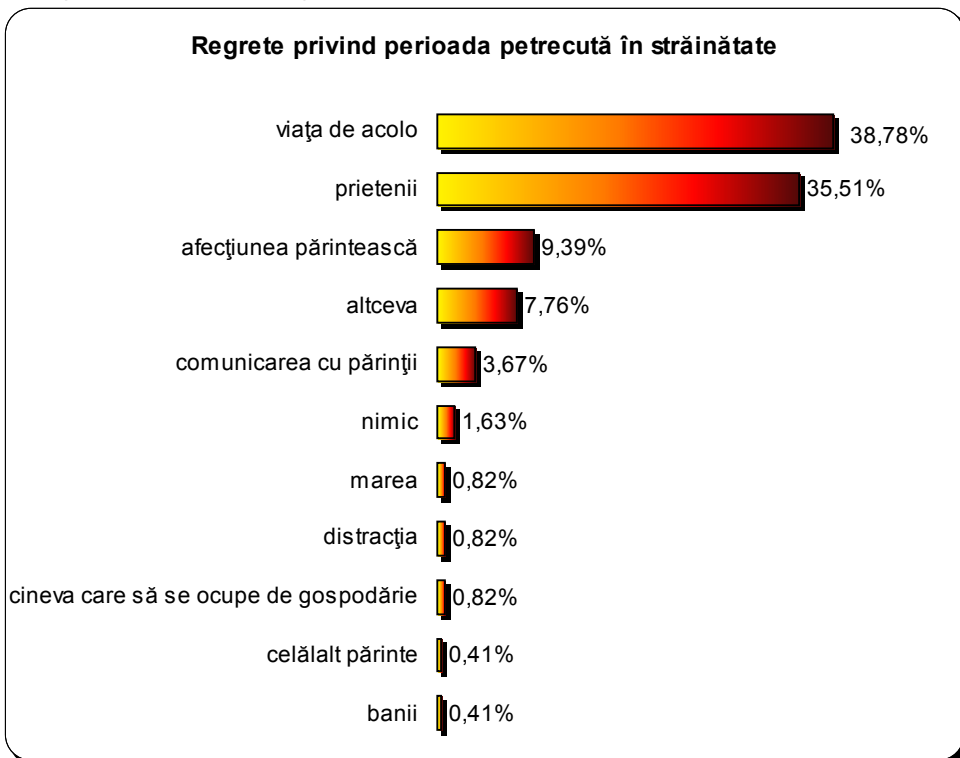

În privința perioadei de emigrare, aproape jumătate dintre copii au petrecut în străinătate mai mult de trei ani, fiind astfel creat contextul propice realizării unei „rupturi” culturale și sociale care va îngreuna considerabil readaptarea copilului la stilul și condițiile de viață din România (așa cum va fi prezentat în subcapitolul 4.4.10, readaptarea este mai dificilă pentru copiii care au petrecut mai mult de 3 ani în străinătate comparativ cu cei care au petrecut mai puțin de 3 ani în străinătate).

Intervalul de timp petrecut în străinătate este similar în cazul fetelor cu al băieților, similar în cazul copiilor de 12-14 ani și a celor de 15-17 ani, dar tinde să fie mai mare în cazul copiilor proveniți din mediul rural (părinții acestora fiind mai reticenți față de revenirea în România) comparativ cu cei din mediul urban, respectiv mai mare în cazul țărilor cu comunități românești dezvoltate (Italia și Spania) comparativ cu țările în care comunitățile românești sunt mai puțin dezvoltate, în care există o tendință mai mare ca emigrarea să fie mai scurtă de un an.

3.2.7. Regrete ale copilului referitor la perioada petrecută în străinătate

În graficul următor sunt prezentate procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința regretelor față de perioada petrecută în străinătate:

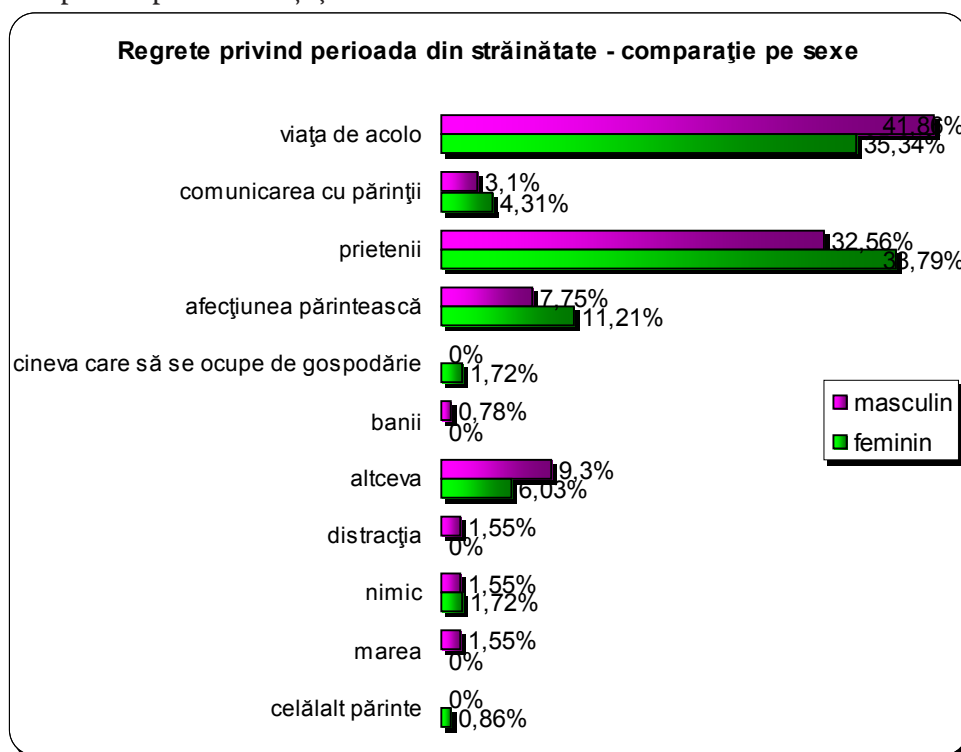
Principalele răspunsuri menționate de copii fac referire la „viața de acolo” și „prietenii”, argumentând existența unui anumit nivel de adaptare și integrare socială a copilului în străinătate, aspect care era de așteptat ținând cont de perioadele relativ lungi de timp petrecute de copii în străinătate; copilul a avut timp să cunoască suficient de bine stilul de viață din țara de emigrare, a avut timp să se integreze social, să își facă un anumit grup de prieteni, dar această adaptare a lui în străinătate ar putea avea drept consecință dificultăți mai mari în

readaptarea în România, copilul schimbându-și din nou stilul de viață și reluând eforturile de integrare socială.

Răspunsul „bani” are o frecvență de apariție total ne semnificativă, deși pentru părinți acesta a fost principalul motiv al migrației (aceste răspunsuri fiind în total acord cu așteptările copilului în ceea ce privește viața în străinătate, opțiunile materialiste - să am mai mulți bani, să am haine noi, moderne, o casă și o mașină mai frumoasă - având printre cele mai mici frecvențe de apariție – așa cum am prezentat în subcapitolul 4.2.3.).

În graficul următor sunt prezentate procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința regretelor față de perioada petrecută în străinătate, comparativ pentru băieți și fete:

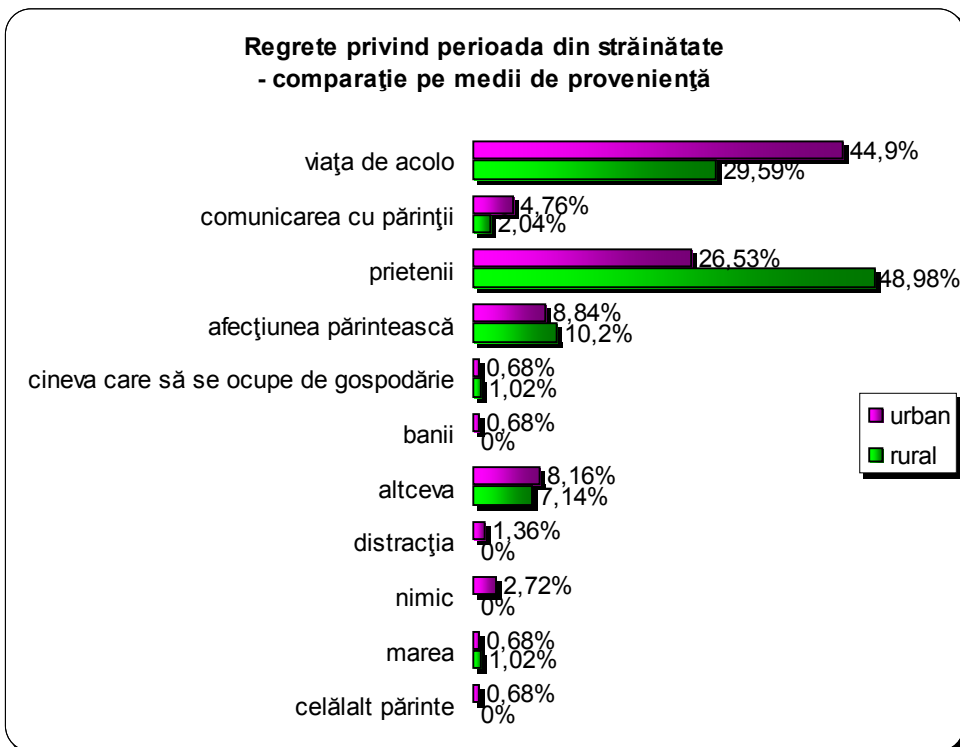

Deși pe ansamblu răspunsurile copiilor au frecvențe de apariție relativ independente de gen, există o ușoară tendință a fetelor de a regreta „prietenii” într-un procent mai mare decât băieții, în timp ce aceștia din urma regretă procentual într-o mai mare măsură „viața de acolo”, aceste rezultate fiind în acord cu temerile exprimate de copii în privința emigrării; astfel, fetele care se temeau într-o măsură ceva mai mare de necunoscutul implicat de viața în străinătate regretă mai puțin acum „viața de acolo”, în timp ce băieții, care se temeau înainte de emigrare să nu își piardă prietenii din România regretă acum

mai puțin prietenii din străinătate. Cu alte cuvinte, există o tendință de „auto-împlinire a profeției” în privința emigrării, temerile anterioare emigrării fiind relaționate cu aspectele mai puțin valorizate în prezent, referitor la perioada de migrație.

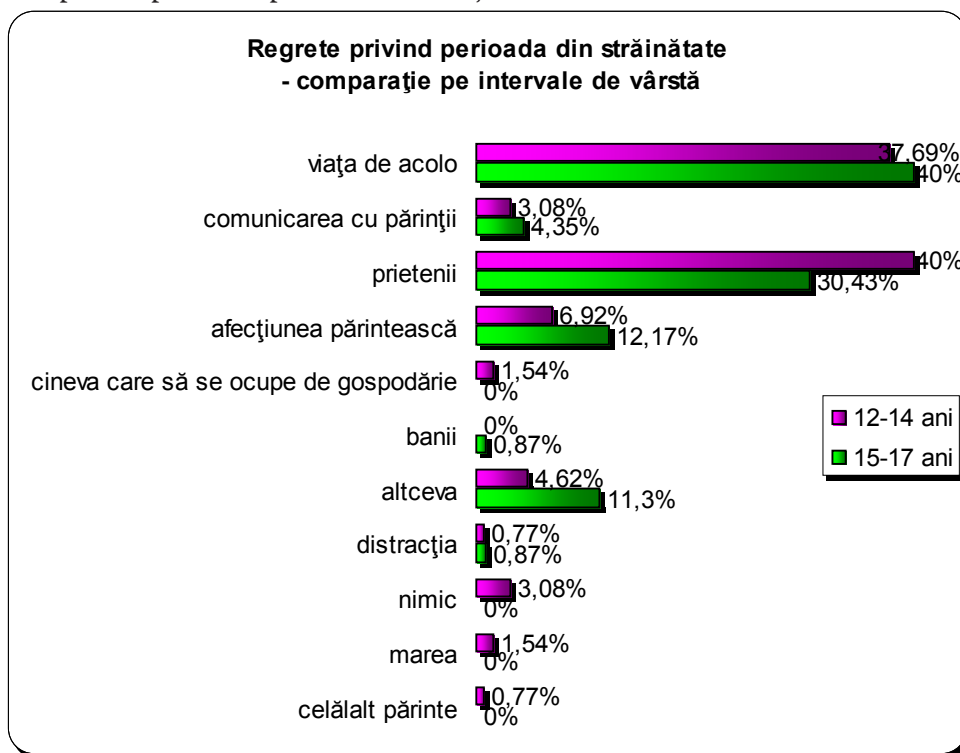
În graficul următor sunt prezentate procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința regretelor față de perioada petrecută în străinătate, comparativ pentru copiii din mediu urban și cei din mediu rural:

Copiii proveniți din mediu rural regretă „prietenii”, în timp ce copiii din mediu urban regretă „viața de acolo”. Aceste rezultate reflectă capacitatea mai mare a copiilor din mediul rural de a-și face mai ușor prieteni în străinătate (consecință a mediului social de tip rural în care au crescut până la perioada emigrării, mediu în care cunoașterea și relaționarea inter-umană sunt facilitate), precum și capacitatea mai mare a copiilor din mediul urban de a se adapta la stilul de viață din străinătate (deoarece majoritatea copiilor investigați au emigrat în comunități urbane, celor care cunoșteau din România stilul de viață urban le-a fost mai ușor să se adapteze).

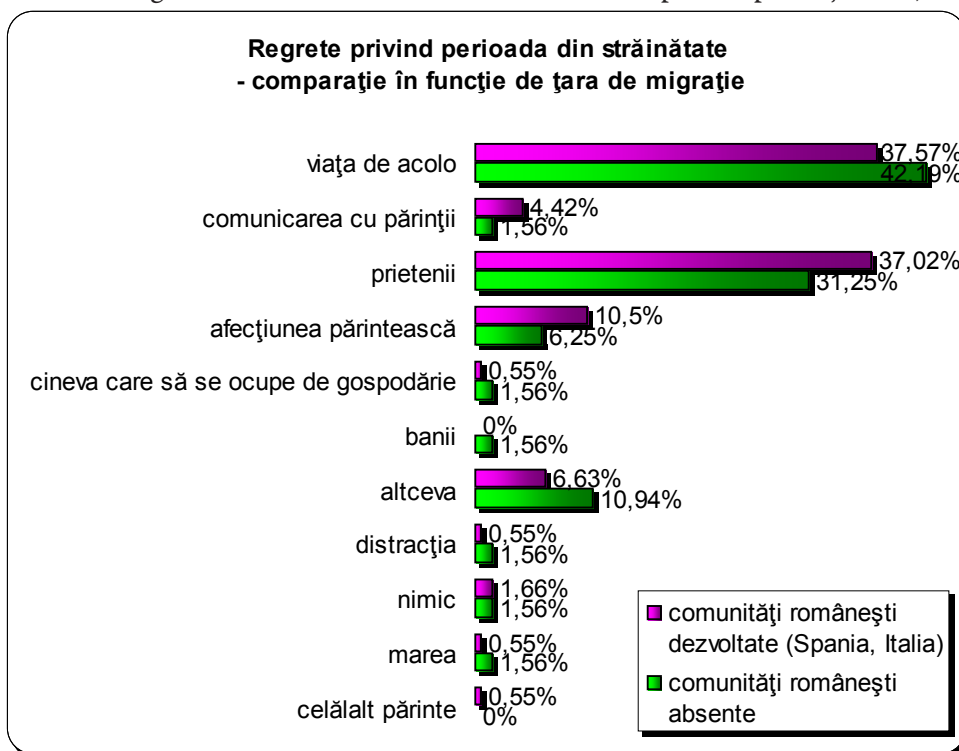
În graficul următor sunt prezentate procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința regretelor față de perioada petrecută în străinătate, comparativ pentru copiii de 12-14 ani și cei de 15-17 ani:

Deși opțiunile copiilor de 12-14 ani și respectiv 15-17 ani sunt în general similare în ceea ce privește regreturile față de perioada petrecută în străinătate, există o tendință mai mare în rândul copiilor de 12-14 ani de a regreta prietenii de acolo, tendință care reflectă capacitatea mai mare a acestor copii de a se integra social, de a-și face prieteni. Acest lucru se poate datora și faptului că preocupările acestora pentru dezvoltarea unor prietenii stabile au început abia în străinătate, spre deosebire de copiii de 15-17 ani, care aveau anterior migrației un grup stabil și coeziv de prieteni în România, preocuparea lor față de stabilirea unor prietenii relevante în străinătate fiind astfel inhibată. Integrarea socială a copilului este foarte facilă în intervalul de vârstă 10-14 ani, ulterior acestei vâste integrarea scade, dar crește coeziunea grupului de apartenență (Corsaro, 2008)

În graficul următor sunt prezentate procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința regretelor față de perioada petrecută în străinătate, comparativ pentru copiii care au fost într-o țară cu comunități românești puternice (în această categorie am inclus Spania și Italia, țări în care numărul românilor emigranți este foarte mare și noii emigranți au de regulă contacte în cadrul comunităților românești de acolo înainte de a emigra) și respectiv cei care au fost într-o țară cu comunități românești absente sau mai puțin dezvoltate (în această categorie am inclus celelalte state ale UE, exceptând Spania și Italia):

Apare o ușoară tendință în rândul copiilor care emigrează în țări cu comunități românești puternice de a-și face mai ușor prieteni, și de a regreta mai mult acest aspect la remigrație, în timp ce stilul de viață din țara de adopție pare a fi mai regretat de către copiii care au fost în țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate. Efectul acestor diferențieri nu este relevant statistic.

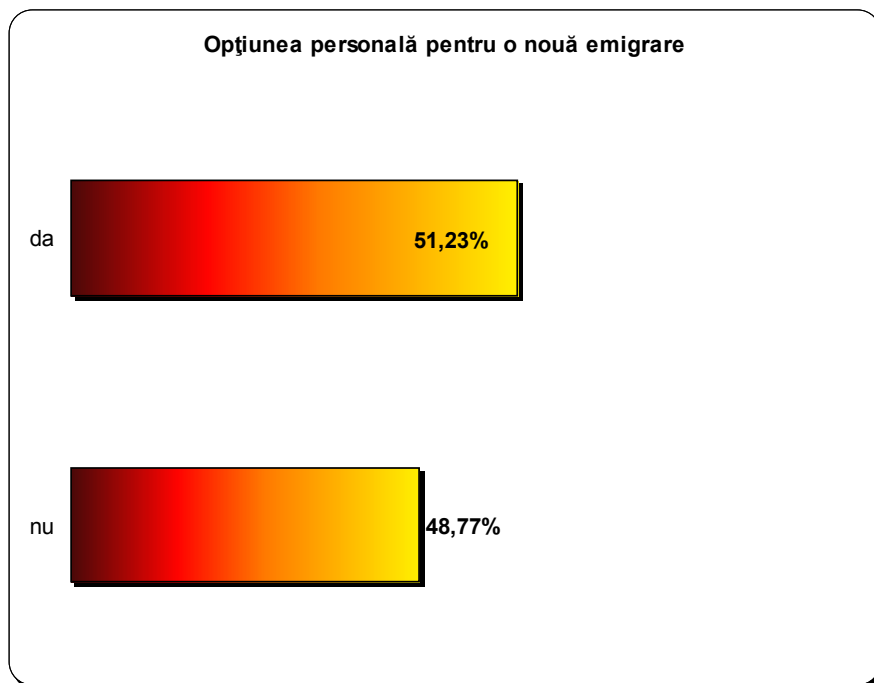
Atunci când „privește în urmă” la perioada petrecută în străinătate, copilul regretă mai ales stilul de viață de acolo și prietenii pe care și-i făcuse (argumentând existența unui anumit nivel de adaptare și integrare socială a

copilului în străinătate, explicabil prin intervalele relativ mari de timp pe care majoritatea le-au petrecut în țara de adopție), dar nu regretă aproape deloc posibilitățile financiare pe care le avea în străinătate, diferențiindu-se radical de atitudinea adulților (a căror principale motive pentru emigrare sunt cele financiare) și semnalând astfel faptul că, dacă vrem să înțelegem modul în care se raportează ei la emigrare și remigrație trebuie să avem în vedere ceea ce contează pentru ei și nu reperele importante pentru adulți.

Rafinarea analizei relevă nuanțarea acestei modalități generale de raportare la perioada petrecută în străinătate, existând un efect specific al genului (o ușoară tendință a fetelor de a regreta mai mult prietenii, în timp ce băieții par a regreta mai mult stilul de viață de acolo) și al mediului de rezidență din România (copiii din mediul rural regretând mai mult prietenii, cei din mediul urban regretând mai mult stilul de viață), însă aceste efecte specifice nu modifică semnificativ viziunea de ansamblu a copiilor în privința a ceea ce lipsește ca urmare a revenirii în România.

3.2.8. Opțiunea copilului privind o eventuală reîntoarcere în străinătate

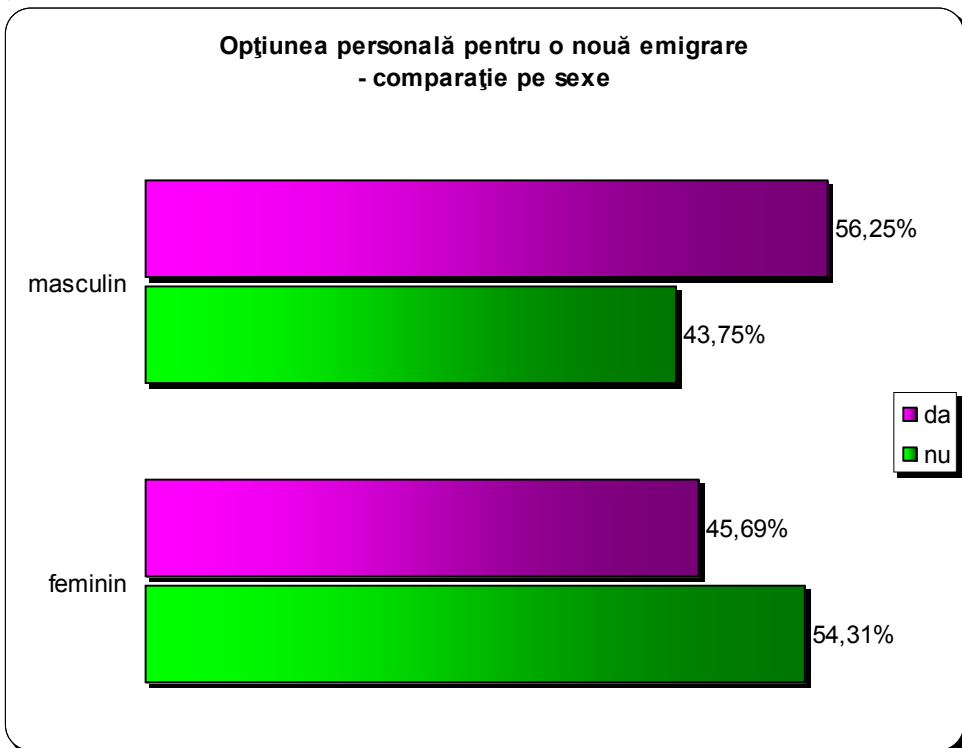
Ponderea opțiunilor copilului referitor la o eventuală reîntoarcere în străinătate este prezentată (sub formă de procente valide) în graficul următor:

Reprezentarea grafică reflectă lipsa unei tendințe unanime a răspunsurilor și infirmă existența unui trend statistic privind dorința copiilor de a se reîntoarce în străinătate, opțiunile copiilor referitoare la o eventuală astfel de opțiune fiind împărțite în mod aproximativ egal între acceptare și refuz.

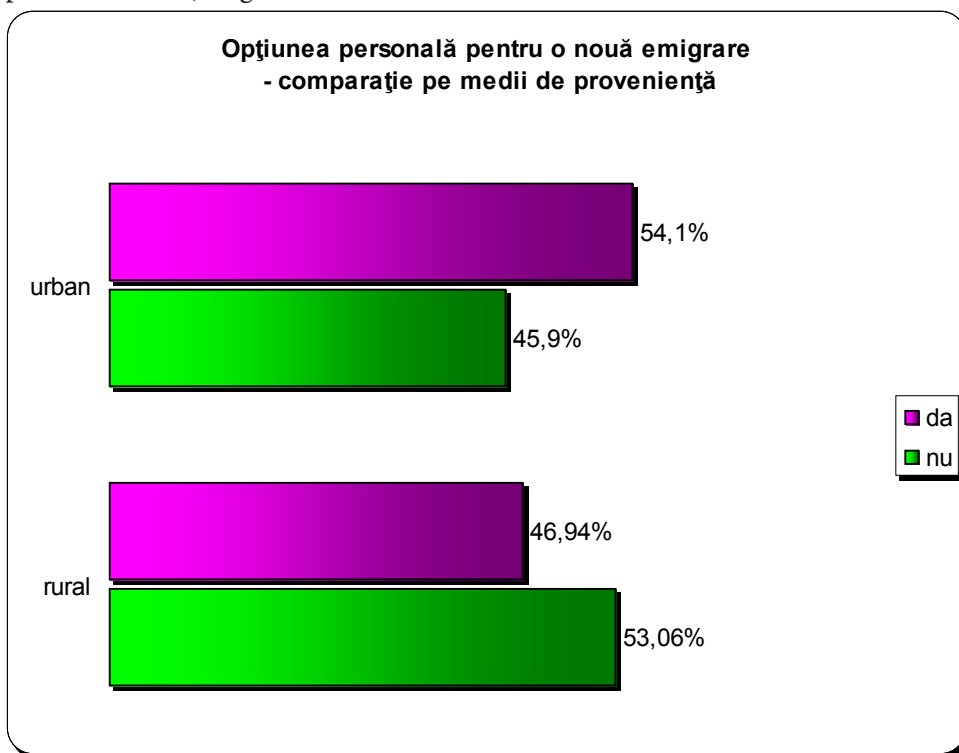
Ponderea opțiunilor copilului referitor la o eventuală reîntoarcere în străinătate raportat la gen este prezentată (sub formă de procente valide) în graficul următor:

Analiza informațiilor privind dorința copiilor de a se întoarce în străinătate relevă faptul că, procentual, mai mulți băieți decât fete își doresc o nouă perioadă de emigrare, această diferențiere fiind relaționată cu regretele privind perioada petrecută în străinătate; așa cum am argumentat anterior (subcapitolul 4.2.7.), băieții regretă mai mult „viața de acolo” comparativ cu fetele, ca atare dorința de a se reîntoarce în străinătate apare mai mult la băieți decât la fete. În același timp, aceste rezultate argumentează existența unui risc mai mare de apariție a dificultăților de readaptare la viața din România în cazul băieților, dat fiind faptul că adaptarea este în mod evident condiționată de dorința persoanei de a se adapta.

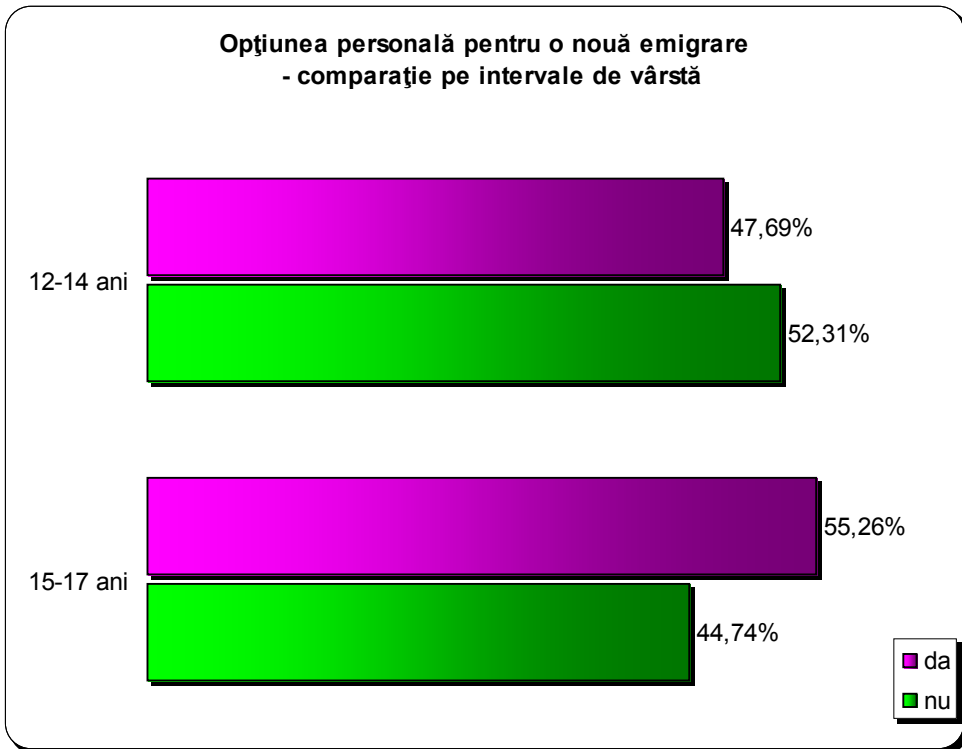
Ponderea opțiunilor copilului referitor la o eventuală reîntoarcere în străinătate raportat la mediul de proveniență este prezentată (sub formă de procente valide) în graficul următor:

Informațiile prezentate în reprezentarea grafică argumentează faptul că, procentual, mai mulți copii din mediu urban își doresc să se reîntoarcă în străinătate decât copii din mediu rural. Opțiunea referitoare la o nouă perioadă de migrație se corelează cu regretele privind viața din străinătate, copiii din mediu urban, care regretă procentual mai mult „viața de acolo”, dorindu-și în proporție mai mare să se întoarcă în străinătate. Riscul de apariție a dificultăților de readaptare la viața din România poate fi mai mare în cazul copiilor din mediu urban decât în cazul copiilor din mediu rural.

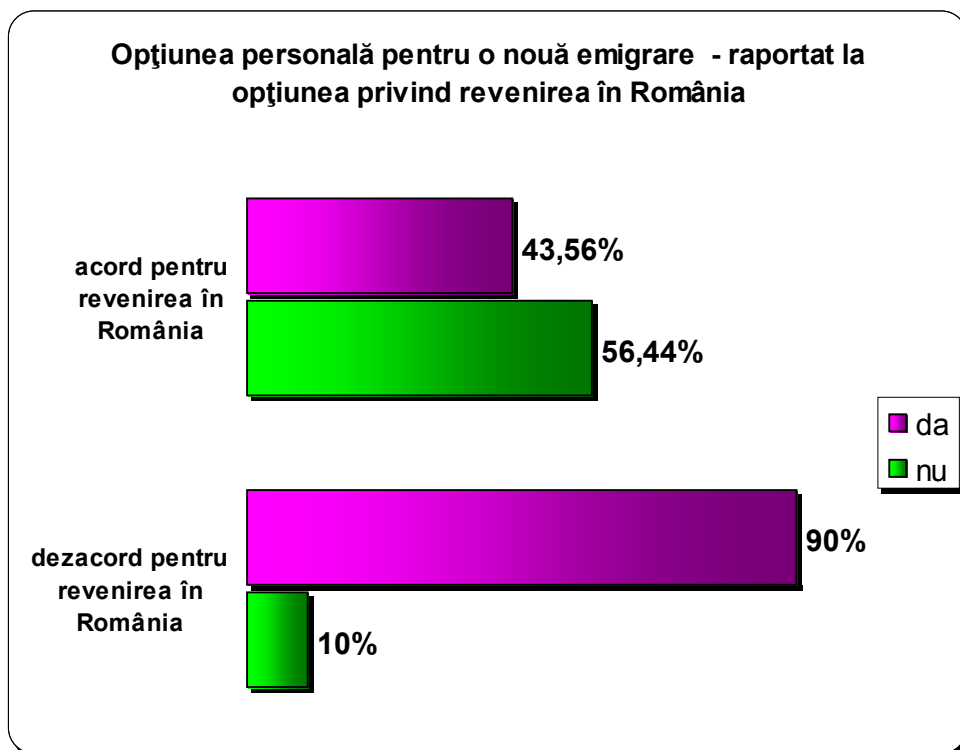
Ponderea opțiunilor copilului referitor la o eventuală reîntoarcere în străinătate raportat la intervalul de vârstă este prezentată (sub formă de procente valide) în graficul următor:

Procentul copiilor care își doresc să se reîntoarcă în străinătate este mai mare în intervalul de vârstă 15-17 ani, copiii din acest interval fiind consecvenți în afirmarea propriei identități. Căutarea de sine, caracteristică intervalului de vârstă 10-14 ani are deja un rezultat care trebuie confirmat în etape de vârstă următoare (Șchiopu, 2008), inclusiv prin definirea socială a copiilor dată de apartenența la o altă cultură, altă societate (subcapitolul 4.2.3.): astfel, ceea ce i-a determinat să migreze întâia dată îi motivează să opteze și pentru o eventuală reîntoarcere în străinătate.

Ponderea opțiunilor copilului referitor la o eventuală reîntoarcere în străinătate raportat la acordul / dezacordul lui față de reîntoarcerea în România (sub formă de procente valide) este prezentată în graficul următor.

Așa cum era de așteptat, ponderea copiilor care ar accepta să plece din nou în străinătate este semnificativ mai mare în rândul copiilor care nu și-au dorit să revină în țară. Consecința acestei atitudini poate fi scăderea corespunzătoare a eforturilor de reintegrare în România din partea copiilor care nu și-au dorit să revină acasă și care și-ar dori să plece din nou în străinătate.

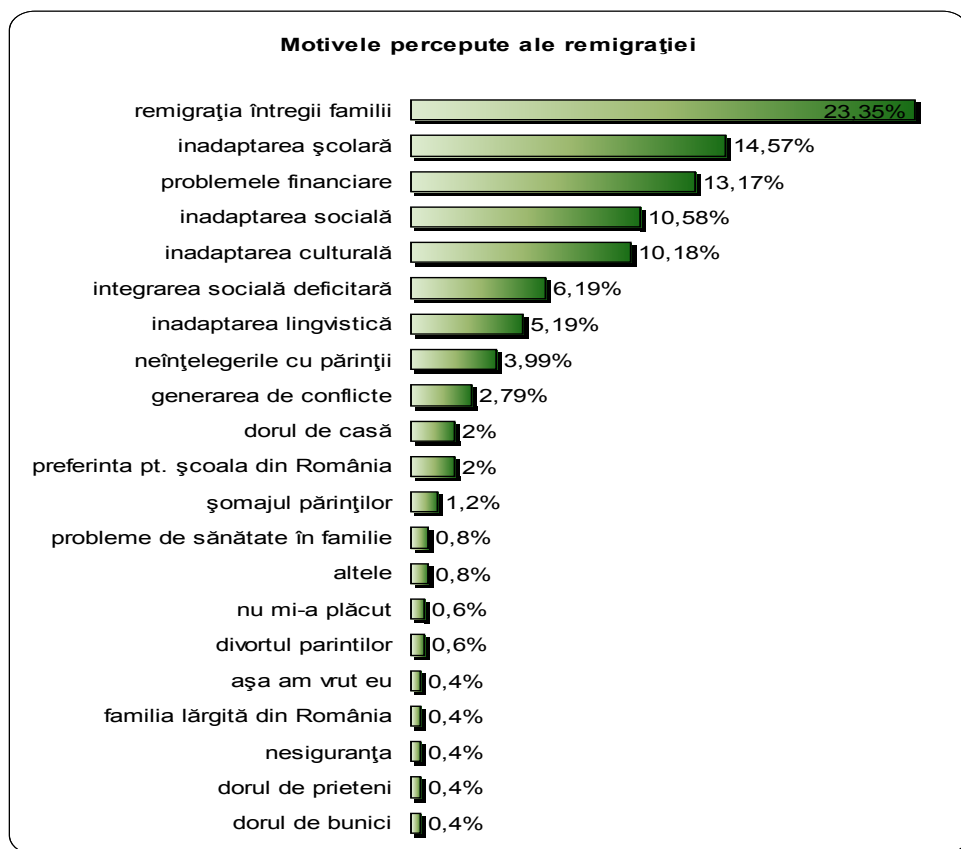

Revenirea copiilor în România după o perioadă petrecută în străinătate este însoțită de raportarea ambivalentă la posibilitatea unei eventuale noi plecări în străinătate: aproximativ jumătate ar pleca din nou în străinătate, în timp ce cealaltă jumătate, dacă ar avea de ales, ar rămâne în România. Procentual, tendința de acceptare a unei noi emigrări este mai mare la băieți decât la fete, mai mare la copiii din mediu urban decât la cei din rural, mai mare la 15-17 ani comparativ cu 12-14 ani și semnificativ mai mare în rândul copiilor care nu și-au dorit să revină în țară.

3.3. Remigrația

3.3.1. Motive percepute ale remigrației

Frecvența de apariție a răspunsurilor valide ale copiilor în privința motivelor percepute ale remigrației este prezentată în manieră procentuală în graficul următor:

În analiza informațiilor prezentate grafic trebuie ținut cont de faptul că fiecare copil a putut preciza mai multe motive percepute ale remigrației, astfel încât procentele prezentate în grafic se raportează la un număr total de 501 răspunsuri valide și nu la cei 245 de respondenți.

Analizând răspunsurile copiilor și viziunea acestora asupra motivelor pentru care s-au întors în România putem constata că avem de-a face, ca tendință generală, **cu o remigrație a întregii familii cauzată în principal de inadaptarea în străinătate (inadaptare școlară, socială sau culturală) sau de problemele financiare**, această tendință fiind reflectată prin ponderea majoritară a acestor răspunsuri (71,85%).

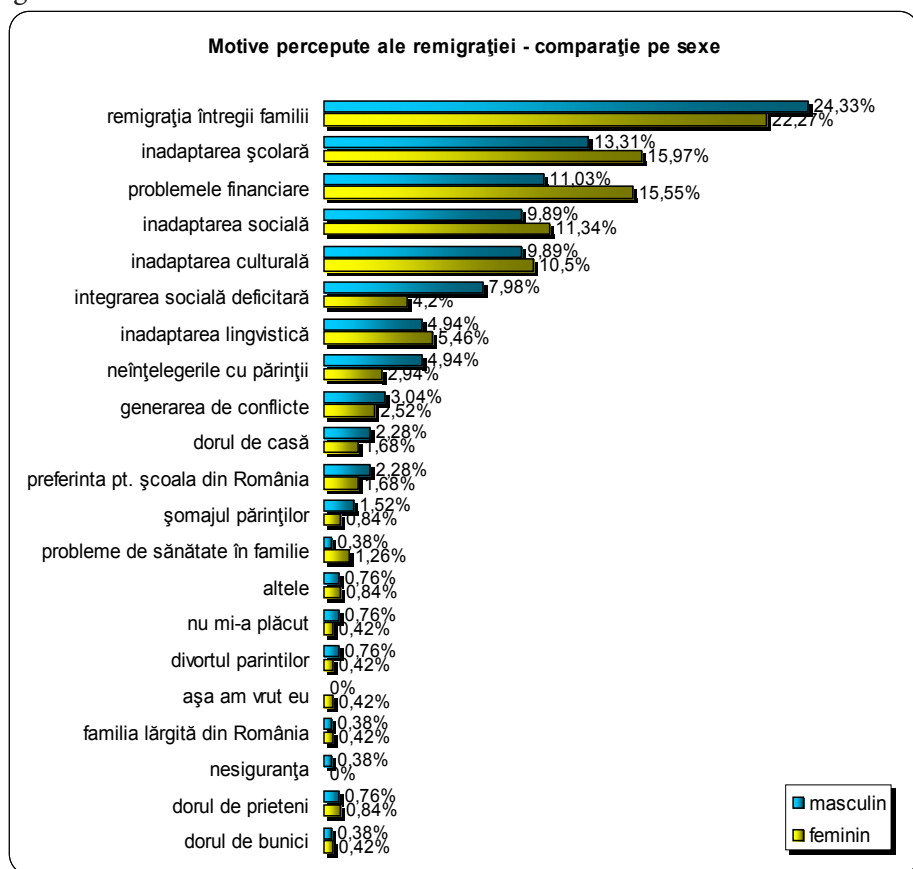
Este de remarcat faptul că, în mare parte din cazuri, copiii menționează motive total independente de ei. Astfel, remigrația întregii familii (aprox. 23%)

și problemele financiare (aprox. 13%) reprezintă circa o treime din răspunsurile valide exprimate de copii. În termen de frecvențe absolute de apariție, 117 copii precizează drept cauză a remigrației întoarcerea în România a întregii familii și 66 de copii menționează problemele financiare.

Ca atare, putem constata faptul că *aproximativ ¼ (183 din 245 copii chestionați) din cazurile de remigrație sunt datorate deciziei parentale de a remigra sau problemelor financiare întâmpinate în străinătate, deci situații în care voința copilului și dorința lui de a rămâne în străinătate sau de a se întoarce în România nu au fost hotărâtoare.*

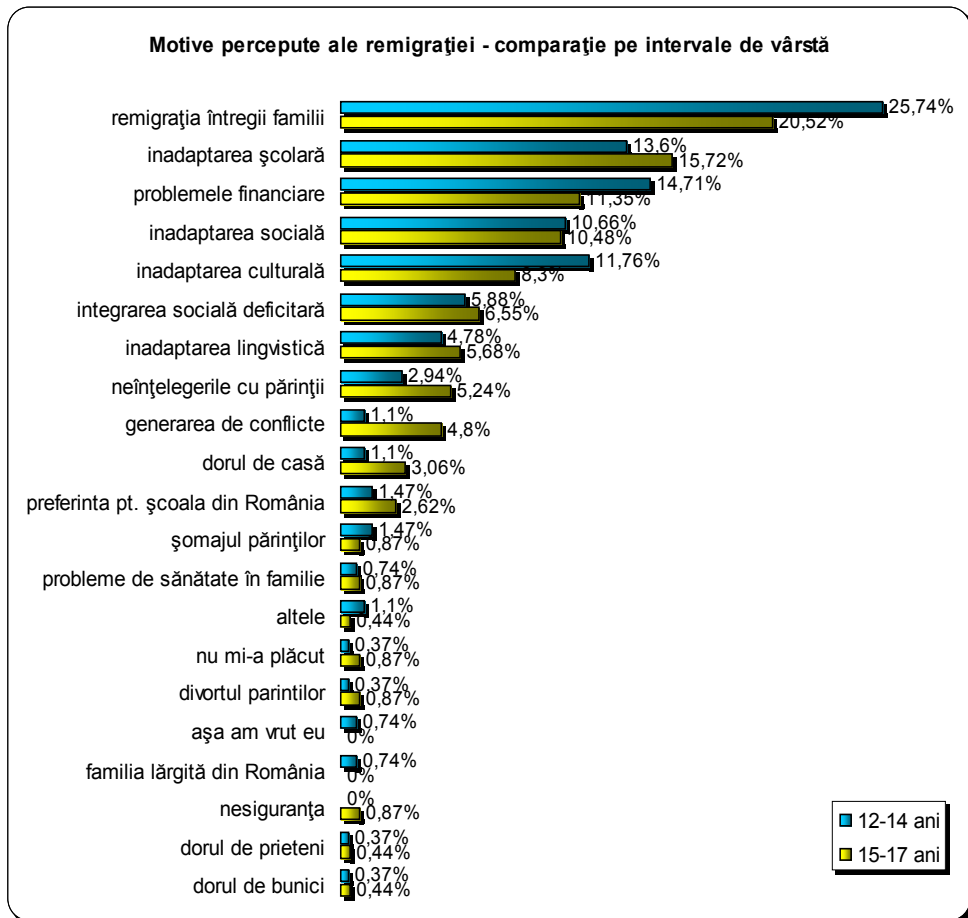
Frecvența de apariție a răspunsurilor valide ale copiilor în privința motivelor percepute ale remigrației raportat la gen este prezentată în manieră procentuală în graficul următor:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, percepția motivelor remigrației este similară la fete și la băieți, fără să existe diferențe de gen semnificative în modul în care este percepută cauzalitatea întoarcerii în România.

Frecvența de apariție a răspunsurilor valide ale copiilor în privința motivelor percepute ale remigrației raportat la intervalul de vârstă este prezentată în manieră procentuală în graficul următor:

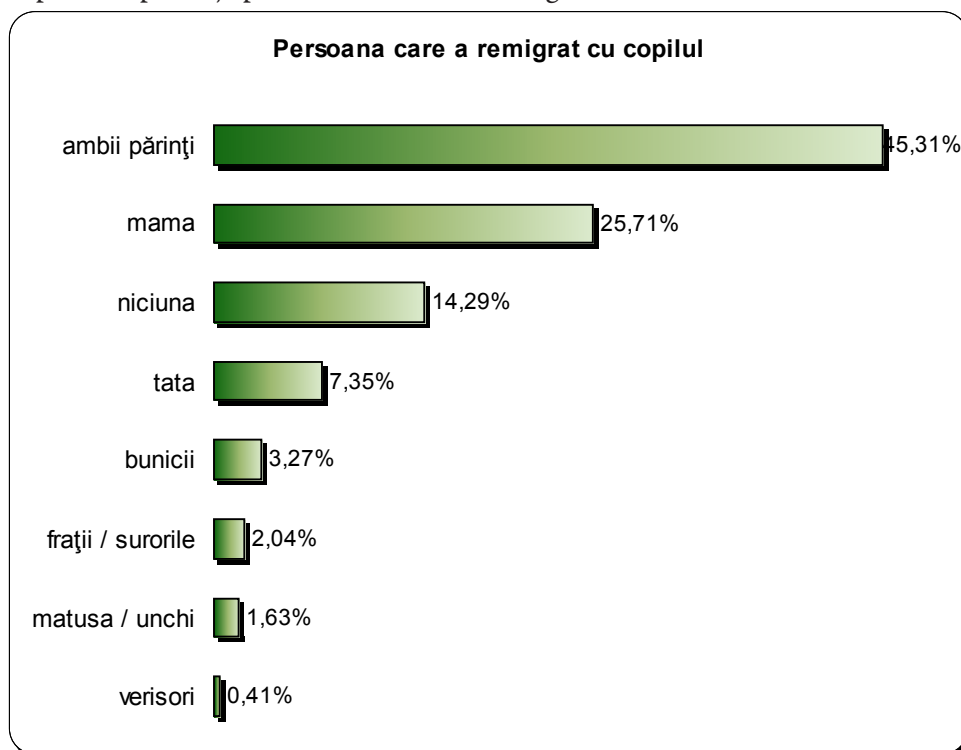
Din punct de vedere al frecvenței relative de apariție a răspunsurilor, putem constata faptul că **tendința generală de motivare a remigrației se păstrează la ambele categorii de vârstă** (remigrația întregii familii, problemele financiare, inadaptarea școlară, socială și culturală). În mod specific, în etapa de vârstă 12-14 ani apar mai des răspunsurile „remigrația întregii familii”, „probleme financiare” și „inadaptarea culturală”, ca o reflectare a gradului mai mare în care copiii de această vârstă interiorizează explicațiile date de părinți.

Ca tendință generală, întoarcerea în România este percepută de copii ca o remigrație a întregii familii cauzată în principal de inadaptarea în străinătate (inadaptare școlară, socială sau culturală) sau de problemele financiare, confirmând astfel capacitatea copilului de a surprinde adecvat motivația deciziei de revenire în țară. Totuși, trebuie să avem în vedere că aproximativ $\frac{3}{4}$ din cazurile de remigrație sunt datorate deciziei parentale de a remigra sau problemelor financiare întâmpinate în străinătate, deci situații în care voința copilului și dorința lui de a rămâne în străinătate sau de a se întoarce acasă nu au fost hotărâtoare.

3.3.2. Persoanele cu care a remigrat copilul

Graficul următor prezintă frecvențele de apariție ale răspunsurilor valide ale copiilor în privința persoanelor care au remigrat odată cu ei:

Frecvența răspunsurilor copiilor confirmă tendința de remigranție a întregii familii, situație prezentă în aproape jumătate din cazuri; așa cum am argumentat

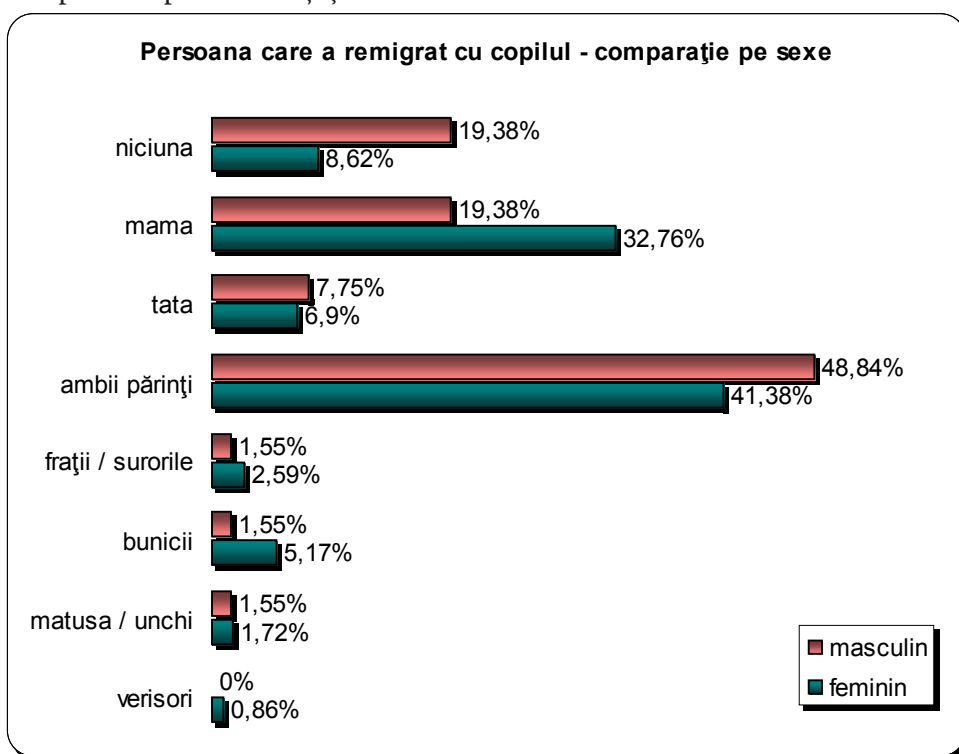
anterior (subcapitolul 4.1.), în cazul populației investigate de noi, tendința generală este aceea de emigrare și remigrație a întregii familii.

Aproximativ 15% dintre copii au revenit în România singuri, situație în care riscul de apariție a problemelor de readaptare fiind accentuat de lipsa suportului parental.

De remarcat este și faptul că, dacă doar unul dintre părinți revine în România cu copilul, acesta este mai frecvent mama (25,71%) decât tatăl (7,35%).

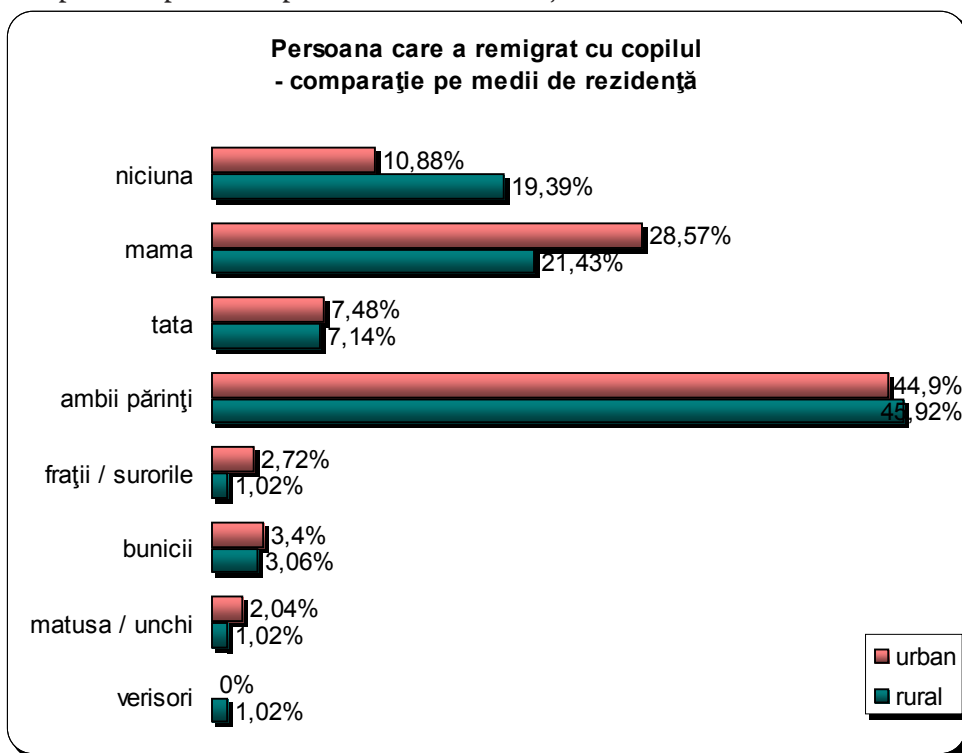
Graficul următor prezintă frecvențele de apariție ale răspunsurilor valide ale copiilor în privința persoanelor care au remigrat odată cu ei, în manieră comparativă pentru băieți și fete:

Deși **tendința generală de remigrație a întregii familii se păstrează și în cazul băieților și în cazul fetelor**, pot fi puse în discuție diferențe de gen în privința persoanei cu care remigrează copilul. Riscul de apariție a problemelor în readaptarea în România este mai mare în cazul copiilor care se întorc singuri, deci pare a fi mai mare în cazul băieților decât al fetelor.

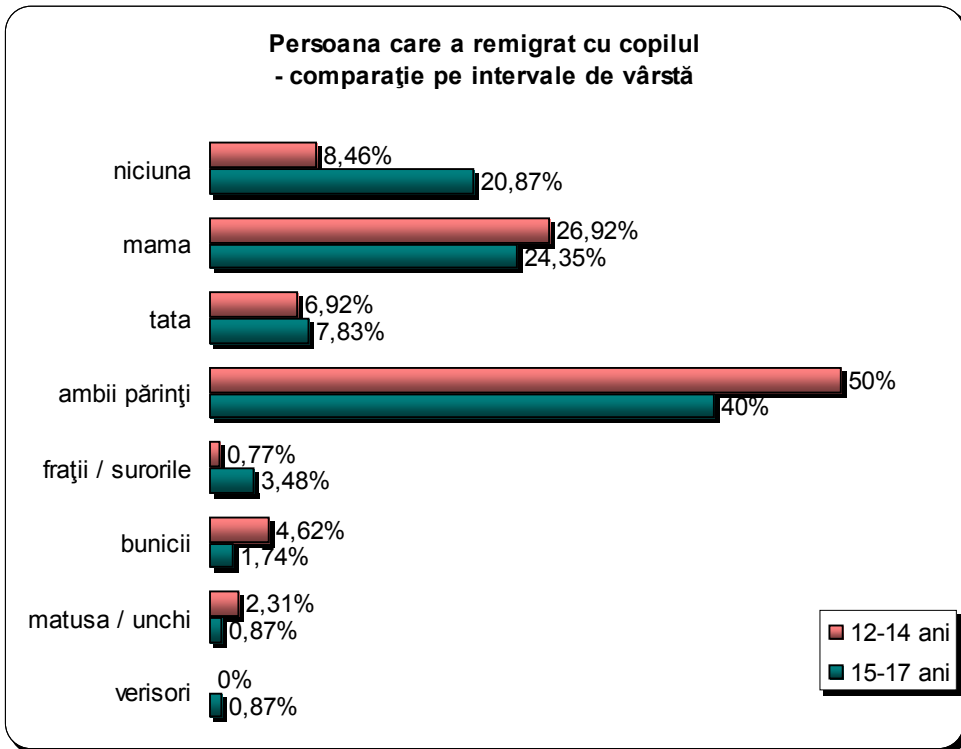
Graficul următor prezintă frecvențele de apariție ale răspunsurilor valide ale copiilor în privința persoanelor care au remigrat odată cu ei, în manieră comparativă pentru copiii din mediul urban și cei din mediul rural:

Analiza frecvențelor relative de apariție a răspunsurilor relevă faptul că în mediul rural sunt mai frecvente situațiile în care copilul remigrează singur, sugerând existența unei tendințe a părinților din mediul rural de a pune bază în suportul pe care comunitatea și familia lărgită îl poate acorda copilului în reintegrarea acestuia, tendință care se justifică prin coeziunea mai ridicată a spațiului cultural rural și implicarea mai mare a membrilor comunității (Constantinescu-Gălicieni, 2007). Pe ansamblu tendința de remigranție a întregii familii se manifestă însă și în mediul rural și în mediul urban, iar dacă doar un părinte revine, acesta este mai des mama decât tatăl, independent de mediul de proveniență.

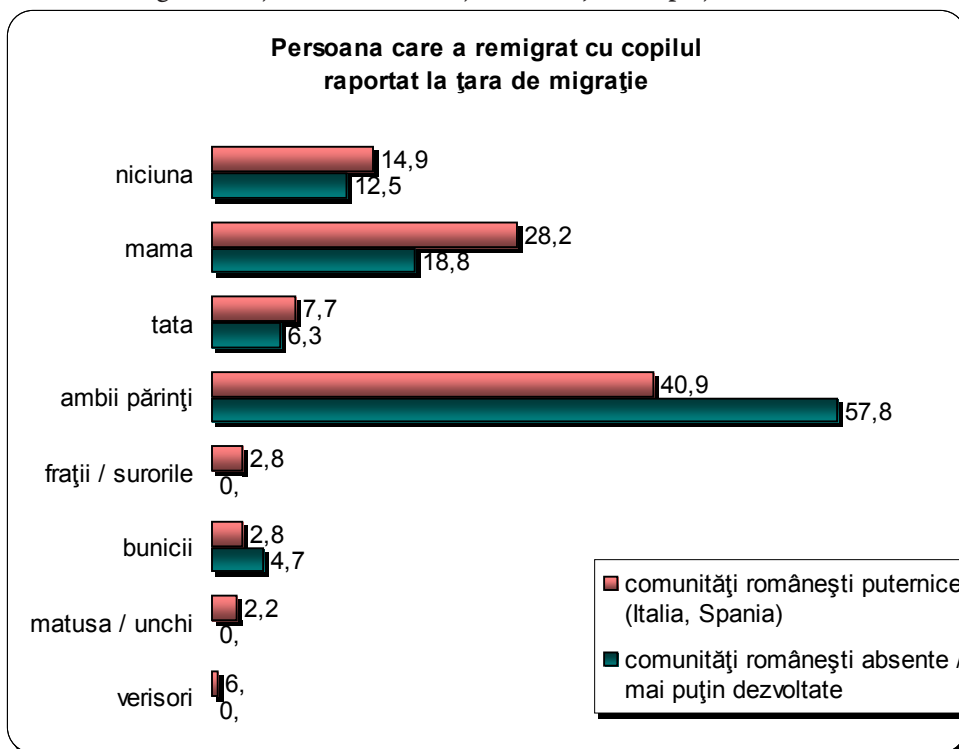
Graficul următor prezintă frecvențele de apariție ale răspunsurilor valide ale copiilor în privința persoanelor care au remigrat odată cu ei, în manieră comparativă pentru copiii de 12-14 ani și respectiv cei de 15-17 ani:

Tendința generală de remigrație a întregii familii se respectă la ambele categorii de vârstă, însă apar și elemente de specificitate corespunzătoare percepției părinților privitor la nevoia de suport parental a copilului. Astfel, ambii părinți revin cu copiii de 12-14 ani în procent mai mare (50%) decât cu copiii de 15-17 ani (40%), în timp ce copilul remigrează singur mai frecvent la 15-17 ani (20,87%) decât la 12-14 ani (8,46%). Deși din punct de vedere psihologic nevoia copilului de suportul parental este similară pentru întreaga perioadă de creștere și dezvoltare a copilului, părinții percep această nevoie ca fiind mai mică la 15-17 ani și acceptă mai ușor revenirea copilului singur în România.

Graficul următor prezintă frecvențele de apariție ale răspunsurilor valide ale copiilor în privința persoanelor care au remigrat odată cu ei, comparativ pentru copiii care au remigrat din țări cu comunități românești puternice și pentru cei care au remigrat din țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate:

Răspunsurile copiilor confirmă tendința de „remigrație în bloc” a întregii familii mai ales din țările cu comunități românești mai puțin dezvoltate (în care de altfel întreaga familie a petrecut preponderent mai puțin de un an – subcapitolul 4.2.6.) .

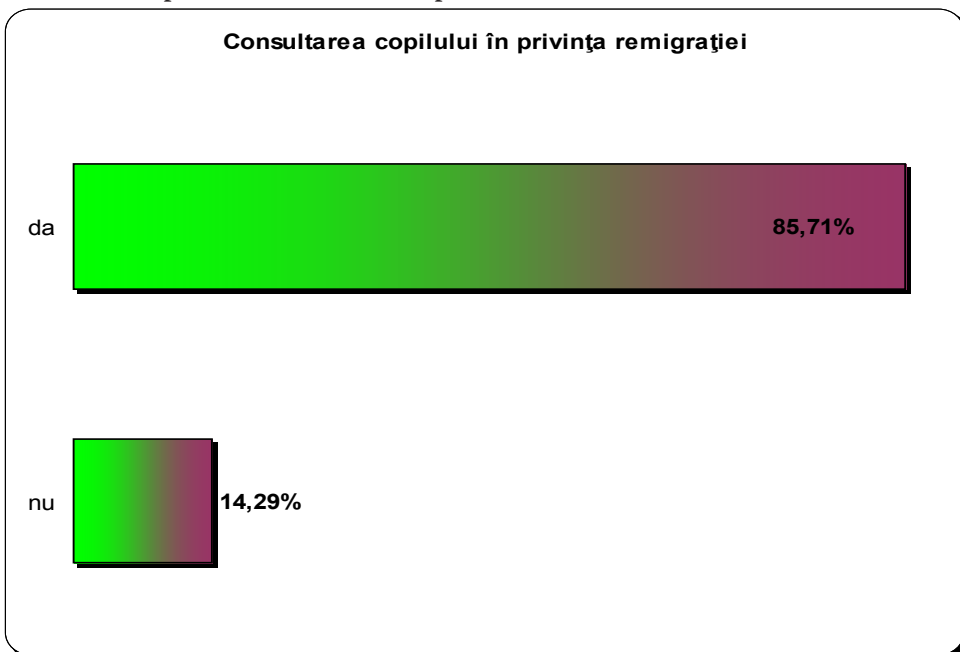

La reîntoarcerea în România, suportul copilului în eforturile sale de readaptare poate fi asigurat de ambii părinți (45%), de un părinte (33%), acest părinte fiind mai frecvent mama decât tatăl, de alte rude de până la gradul IV (7%), dar există și situații în care copilul trebuie să facă față de unul singur dificultăților de readaptare, această ultimă situație fiind întâlnită în aprox. 15% din cazuri.

Rafinarea analizei conduce la surprinderea a două trenduri statistice relevante: pe de o parte, posibilitatea de a reveni în țară singur este mai mare în cazul băieților decât al fetelor, mai mare în cazul copiilor din mediul rural decât a celor din mediul urban, mai mare la 15-17 ani decât la 12-14 ani, iar pe de altă parte, dacă doar unul dintre părinți se întoarce cu copilul, acesta este în special mama, indiferent de genul, vârsta sau mediul de rezidență al copilului.

3.3.3. Exprimarea opțiunii copilului privitor la remigrație

La întrebarea referitoare la consultarea copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor se distribuie în următorul mod:

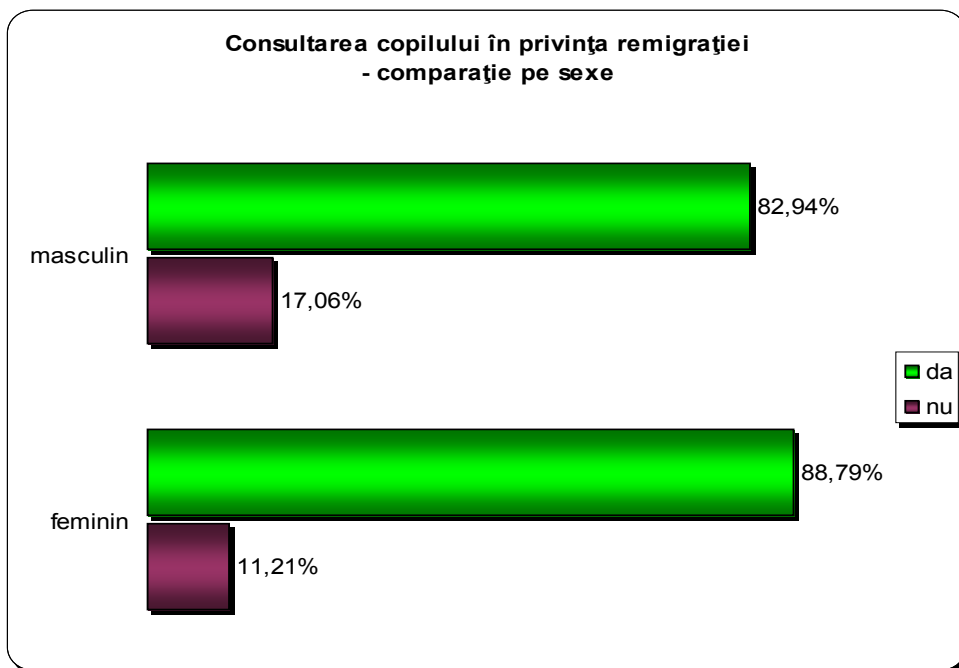

Așa cum s-a arătat în subcapitolul 4.3.1., $\frac{3}{4}$ dintre copii s-au reîntors în România independent de voința lor (remigrația întregii familii, problemele financiare). Graficul de mai sus indică faptul că aproximativ 86% dintre ei afirmă că au fost consultați în privința remigrației. Aceste răspunsuri denotă o consultare formală a copiilor în ceea ce privește revenirea în România.

Se remarcă faptul că mai mult de 14% dintre copiii chestionați nu au fost consultați cu privire la remigrație, fapt ce poate avea un impact negativ asupra readaptării copilului la viața din România.

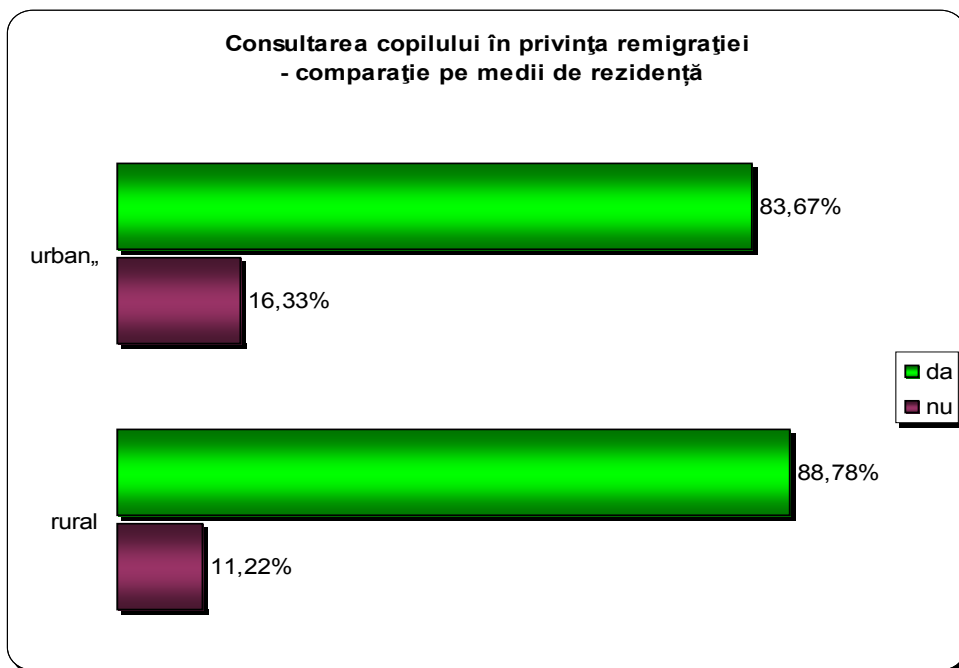
La întrebarea referitoare la consultarea copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale băieților și fetelor se distribuie în următorul mod:

Graficul de mai sus arată că în ceea ce privește acordul referitor la remigrație nu există diferențe semnificative între băieți și fete.

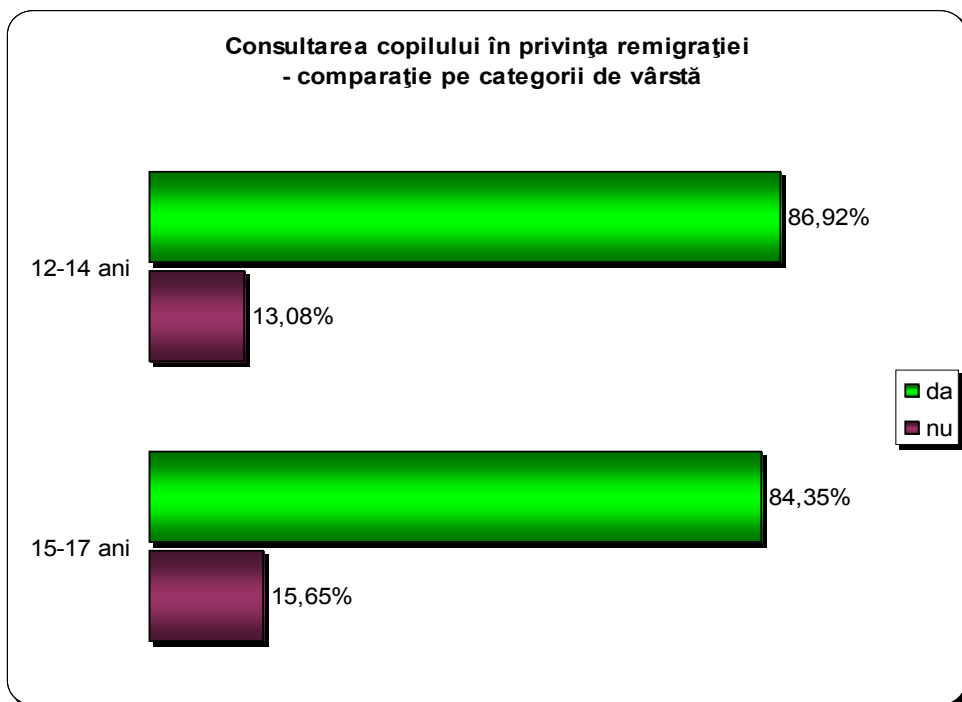
La întrebarea referitoare la consultarea copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor din rural și urban se distribuie în următorul mod:

Tendința generală de a consulta copiii în privința reîntoarcerii în România este la fel de mare în cazul copiilor din rural și din urban, ponderile relative ale răspunsurilor fiind independente de mediul de rezidență.

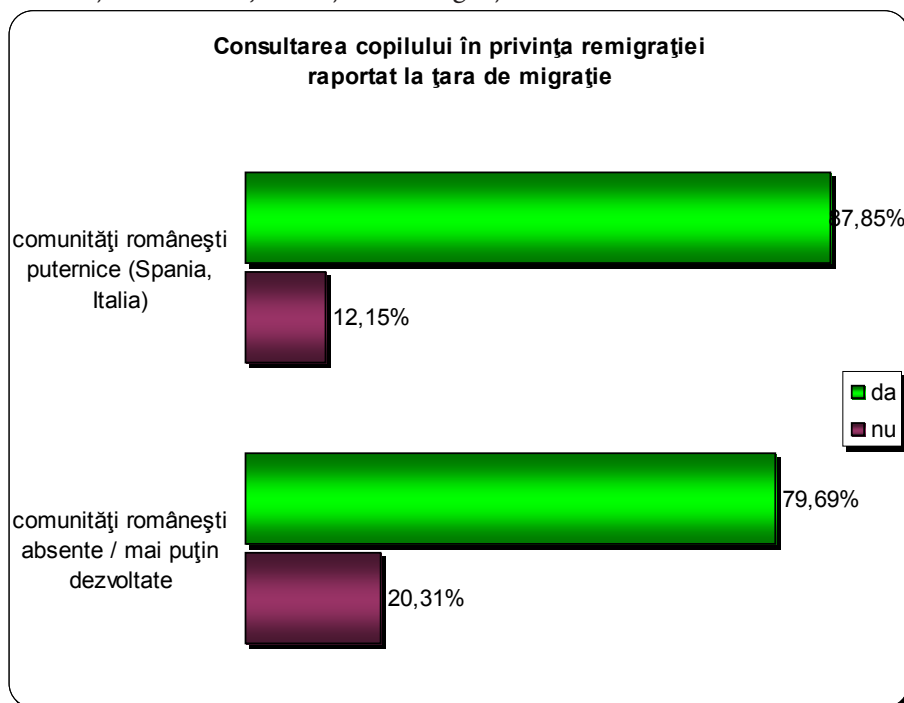
La întrebarea referitoare la consultarea copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor de 12-14 ani, respectiv 15-17 ani se distribuie în următorul mod:

Tendința generală de consultare a copiilor în privința reîntoarcerii în România este la fel de mare în cazul ambelor categorii de vârstă, ponderile relative ale răspunsurilor fiind independente de intervalul de vârstă în care se situează copilul.

La întrebarea referitoare la consultarea copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor – raportat la gradul de dezvoltare al comunităților românești din țara de migrație - se distribuie în următorul mod:

Tendința generală de consultare a copiilor în privința reîntoarcerii în România este independentă de gradul de dezvoltare a comunității românești din țara de migrație.

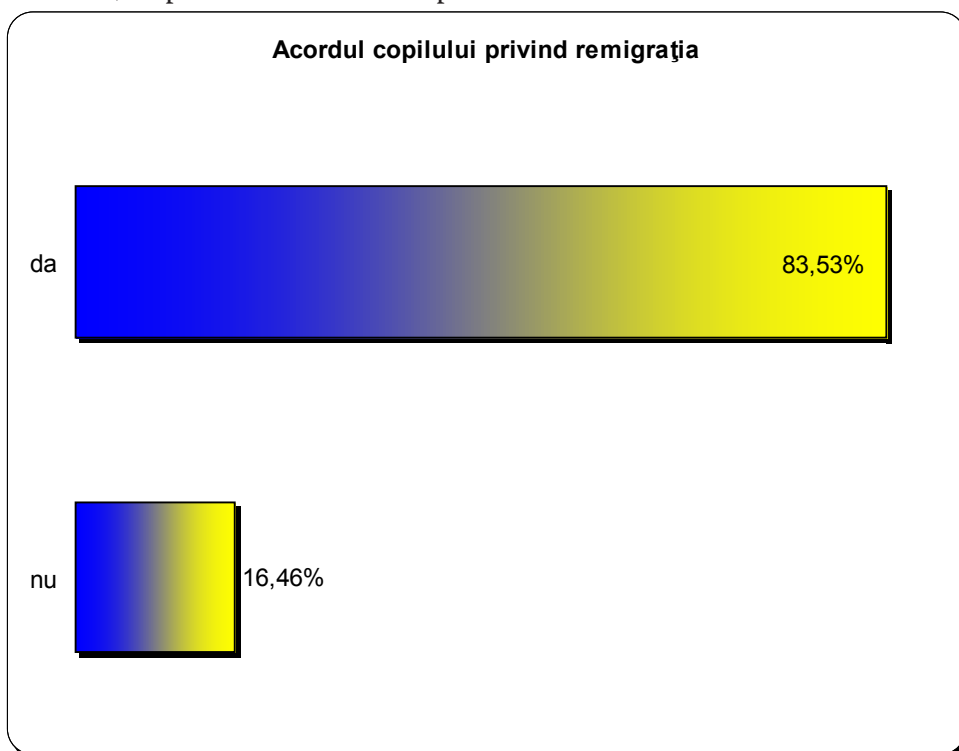

Consultarea copilului în privința întoarcerii în România a fost realizată în marea majoritate a cazurilor (86%), însă de cele mai multe ori această consultare este una formală, decizia parentală fiind fundamentată pe rațiuni independente de voința copilului. Consultarea copiilor apare ca fiind independentă de gen, vârstă, mediu de rezidență sau țara de migrație.

Se remarcă faptul că mai mult de 14% dintre copiii chestionați nu au fost consultați cu privire la remigrație, fapt ce poate avea un impact negativ asupra readaptării copilului la viața din România.

3.3.4. Acordul copilului privitor la remigrație

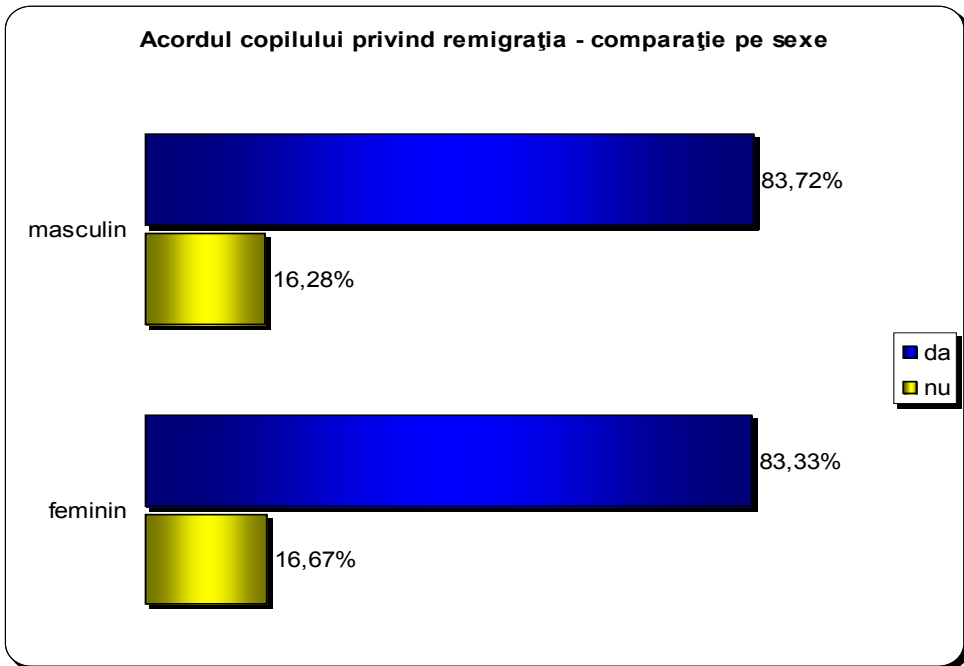
La întrebarea referitoare la acordul copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor se distribuie în următorul mod:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, marea majoritate a copiilor au fost de acord cu revenirea în România. Ponderea copiilor care și-au dorit să revină acasă este aproape aceeași cu a copiilor care consideră că au fost consultați în privința remigrației, aspect care confirmă caracterul formal al consultărilor intrafamiliale.

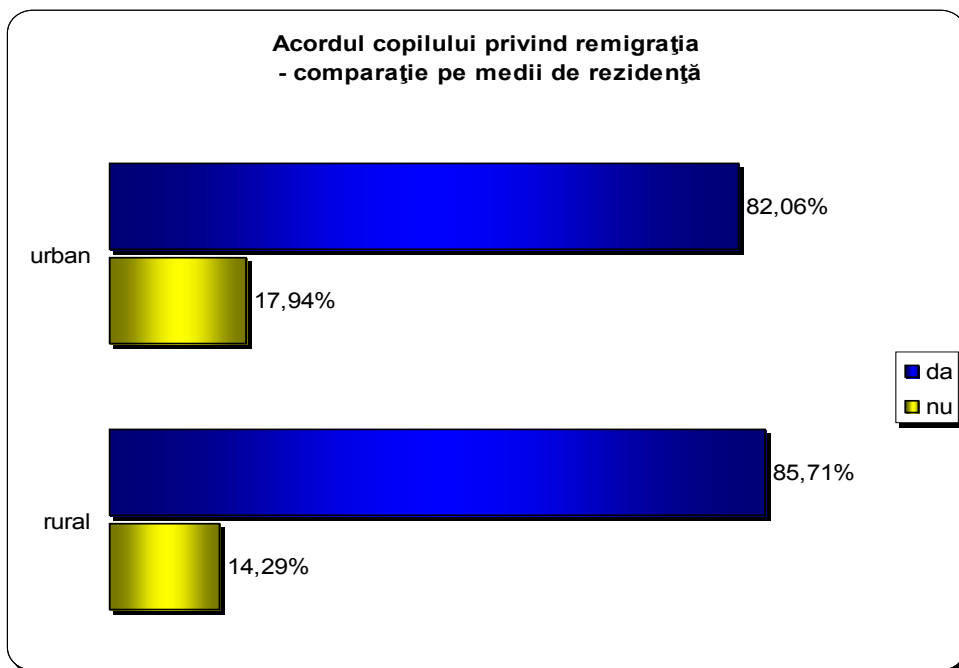
La întrebarea referitoare la acordul copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale băieților și fetelor se distribuie în următorul mod:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică a răspunsurilor băieților și fetelor, acordul copiilor cu privire la remigrație este independent de sex.

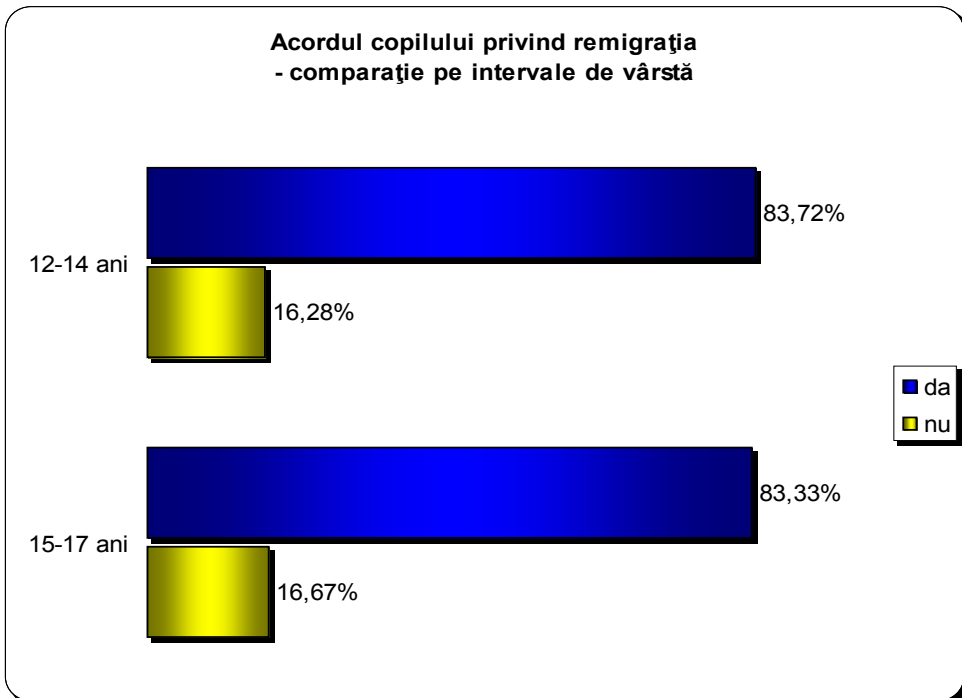
La întrebarea referitoare la acordul copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor din mediu urban, respectiv rural se distribuie în următorul mod:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică a ponderilor relative ale răspunsurilor copiilor din mediu urban și respectiv rural, acordul copiilor cu privire la remigrație este independent de mediul de rezidență.

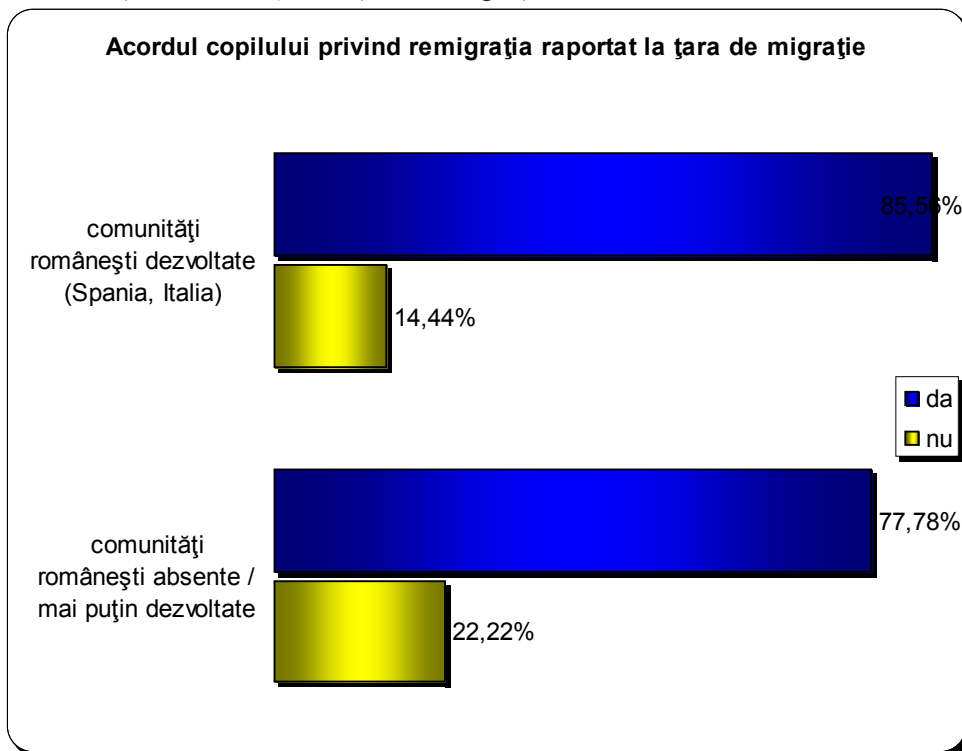
La întrebarea referitoare la acordul copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor de 12-14 ani, respectiv 15-17 ani se distribuie în următorul mod:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică a ponderilor relative ale răspunsurilor copiilor de 12-14 ani și respectiv 15-17 ani, acordul copiilor cu privire la remigrație este independent de intervalul de vârstă.

La întrebarea referitoare la acordul copilului în privința întoarcerii în România, răspunsurile valide ale copiilor – raportat la gradul de dezvoltare al comunităților românești din țara de migrație se distribuie în următorul mod:

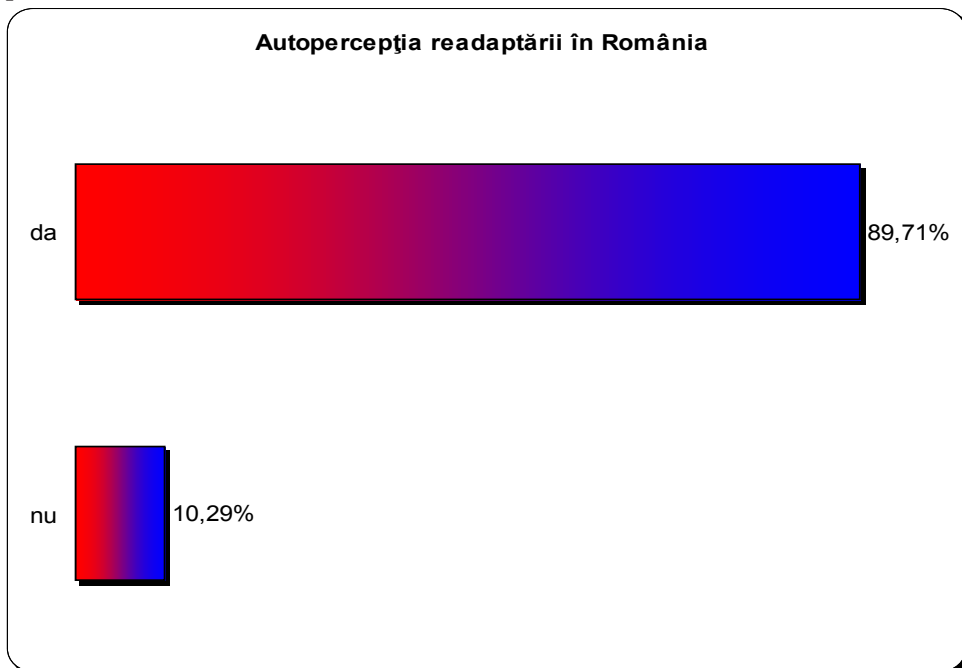
Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică a ponderilor relative ale răspunsurilor, acordul copiilor cu privire la remigrație este independent de gradul de dezvoltare a comunității românești din țara în care a fost copilul plecat.

Ca tendință statistică, marea majoritate a copiilor au fost de acord cu revenirea în România, chiar dacă de cele mai multe ori nu acesta a fost factorul decisiv în luarea deciziei de către părinți. Copiii interiorizează argumentele parentale. Această tendință vizavi de acordul cu privire la revenirea în țară este independentă de sex, vârstă, mediul de rezidență sau țara în care a fost plecat copilul.

3.3.5. Autoevaluarea readaptării la viața din România

Întrebați dacă ei consideră că s-au readaptat la viața din România, copiii precizează că:

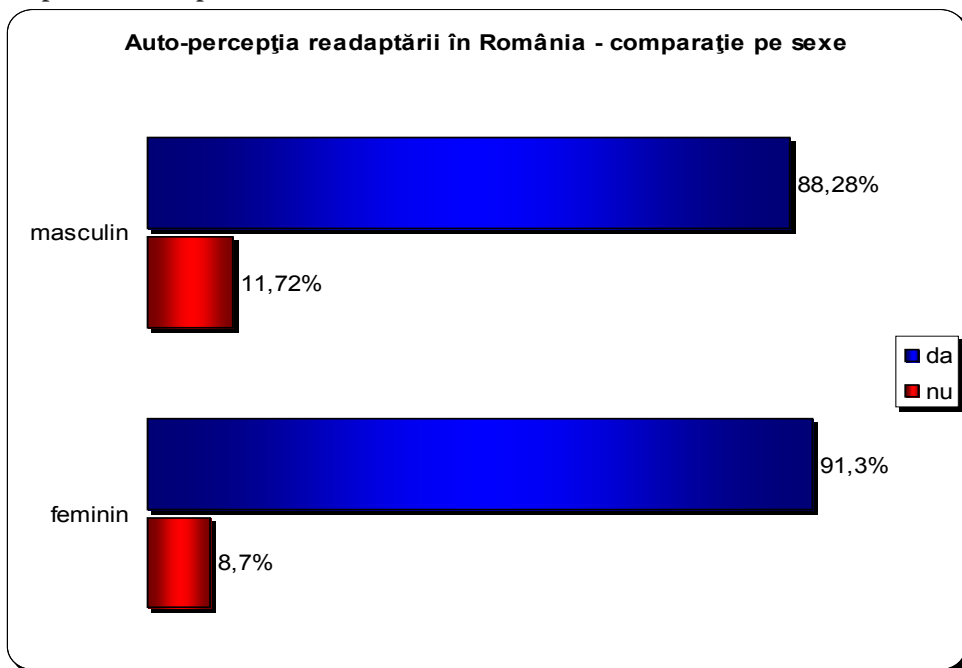

Percepția copiilor referitoare la readaptarea la viața din România este una accentuat pozitivă, aprox. 90% dintre copii considerând că s-au învățat din nou cu spațiul cultural și social românesc. Deși aceste cifre ar putea fi aparent liniștitoare, atragem atenția asupra faptului că lectura graficului poate fi realizată și în sens invers, respectiv aprox. 10% dintre copiii care s-au reîntors în România recunosc că au dificultăți de readaptare, și implicit faptul că au nevoie de sprijin pentru a se readapta. Ca tendință statistică acest procent nu este neapărat semnificativ, dar dacă îl raportăm la numărul mare de copii care s-au reîntors în România după o experiență eșuată de emigrare, intervenția serviciilor

specializate care să asigure consilierea copilului pentru reintegrarea sa în spațiul sociocultural românesc apare ca o necesitate fie și dacă ne raportăm doar la copiii care recunosc că au probleme de readaptare.

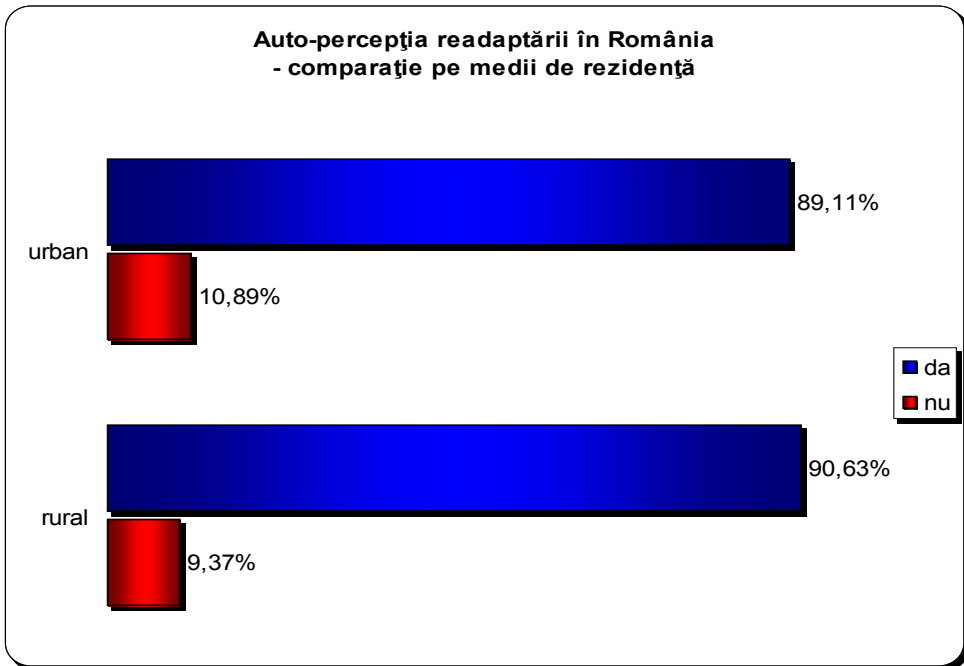
Întrebați dacă ei consideră că s-au readaptat la viața din România, băieții, respectiv fetele precizează că:

Răspunsurile copiilor prezentate în graficul de mai sus arată faptul că auto-percepția readaptării la viața din România este independentă de sex, băieții și fetele considerând în procente relativ similare că s-au readaptat deja.

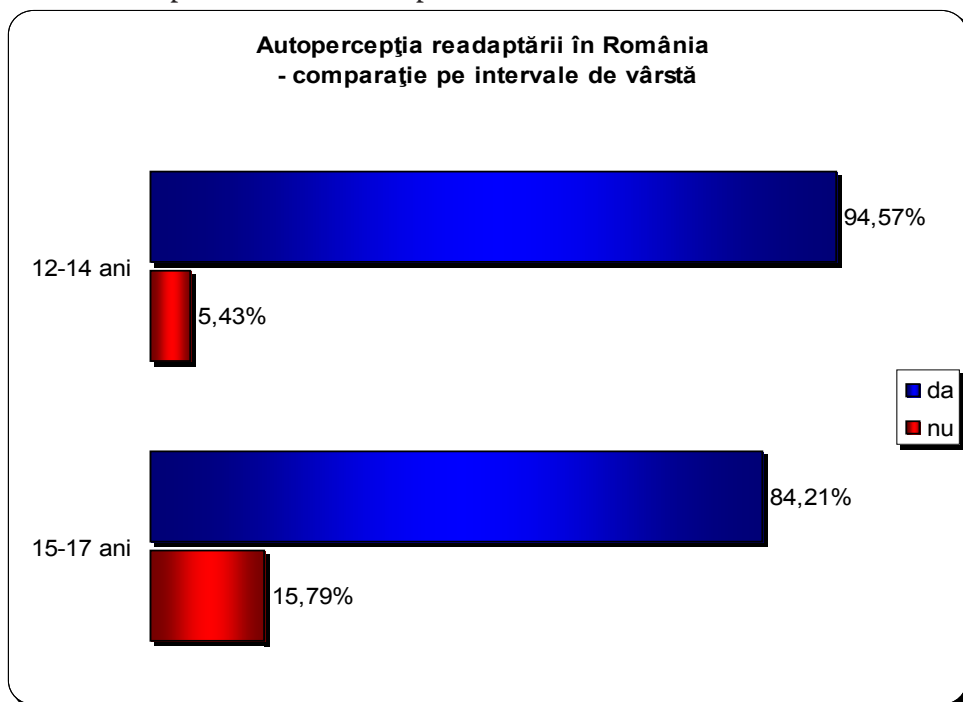
Întrebați dacă ei consideră că s-au readaptat la viața din România, copiii din mediu rural, respectiv urban precizează că:

Răspunsurile copiilor prezentate în graficul anterior indică faptul că auto-percepția readaptării la viața din România este independentă de mediul de rezidență, copiii din mediu urban și cei din mediu rural considerând, în procente relativ similare, că s-au readaptat.

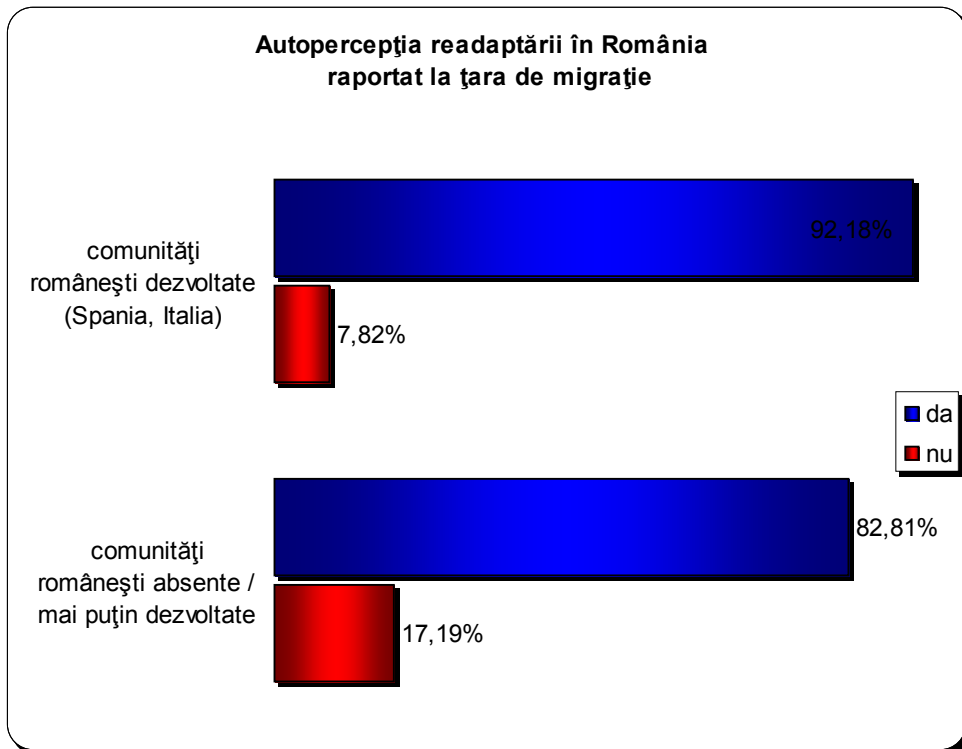
Întrebați dacă ei consideră că s-au readaptat la viața din România, copiii de 12-14 ani, respectiv de 15-17 ani precizează că:

Graficul de mai sus relevă faptul că, ponderea copiilor de 12-14 ani care consideră că s-au readaptat este mai mare decât în cazul copiilor de 15-17 ani. Aceste diferențe se pot datora, pe de o parte, potențialului adaptativ mai mare al copiilor de 12-14 ani (Corsaro, 2008) și, pe de altă parte, s-ar putea datora unei aprecieri mai adecvate realizate de copiii de 15-17 ani, care percep mai realist dificultățile pe care le întâmpină în readaptarea la viața din România în conformitate cu potențialul cognitiv mai înalt.

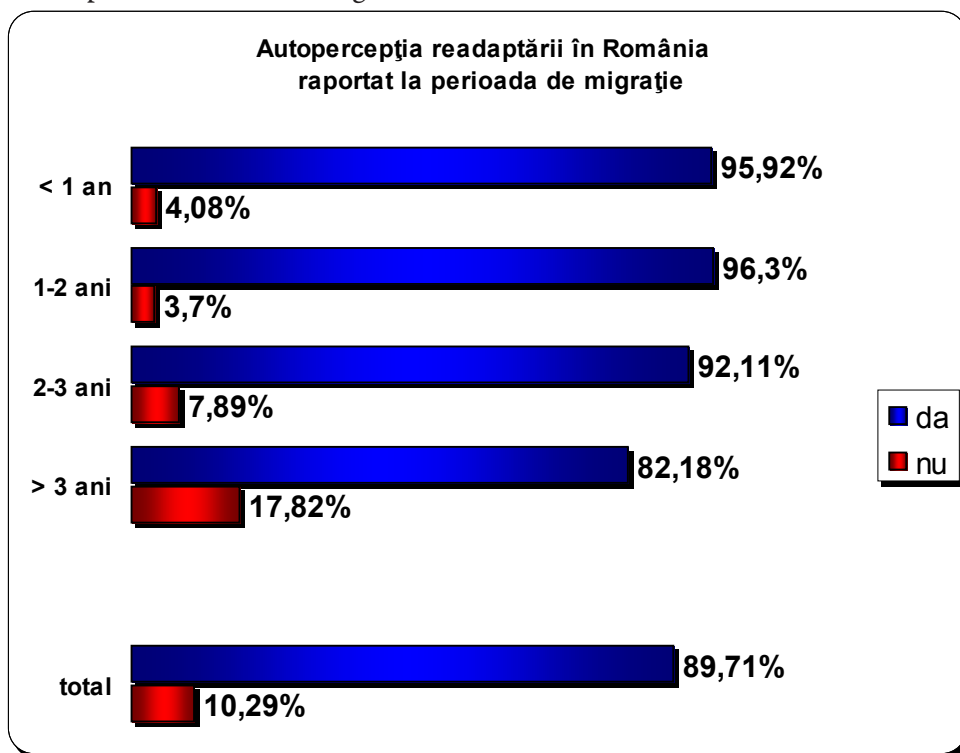
Întrebați dacă ei consideră că s-au readaptat la viața din România, copiii remigranți din țări cu comunități românești puternice, respectiv din țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate precizează că:

Graficul de mai sus relevă faptul că ponderea copiilor care revin în România după o perioadă de emigrare într-o țară în care comunitățile românești sunt mai dezvoltate este mai mare decât cea a copiilor care revin din țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate. Acest aspect poate fi explicat dacă ținem cont de diferențele culturale mai scăzute cărora le-au avut de făcut față copiii aflați în această ultimă situație, copii care în perioada petrecută în străinătate au avut în permanență contact cu valorile și stilul de viață românești, astfel încât șocul cultural a fost atenuat și la plecarea în străinătate, dar și la revenirea în România.

Răspunsurile copiilor referitoare la readaptarea la viața din România raportat la perioada petrecută de aceștia în străinătate sunt prezentate, sub forma procentelor valide, în graficul următor:

Așa cum era de așteptat, procentul copiilor care consideră că s-au readaptat la viața din România scade odată cu creșterea perioadei petrecute de copil în străinătate, în special atunci când copilul petrece în străinătate mai mult de 3 ani.

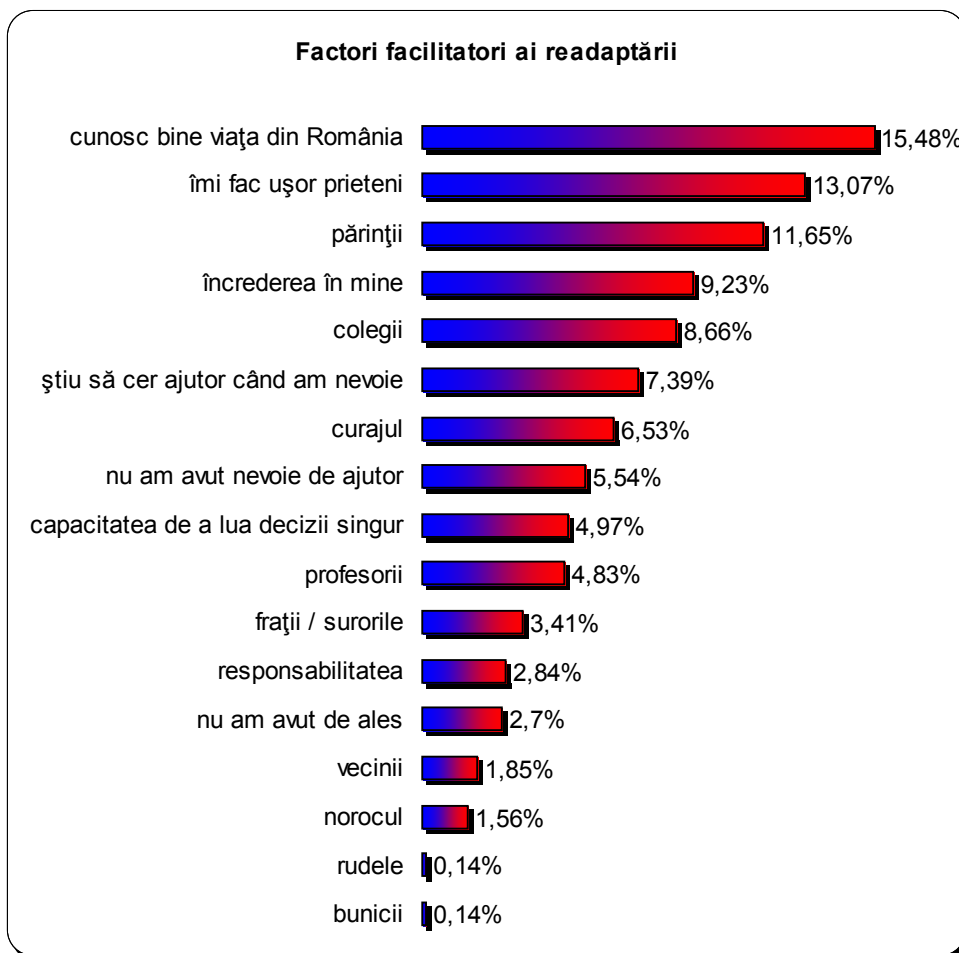

Autopercepția readaptării în România este una accentuat pozitivă, dar aproximativ 10% dintre copii consideră că nu s-au readaptat. Deși, din punct de vedere statistic, acest procent pare unul scăzut, dacă îl raportăm la populația copiilor remigranți putem considera că anual aproximativ 400 de copii care se întorc în România conștientizează dificultățile pe care le au în readaptare și ar trebui să beneficieze de suportul instituțiilor statului prin servicii specializate de asistență socială și consiliere psihologică sau psihopedagogică. Autopercepția

readaptării în România este relativ independentă de gen și mediu de rezidență, dar este mai accentuat pozitivă în cazul copiilor de 12-14 ani și a celor care revin din Spania și Italia comparativ cu a copiilor care revin din alte țări, precum și a celor care au stat mai puțin de trei ani în străinătate.

3.3.6. Factori facilitatori ai readaptării

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, le-au facilitat readaptarea la viața din România:

În lectura graficului trebuie ținut cont de faptul că întrebarea referitoare la factorii facilitatori ai readaptării a oferit respondenților posibilitatea de a preciza mai multe răspunsuri, astfel încât procentele prezentate în reprezentarea grafică se referă la cele 704 răspunsuri valide obținute de la cei 218 respondenți care consideră că s-au readaptat la viața din România.

Așa cum era de așteptat, factorul care, în opinia copiilor, este cel mai important în ceea ce privește readaptarea lor este tocmai cunoașterea stilului de viață din România. Acesta este un factor impersonal, cuprins în însăși definiția remigrației prin faptul că acești copii se întorc practic acasă, în spațiul cultural și social în care și-au început creșterea și dezvoltarea, revinând la regulile și normele sociale care le-au ghidat primii pași în încercarea lor de integrare socială.

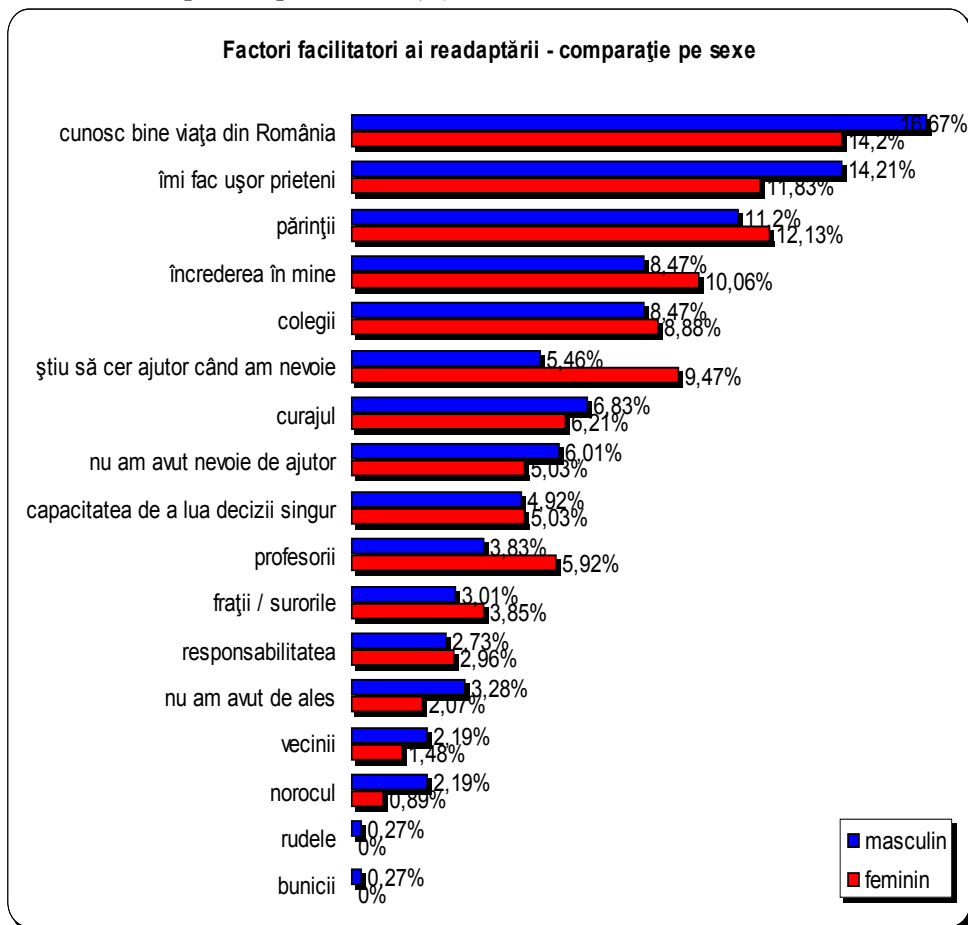
Din perspectiva factorilor de reziliență (Ionescu, 2009), percepția copilului este că succesul său în ceea ce privește readaptarea este datorat în special factorilor individuali (61,07%), urmați de cei familiali (15,34%) și de cei comunitari (15,34%).

Analiza informațiilor din reprezentarea grafică reflectă o ambivalență a răspunsurilor, o raportare duală la factori externi (printre cei cu frecvență relativă de apariție cea mai mare fiind „părinții” și „colegii”) și factori interni (sociabilitatea - „îmi fac ușor prieteni”, încrederea în forțele proprii, capacitatea de a cere ajutor și curajul), fără a putea argumenta o predominanță clară a unei categorii de răspunsuri.

În ceea ce privește sistemul educativ, putem remarca faptul că frecvența relativă de apariție a răspunsului „colegii” este aproximativ de două ori mai mare decât cea a răspunsului „profesorii”, aspect care ar putea argumenta necesitatea unei mai mari implicări a cadrelor didactice în problematica reintegrării sociale și nu doar școlare a elevilor reveniți în sistemul educativ românesc, dar și necesitatea elaborării unor proceduri eficiente de relaționare cu acești elevi și sprijinire a lor în eforturile de reintegrare pe care le depun.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, au facilitat readaptarea lor la viața din România, comparativ pentru băieți și fete:

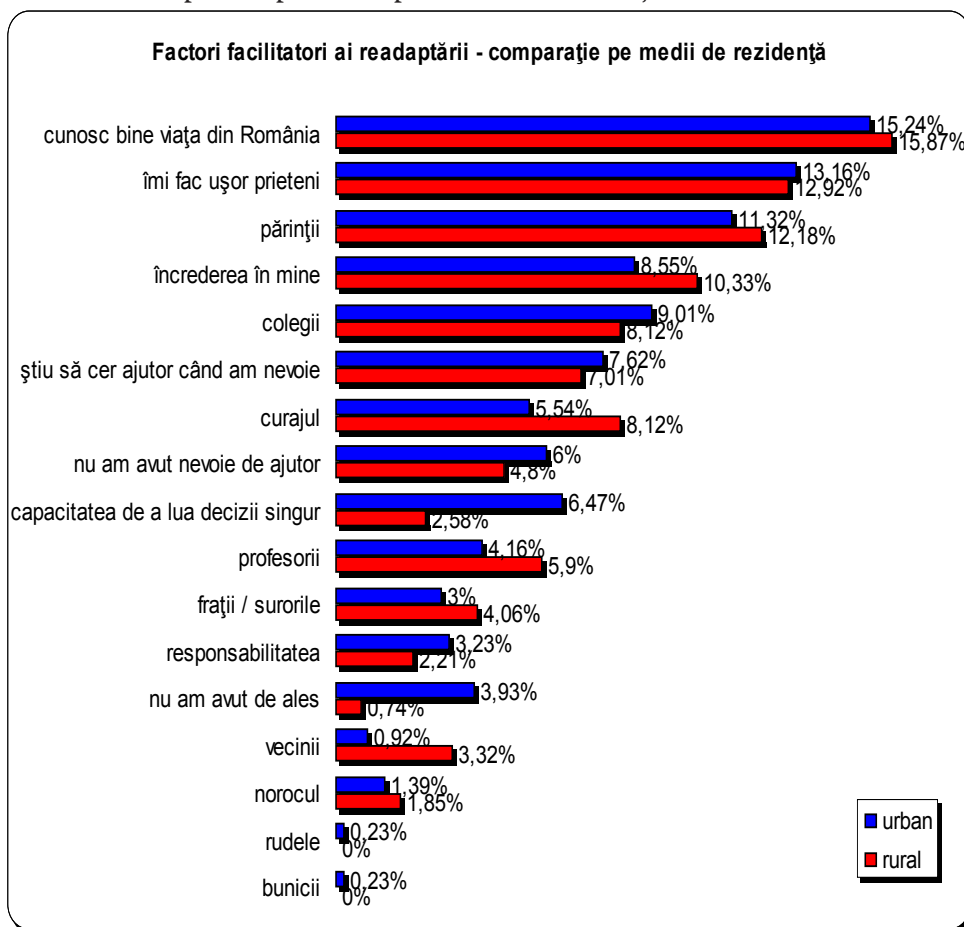

Analiza informațiilor din reprezentarea grafică relevă faptul că structura complexului de factori facilitatori ai readaptării este similară pentru băieți și fete, ambivalența reflectată de raportarea în măsuri similare la factori externi și interni fiind prezentă independent de sex.

Singura nuanță de specificitate apare în cazul răspunsului „știu să cer ajutor când am nevoie”, mai frecvent la fete decât la băieți.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, au facilitat readaptarea lor la viața din România, comparativ pentru copiii din mediu rural și cei din mediu urban:

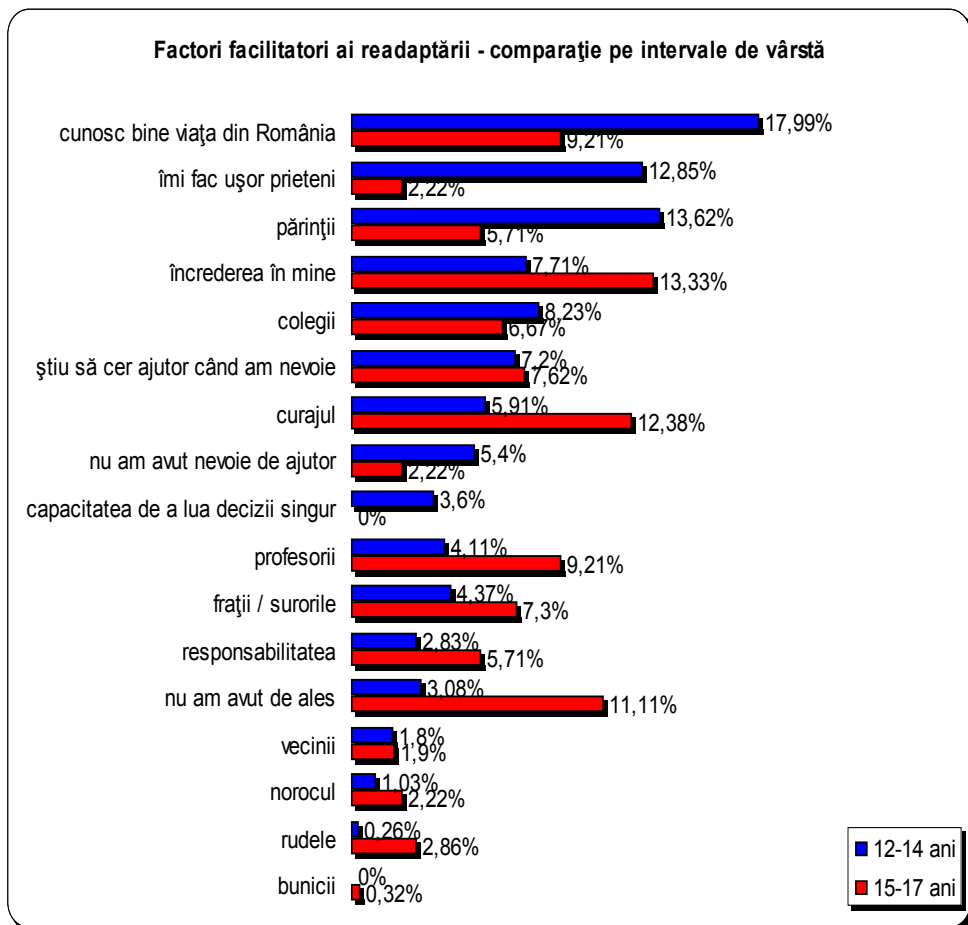
Analiza comparativă a răspunsurilor copiilor din mediu rural și respectiv din mediu urban relevă lipsa unor diferențieri semnificative în privința factorilor facilitatori ai readaptării, cristalizarea structurii de suport a copiilor fiind similar realizată independent de mediul de rezidență.

Aceste rezultate par să contrazică tendința de apreciere a mediului rural ca fiind mai suportiv în ceea ce privește readaptarea copilului. Categoriile de răspuns referitoare la mediul social (vecinii) sau familia lărgită (bunicii, rudele) au frecvențe de apariție similare, aspect care argumentează faptul că, în eforturile sale de reintegrare socială, copilul se bazează în mică măsură pe colectivitate și pe familia lărgită, principalul reper fiind părinții, independent de mediul de rezidență.

Ca atare, respondenții contrazic indirect atitudinea părinților din mediul rural, care sunt mai predispuși să își lase copiii singuri acasă, bazându-și decizia pe suportul prezumtiv al familiei lărgite și al colectivității cu grad ridicat de coeziune, întrucât copiii se bazează în mică măsură pe acest tip de suport social în dezvoltarea, și integrarea lor socială.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, au facilitat readaptarea lor la viața din România, comparativ pentru copii cu vârsta de 12-14 ani și respectiv pentru cei cu vârsta de 15-17 ani:

Analizând secvențial răspunsurile celor două categorii de participanți, remarcăm faptul că, la 12-14 ani copiii se bazează în special pe factori familiali și sociali/comunitari, principalele categorii de răspunsuri din punct de vedere al frecvenței de apariție fiind, în această ordine, „cunoașterea vieții din România”, „părinții”, „îmi fac ușor prieteni”, „colegii”. Comparativ la 15-17 ani copiii se

bazează în principal pe calități personale (factori individuali), principalele categorii de răspunsuri din punct de vedere al frecvenței de apariției fiind, în această ordine, sociabilitatea („îmi fac ușor prieteni”), „cunoașterea vieții din România” și „încrederea în sine”.

Structura de suport a copilului în eforturile sale de readaptare în România reflectă o raportare duală la factori externi și interni, fără a putea argumenta o predominanță clară a unei categorii de factori, dar demonstrând necesitatea implicării unor altor persoane (părinți, colegi, profesori etc.) în reintegrarea socială a copilului, dar și necesitatea recunoașterii de către copil a rolului pe care îl au aceste persoane. Totuși, principalul factor facilitator al reintegrării copilului este unul impersonal, respectiv cunoașterea stilului de viață din România, reprezentat de faptul că acești copii se întorc în spațiul cultural și social în care și-au început creșterea și dezvoltarea, un spațiu securizant pe care consideră că îl cunosc suficient pentru a se readapta rapid și eficient.

Structura complexului de factori facilitatori ai readaptării este similară pentru băieți și fete, similară pentru copiii din mediul rural și pentru cei din mediu urban (deși ne-am fi așteptat ca structura socială de suport să fie mai dezvoltată în mediul rural, ca efect al coeziunii sociale mai ridicate), însă este nuanțată de vârsta copiilor: la 12-14 ani copiii se bazează în special pe mediul familial și social, în timp ce la 15-17 ani copii se bazează în principal pe calități personale și mai puțin pe ajutorul primit de la cei din jur.

3.3.7. Factori inhibitori ai readaptării

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, le-au inhibat readaptarea la viața din România:

În lectura graficului trebuie ținut cont de faptul că întrebarea referitoare la factorii inhibitori ai readaptării a oferit respondenților posibilitatea de a preciza mai multe răspunsuri, dar a fost adresată doar copiilor care consideră că nu s-au readaptat, astfel încât procentele prezentate în reprezentarea grafică se referă la cele 68 de răspunsuri valide obținute de la cei 25 de respondenți care consideră că nu s-au readaptat la viața din România.

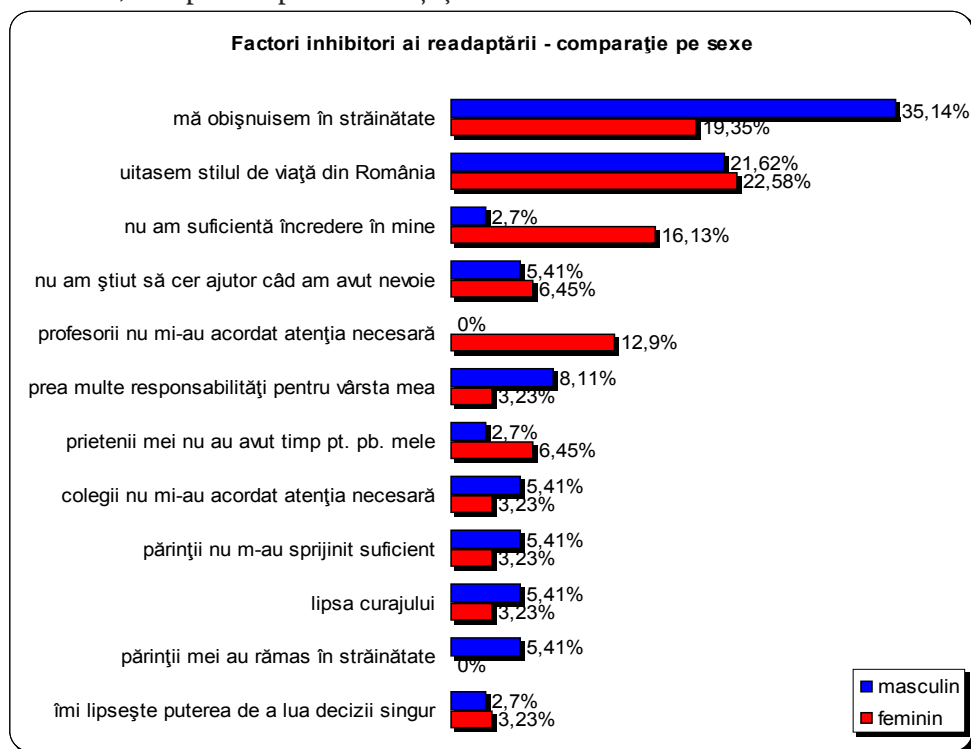
Factori inhibitori ai readaptării

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, principalele două răspunsuri fac referire la obișnuința în străinătate (aprox. 28%) și la uitarea stilului de viață din România, (aprox. 22%), factori externi în mare măsură independenți de voința proprie.

Analizând comparativ informațiile privind factorii inhibitori ai readaptării și factorii facilitatori prezentați în subcapitolul anterior, putem constata existența ambelor alternative: copiii care s-au readaptat au făcut acest lucru pentru că încă mai cunoșteau stilul de viață din România, iar cei care consideră că nu s-au readaptat au dificultăți pentru că uitaseră stilul de viață din România și se obișnuiseră în străinătate.

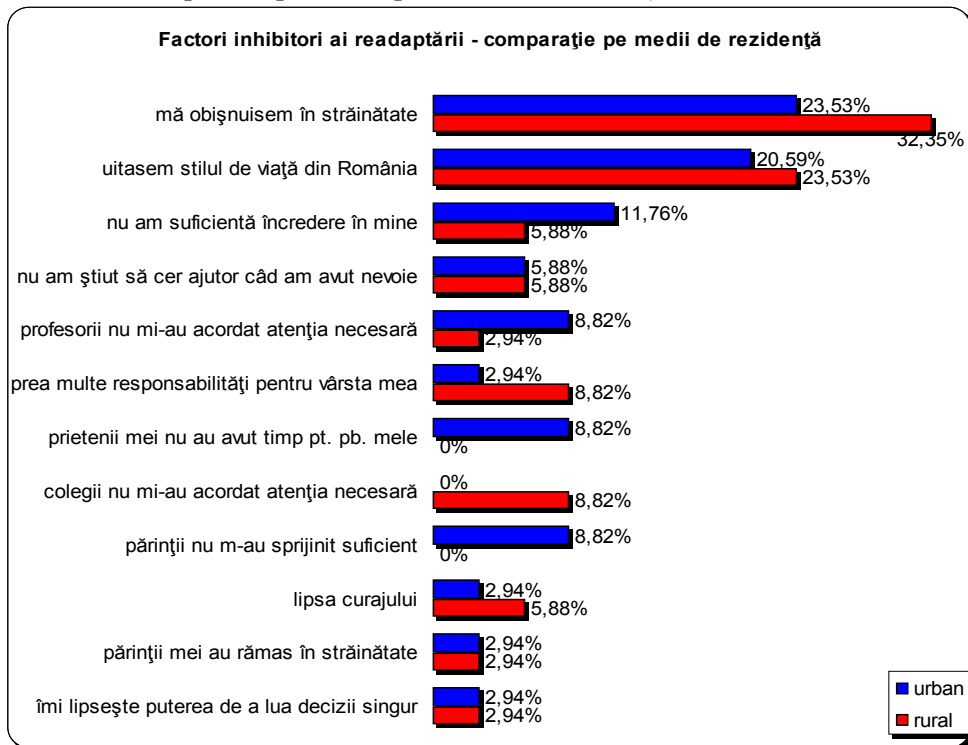
Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, le-au inhibat readaptarea la viața din România, comparativ pentru băieți și fete:

Diferențele de gen în ceea ce privește percepția factorilor inhibitori ai readaptării fac referire în principal la obișnuința în străinătate, factor prezent cu o frecvență mai mare la băieți, respectiv lipsa încrederii în sine și suportul insuficient din partea profesorilor, factori prezenți cu o frecvență mai mare la fete. De asemenea, graficul de mai sus indică faptul că fetele menționează mai frecvent decât băieții factori inhibitori interni (încrederea în sine, capacitatea de a lua decizii singur, de a cere ajutor).

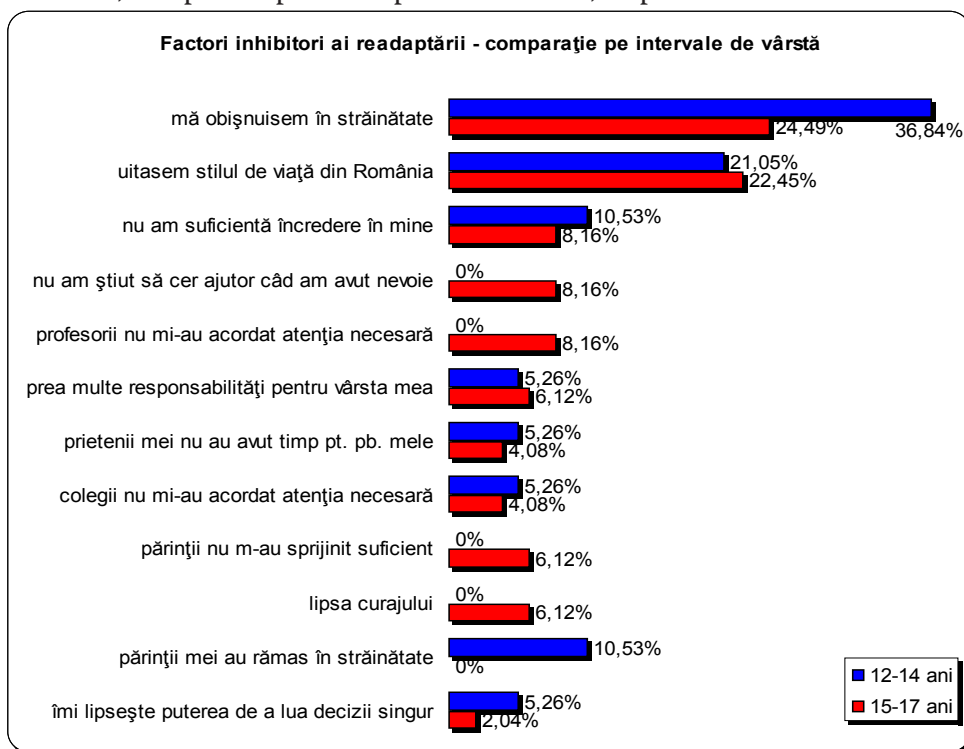
Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, le-au inhibat readaptarea la viața din România, comparativ pentru copiii din mediul rural și cei din mediul urban:

Analiza informațiilor prezentate în reprezentarea grafică relevă atribuirea dificultăților de readaptare aceluiași doi factori principali (obișnuința în străinătate și uitarea stilului de viață din România) independent de mediul de rezidență. Totuși, există câteva nuanțe de diferențiere între atribuiri realizate de copiii din mediul rural și cei din mediul urban, și anume: obișnuința în străinătate, suportul acordat de colegi și existența a prea multor responsabilități raportat la vârstă apar cu frecvență mai mare la copiii din mediu rural, în timp ce suportul insuficient acordat de părinți, de prieteni, de profesori și insuficienta încredere în sine apar mai frecvent la copiii din mediul urban. Deși aceste răspunsuri pentru care apar diferențe între cele două categorii de copii raportat la mediul de rezidență nu ocupă un rol principal în constelația cauzală a dificultăților de readaptare consecutive remigrației, putem reține atribuirea prea multor responsabilități copiilor din mediul rural, factor care poate constitui un risc suplimentar în cazul copiilor care se întorc din străinătate, precum și tendința copiilor din mediul urban de a „acuza” individualismul specific culturii urbane contemporane în ceea ce privește dificultățile lor de readaptare.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor remigranți în privința factorilor care, în opinia lor, le-au inhibat readaptarea la viața din România, comparativ pentru copiii de 12-14 ani, respectiv 15-17 ani:

Principalii factori inhibitori ai readaptării la stilul de viață din România sunt aceiași independent de vârstă: obișnuința în străinătate și uitarea stilului de viață din România.

Totuși, există câteva tendințe de specificitate care, chiar dacă nu se referă la factori principali din punct de vedere al frecvenței de apariție, pot semnala anumite aspecte particulare care trebuie avute în vedere pentru facilitarea reintegrării sociale și culturale a copiilor, consecutiv remigrației.

În primul rând, dacă ne raportăm la situația specifică a remigrației individuale, părinții rămânând în străinătate, această situație este resimțită ca un factor inhibitor al readaptării doar de către copiii de 12-14 ani, aspect caracteristic etapei de dezvoltare ontogenetică, pentru intervalul de vârstă 15-17 ani manifestarea individualității fiind mai importantă decât apartenența la familie.

În al doilea rând, obișnuința în străinătate pare a fi un factor inhibitor al readaptării în România, cu efect mai puternic asupra copiilor de 12-14 ani, deși potențialul de adaptabilitate este, din punct de vedere teoretic, mai mare la această

vârstă. Până la vârsta de 13/14 ani se manifestă căutarea de sine prin integrarea facilă a copilului în grupurile sociale, iar ulterior se manifestă afirmarea de sine prin apartenența la grupuri din ce în ce mai coezive (Corsaro, 2008). Aceste caracteristici facilitează adaptarea copilului în străinătate, acolo unde copilul se obișnuiește mai rapid decât la 15-17 ani, însă o nouă schimbare a mediului social și cultural prin revenirea în țară îl dezorientează pe copil, rapiditatea adaptării sale în străinătate putând fi interpretată ca un factor inhibitor al readaptării în România.

În al treilea rând, o serie de factori care nu sunt deloc menționați de copiii de 12-14 ani inhibă readaptarea copiilor de 15-17 ani (chiar dacă nu se numără printre factorii inhibitori majori): suportul insuficient din partea profesorilor și părinților, lipsa curajului și ezitarea solicitării ajutorului, reflectând ambivalența specifică vârstei (pe de o parte, copiii își manifestă independența, solicitând adulților respectarea individualității și dreptul de a lua decizii personale; pe de altă parte, atribuie dificultățile întâmpinate preponderent tot adulților, fie ei părinți sau profesori). Ambivalența acestei vârste este evidentă mai ales în ceea ce privește raportarea la rolul părinților referitor la readaptarea lor. Astfel, în situația în care copilul de 15-17 ani se întoarce singur în România, lipsa părinților nu este resimțită ca un factor inhibitor al readaptării, dar sprijinul insuficient din partea părinților este amendat de 6,12% din acești copii.

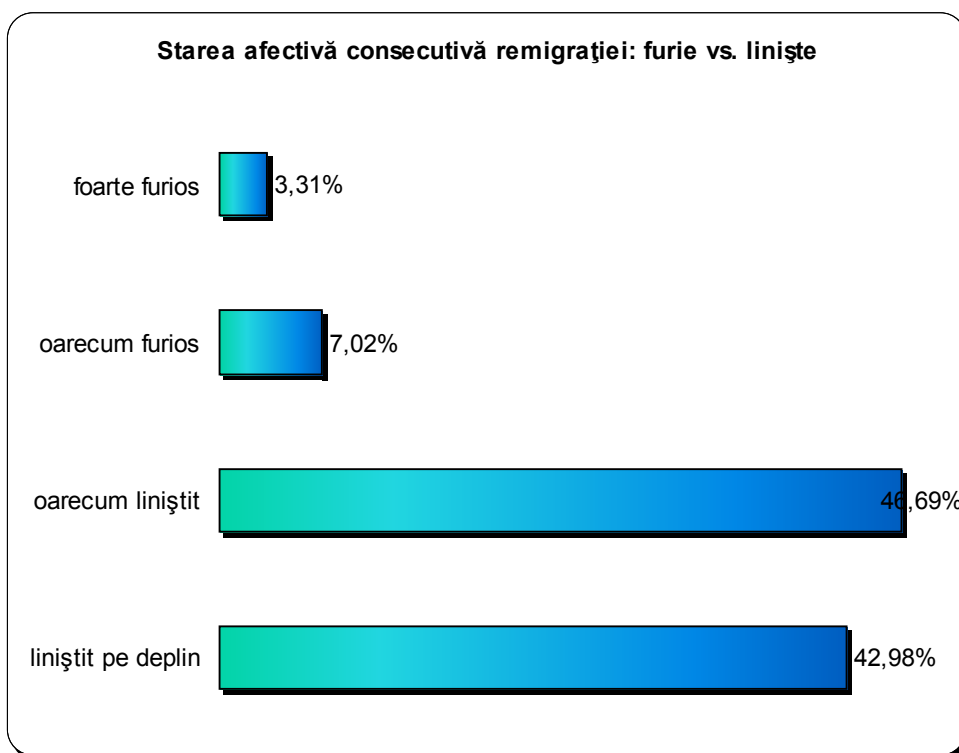
Dificultățile de readaptare pe care o parte dintre copii le resimt se datorează în principal, în opinia acestora, obișnuinței cu viața din străinătate și uitării stilului de viață din România, factori dependenți de perioada de timp petrecută în străinătate. Se remarcă o raportare duală în ceea ce privește acești factori: copiii care s-au readaptat în România au făcut acest lucru pentru că încă mai cunoșteau bine stilul de viață din România, în timp ce copiii care nu s-au adaptat au întâmpinat dificultăți tocmai pentru că au uitat modul de viață din România și s-au obișnuit în străinătate.

Structurarea rețelei de factori inhibitori pentru readaptarea în România, deși bine cristalizată în jurul celor doi factori anterior menționați, este nuanțată de diferențele de gen (obișnuința în străinătate fiind mai accentuată la băieți), de diferențele de mediu de rezidență (în mediul urban fiind acordată o atenție mai mare suportului social, în mediul rural fiind mai prezentă atribuirea prea multor responsabilități copilului) și de diferențele de vârstă (obișnuința în străinătate fiind mai accentuată la 12-14 ani).

3.3.8. Starea afectivă a copilului consecutivă remigrației

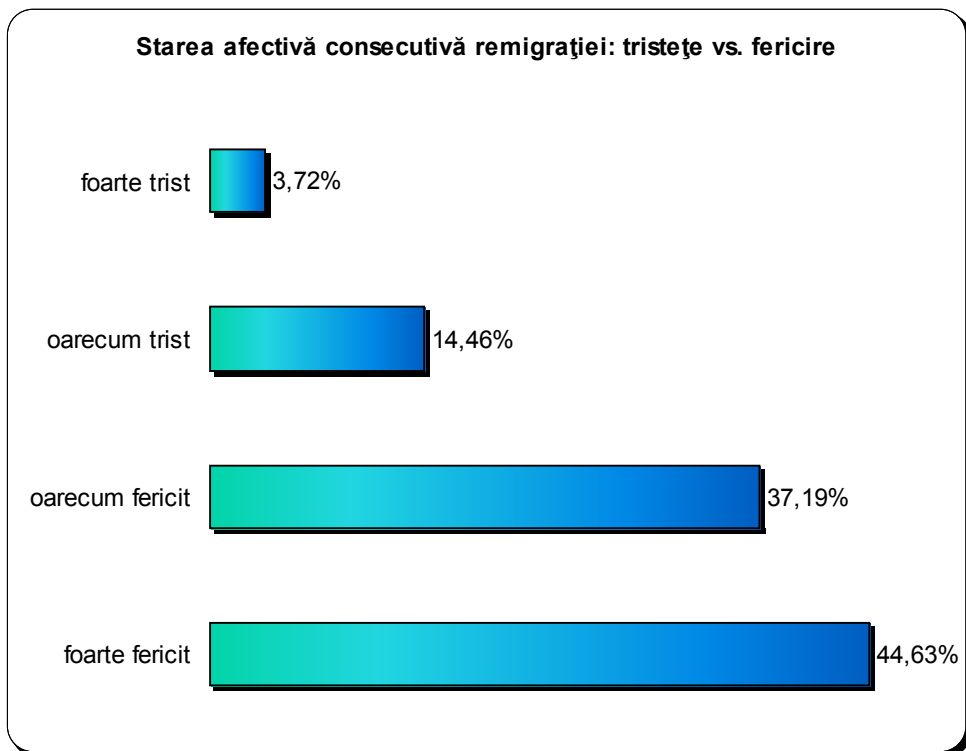
Chestionarul administrat copiilor cuprinde o serie de întrebări referitoare la starea afectivă, la modul în care se simt acum, după revenirea în România, răspunsurile copiilor fiind prezentate în cele ce urmează.

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor în privința stării afective consecutive remigrației, având în vedere scala furie-liniște:

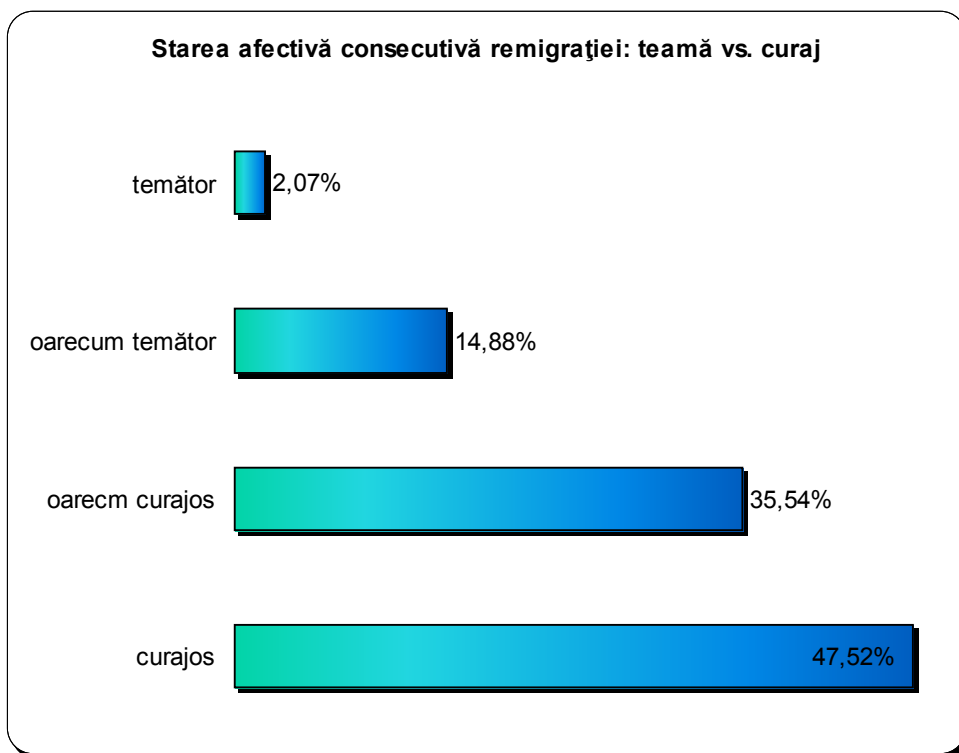

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor în privința stării afective consecutive remigrației, având în vedere scala tristețe-fericire:

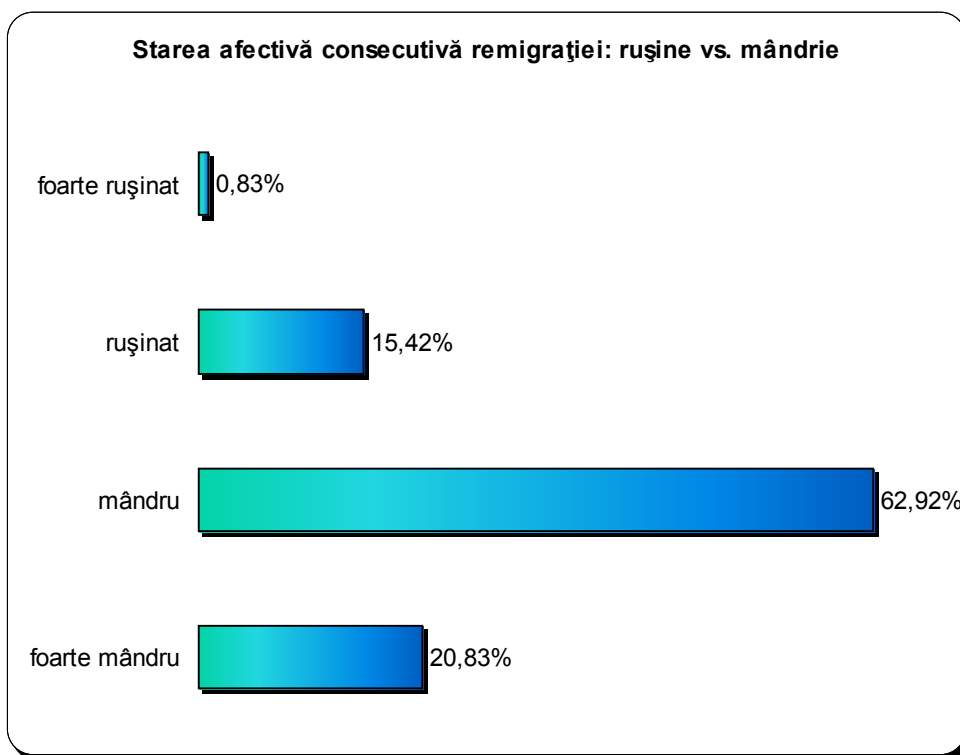

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor în privința stării afective consecutive remigrației, având în vedere scala teamă-curaj:

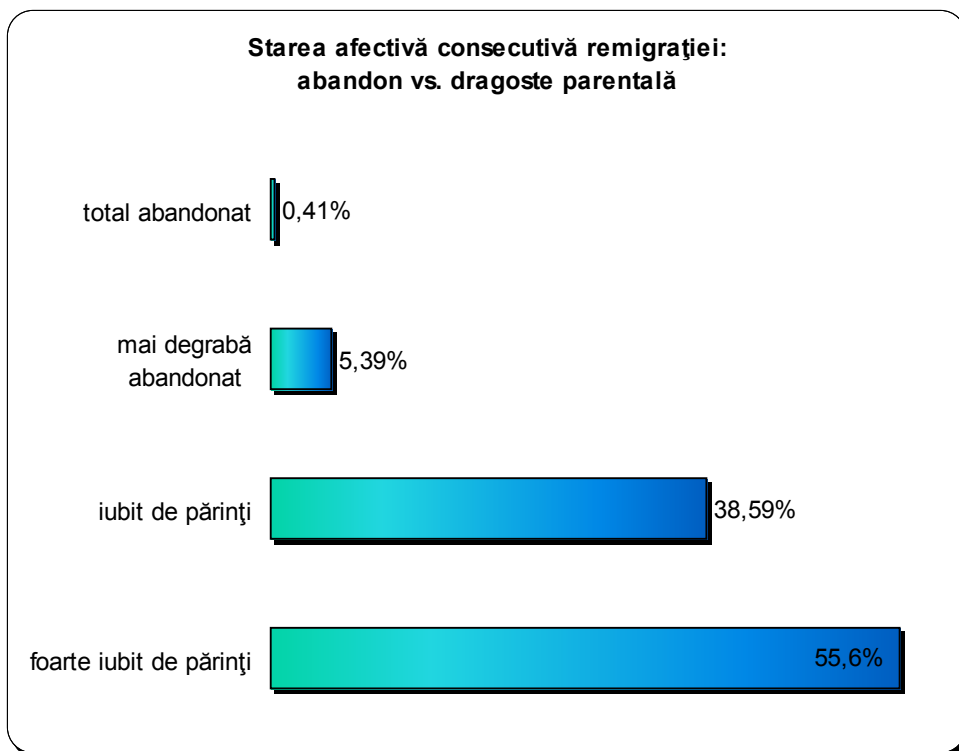

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor în privința stării afective consecutive remigrației, având în vedere scala rușine-mândrie:

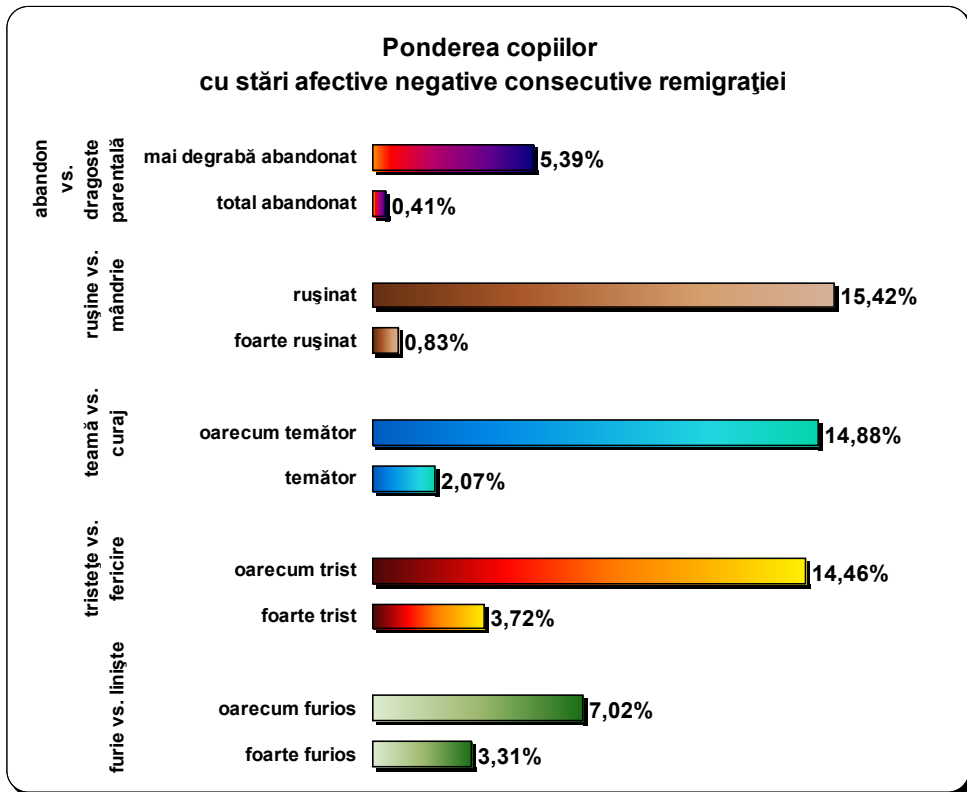

Graficul următor prezintă procentual răspunsurile copiilor în privința stării afective consecutive remigrației, având în vedere scala abandon-dragoste parentală:

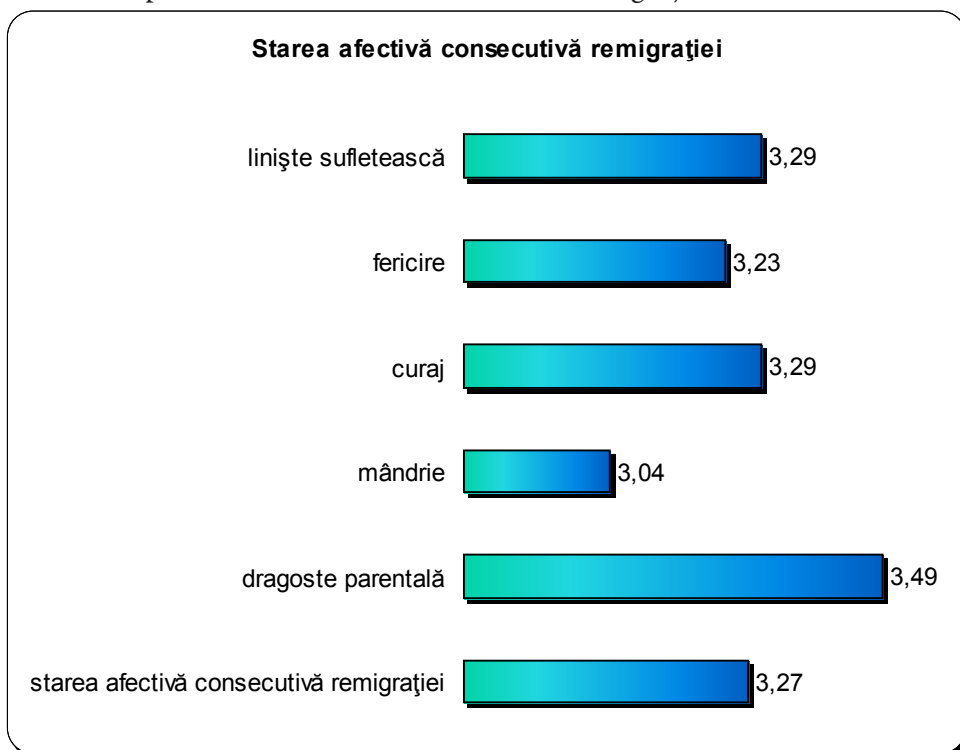
Așa cum se poate observa în reprezentările grafice anterioare, starea afectivă a copiilor consecutivă remigrației se înscrie, ca distribuție a participanților la cercetare pe fiecare scală supusă analizei, în limitele normalității, însă existența acestui trend statistic nu trebuie să ne determine să nu acordăm importanța necesară situațiilor aparent particulare. Așa cum se poate observa în graficul următor, care sintetizează informațiile relevante pentru toate cele cinci scale supuse analizei, aproximativ 16% dintre copiii remigranți se simt rușinați, temători sau triști, aproximativ 10% dintre ei sunt furioși și aproximativ 6% dintre ei se simt abandonați de către familie:

Deși din punct de vedere statistic am putea considera că situațiile de stare afectivă negativă consecutivă remigrației sunt situații de excepție de la regula statistică a unei stări afective pozitive, prezența acestor stări afective negative, chiar dacă au o pondere aparent mică, subliniază necesitatea intervenției specializate în ceea ce îi privește pe acești copii. Având în vedere cifrele oficiale referitoare la remigrație – 21.325 de copii remigranți în patru ani și jumătate doar din Italia și Spania – cei 16%-17% care manifestă stări afective negative reprezintă totuși o populație destul de mare (aproximativ 3.600 de copii dacă ne raportăm la perioada doar pentru care avem cifre statistice) care crește anual cu circa 600-700 de copii.

Graficul următor prezintă mediile evaluărilor realizate de copii pentru cele 5 scale descriptive ale stării afective consecutive remigrației:

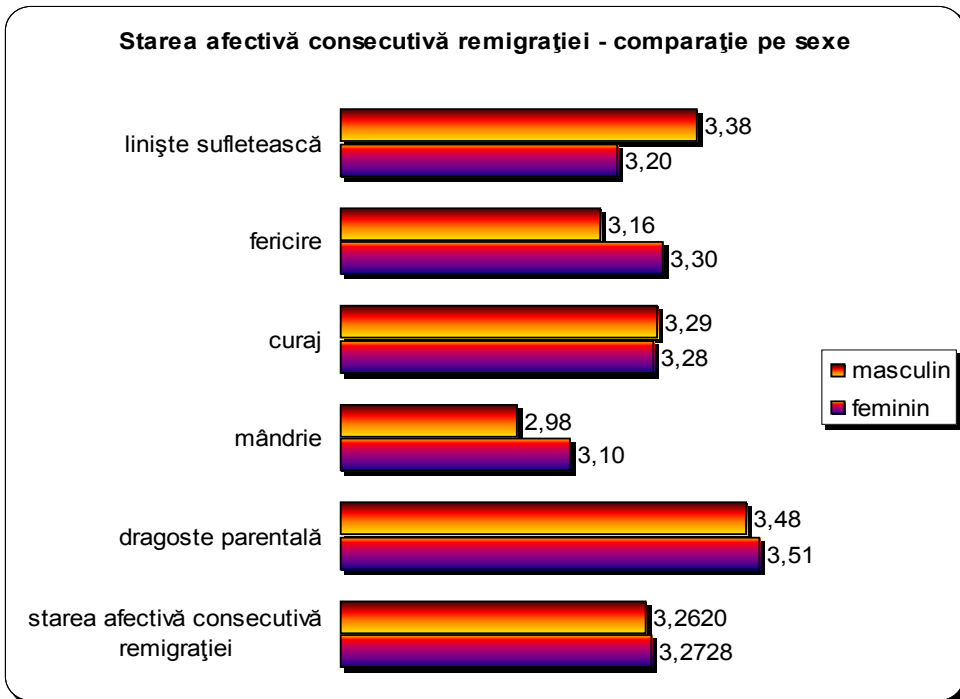

Deși în aparență starea afectivă a copiilor remigranți este una pozitivă spre foarte bună (scala de evaluare fiind de la 1 la 4), există aspecte asupra cărora serviciile specializate ar putea să își concentreze atenția pentru a eficientiza reintegrarea socială și culturală a copiilor care revin în România după o experiență în străinătate.

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, prioritatea în intervenția specializată în ceea ce privește sprijinirea copiilor remigranți pentru readaptarea lor ar trebui să fie creșterea stimei de sine, „mândria” fiind starea afectivă resimțită în cea mai mică măsură dintre cele analizate de noi. Fără a insista asupra importanței creșterii stimei de sine în copilărie pentru dezvoltarea armonioasă a personalității viitorului adult, constatăm doar că există copii pentru care experiența migrației este percepută ca rușinoasă, consecințele acestei trăiri afective, în lipsa activităților suportive specializate, putând fi majore în ceea ce privește readaptarea copilului sau chiar evoluția sa pe termen lung.

Graficul următor prezintă comparativ mediile evaluărilor stării afective consecutive remigrației, comparativ pentru băieți și fete:

Analiza statistică a diferențelor dintre medii (realizată cu testul t de semnificație a diferenței dintre medii – independent samples t test) furnizează următoarele rezultate:

❑ furie vs. liniște sufletească: $t(240)=1,825$ corespunzător unui $p=0,069$, nesemnificativ statistic;

❑ tristețe vs. fericire: $t(240)=-1,255$ corespunzător unui $p=0,211$, nesemnificativ statistic;

❑ teamă vs. curaj: $t(240)=0,082$ corespunzător unui $p=0,935$, nesemnificativ statistic;

❑ rușine vs. mândrie: $t(240)=-1,384$ corespunzător unui $p=0,168$, nesemnificativ statistic;

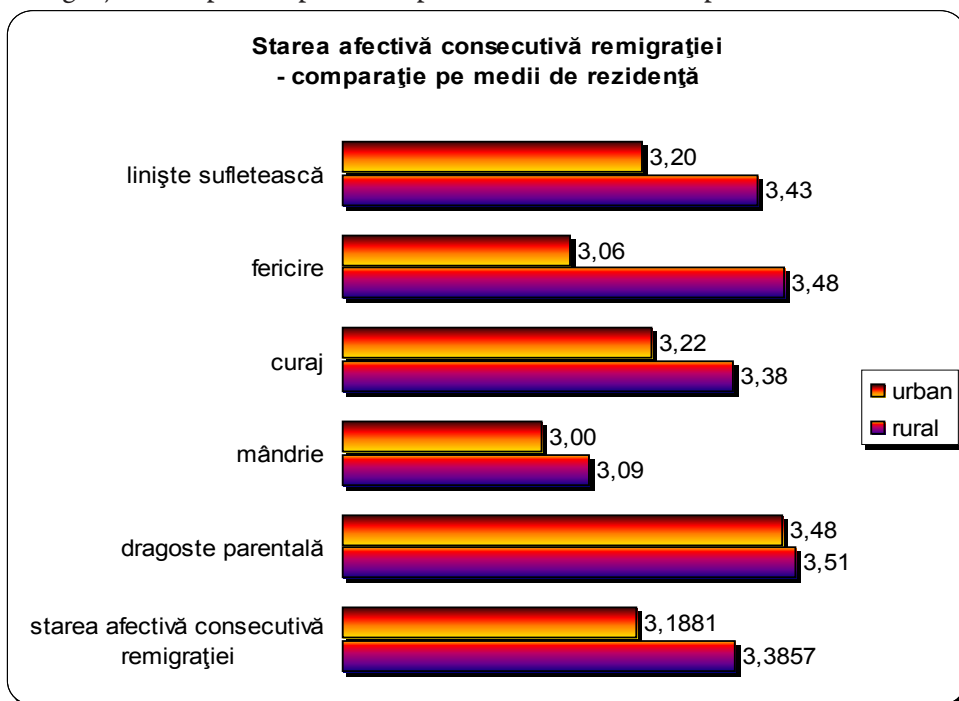
❑ abandon vs. dragoste parentală: $t(240)=-0,355$ corespunzător unui $p=0,723$, nesemnificativ statistic;

❑ starea afectivă generală: $t(240)=-0,173$ corespunzător unui $p=0,863$, nesemnificativ statistic;

Putem așadar concluziona faptul că starea afectivă consecutivă remigrației este independentă de gen, emoțiile negative de tipul rușinii, temerii sau tristeții fiind la fel de probabile în cazul băieților cât și al fetelor, ceea ce pentru serviciile specializate de asistență psihologică sau psihopedagogică a acestor copii înseamnă necesitatea concentrării atenției asupra băieților și fetelor în aceeași măsură.

Graficul următor prezintă mediile evaluărilor stării afective consecutive remigrației, comparativ pentru copiii din mediu rural, respectiv urban:

Analiza statistică a diferențelor dintre medii (realizată cu testul t de semnificație a diferenței dintre medii – independent samples t test) furnizează următoarele rezultate:

☐ furie vs. liniște sufletească: $t(240) = -2,423$ corespunzător unui $p = 0,016$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%;

☐ tristețe vs. fericire: $t(240) = -4,063$ corespunzător unui $p < 0,001$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%;

☐ teamă vs. curaj: $t(240) = -1,551$ corespunzător unui $p = 0,122$, nesemnificativ statistic;

☐ rușine vs. mândrie: $t(240) = -1,121$ corespunzător unui $p = 0,263$,

nesemnificativ statistic;

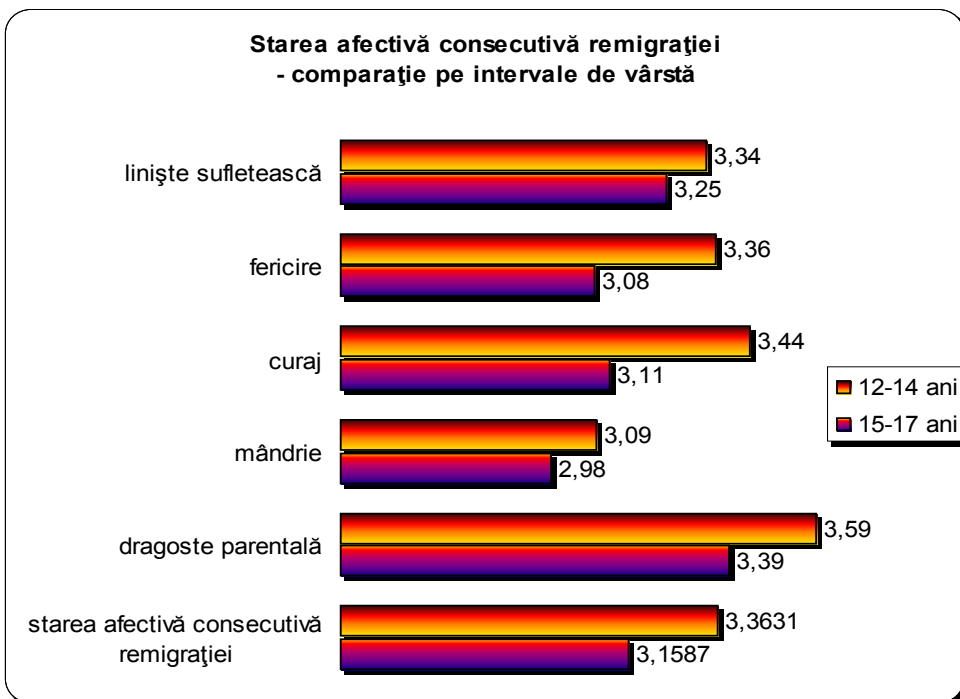
□ abandon vs. dragoste parentală: $t(240)=-0,338$ corespunzător unui $p=0,735$, nesemnificativ statistic;

□ starea afectivă generală: $t(240)=-3,155$ corespunzător unui $p=0,002$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%;

Sintetizând rezultatele statistice putem afirma că, la reîntoarcerea în România, există un risc semnificativ mai mare pentru copiii din mediul urban de a dezvolta emoții negative de tipul furiei sau tristeții, precum și o stare afectivă generală negativă mai accentuată comparativ cu copiii din mediul rural. Mediul urban se dovedește a fi un factor de risc în privința readaptării copiilor, fapt ce poate fi datorat gradului său scăzut de coeziune socială și implicării mai reduse a comunității (și chiar a familiei largite) în rezolvarea problemelor individului și în sprijinirea eforturilor depuse de acesta pentru a se readapta.

Graficul următor prezintă mediile evaluărilor stării afective consecutive remigrației, comparativ pentru copiii de 12-14 ani, respectiv 5-17 ani:

Analiza statistică a diferențelor dintre medii (realizată cu testul t de semnificație a diferenței dintre medii – independent samples t test) furnizează următoarele rezultate:

❑ furie vs. liniște sufletească: $t(240)=0,947$ corespunzător unui $p=0,345$, nesemnificativ statistic;

❑ tristețe vs. fericire: $t(240)=2,652$ corespunzător unui $p=0,009$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%;

❑ teamă vs. curaj: $t(240)=3,231$ corespunzător unui $p=0,001$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%;

❑ rușine vs. mândrie: $t(240)=1,276$ corespunzător unui $p=0,203$, nesemnificativ statistic;

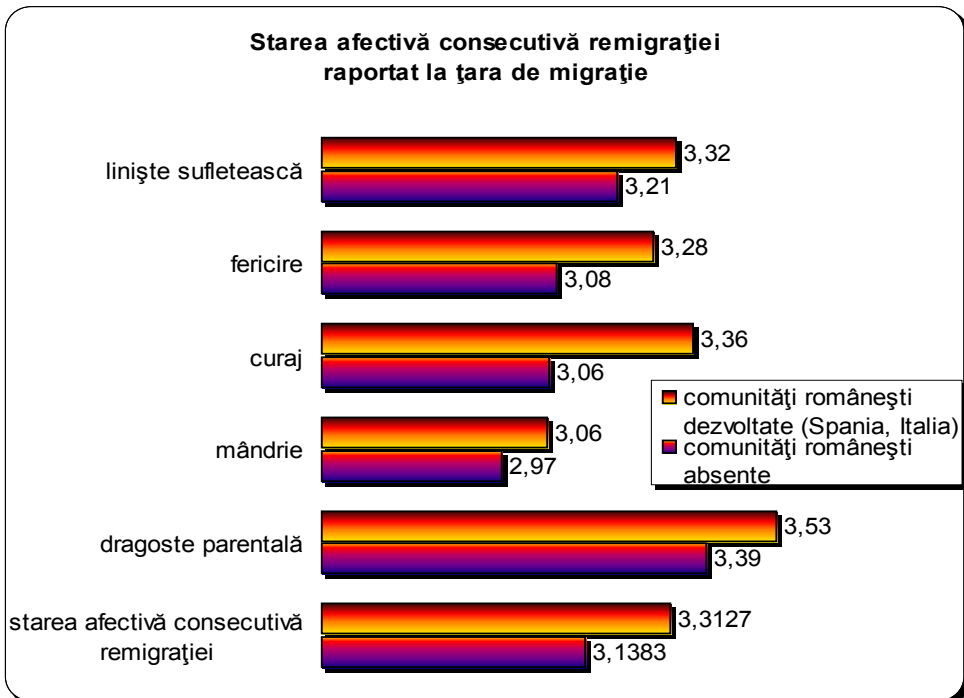
❑ abandon vs. dragoste parentală: $t(240)=2,483$ corespunzător unui $p=0,014$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%;

❑ starea afectivă generală: $t(240)=3,331$ corespunzător unui $p=0,001$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%.

Sintetizând rezultatele testelor statistice putem afirma că, la întoarcerea în România, există un risc semnificativ mai mare de dezvoltare a unor emoții negative de tipul celor de tristețe, teamă, abandon parental, precum și a unei stări afective generale negative la vârsta de 15-17 ani comparativ cu cea de 12-14 ani. Astfel, putem considera vârsta un factor semnificativ de risc în privința dezvoltării unor stări afective negative consecutive remigranției, copiii care se întorc în România în intervalul de vârstă 15-17 ani fiind mai predispuși să rezoneze afectiv mai puternic la eșecul experienței de migrație.

Graficul următor prezintă mediile evaluărilor stării afective consecutive migrației, comparativ pentru copiii remigranți din țări cu comunități românești puternice, respectiv țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate:

Analiza statistică a diferențelor dintre medii (realizată cu testul t de semnificație a diferenței dintre medii – independent samples t test) furnizează următoarele rezultate:

❑ furie vs. liniște sufletească: $t(240)=1,085$ corespunzător unui $p=0,279$, nesemnificativ statistic;

❑ tristețe vs. fericire: $t(240)=1,616$ corespunzător unui $p=0,107$, nesemnificativ statistic;

❑ teamă vs. curaj: $t(240)=2,571$ corespunzător unui $p=0,011$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%;

❑ rușine vs. mândrie: $t(240)=1,010$ corespunzător unui $p=0,313$, nesemnificativ statistic;

❑ abandon vs. dragoste parentală: $t(240)=1,577$ corespunzător unui $p=0,116$, nesemnificativ statistic;

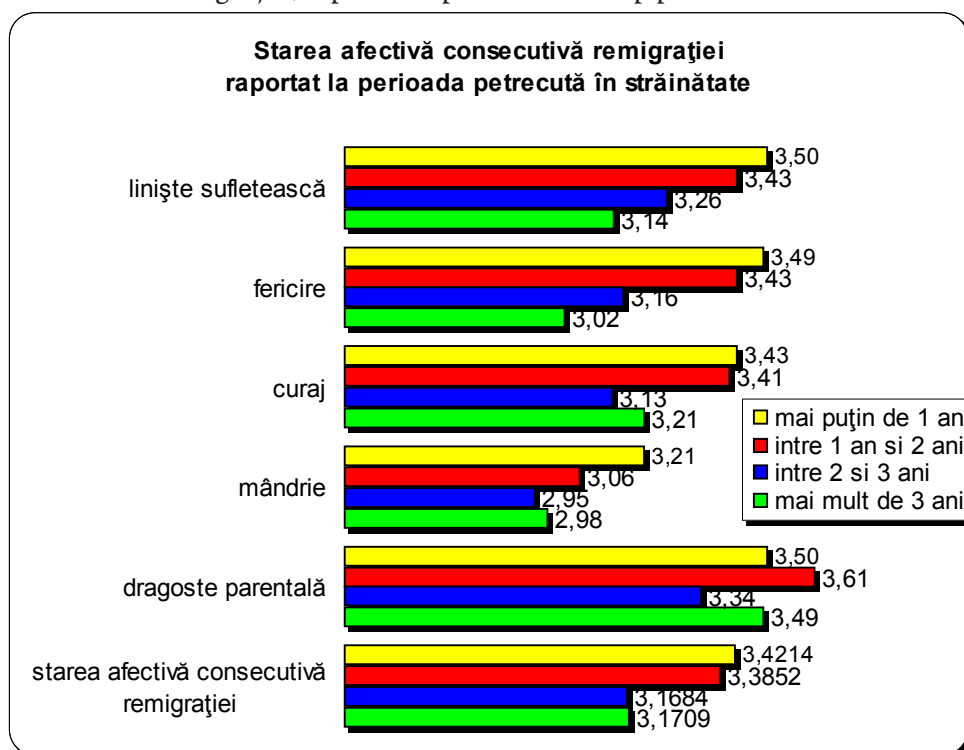
❑ starea afectivă generală: $t(240)=2,478$ corespunzător unui $p=0,014$,

semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%.

Deși există o tendință generală a copiilor care se întorc în România din țări cu comunități românești puternice (Italia, Spania) de a dezvolta emoții negative într-o măsură mai redusă comparativ cu cei care remigrează din țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate, această tendință este semnificativă statistic doar în cazul stării afective generale și al curajului. Comunitatea românească din țara în care a fost copilul plecat se dovedește a nu fi un factor protectiv atât de puternic pe cât se consideră la nivel intuitiv în ceea ce privește starea afectivă a copilului consecutivă remigrației în România, deși există o influență în această direcție. Totuși, remigrația dintr-o țară cu comunitate românească mai puțin dezvoltată constituie un factor de risc în ceea ce privește apariția unei stări afective generale negative, și trebuie avut în vedere atunci când se evaluează nevoia de sprijin specializat pentru readaptarea unui copil la reîntoarcerea sa în România.

Graficul următor prezintă comparativ mediile evaluărilor stării afective consecutive remigrației, raportat la perioada de timp petrecută în străinătate:

Deși reprezentarea grafică sugerează o probabilitate semnificativ mai mare de dezvoltare a unor emoții negative cu cât perioada petrecută în străinătate este mai lungă, analiza statistică a mediilor (ANOVA *Between groups*) evaluărilor realizate de copii arată că, pe ansamblu, există o **influență semnificativă a**

perioadei petrecute în străinătate asupra stării afective generale ($p=0,003$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%) și asupra **emoțiilor de furie** ($p=0,017$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%) **și tristețe** ($p=0,002$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%) , dar nu și în privința emoțiilor de teamă ($p=0,152$, ne semnificativ statistic), rușine ($p=0,158$, ne semnificativ statistic) și abandon parental ($p=0,241$, ne semnificativ statistic).

Rafinarea analizei cu Bonferroni post hoc test confirmă existența următoarele diferențe semnificative:

□ starea afectivă generală: diferențe semnificative între „mai puțin de 1 an” și „mai mult de 3 ani” ($p=0,017$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%), respectiv între „între 1 și 2 ani” și „mai mult de trei ani” ($0,05$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%);

□ furie: diferențe semnificative între „mai puțin de 1 an” și „mai mult de 3 ani” ($p=0,029$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%);

□ tristețe: diferențe semnificative între „mai puțin de 1 an” și „mai mult de 3 ani” ($p=0,006$ semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%), respectiv între „între 1 și 2 ani” și „mai mult de trei ani” ($p=0,02$ semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%);

Conform rezultatelor statistice putem afirma că, în ceea ce privește riscul de dezvoltare a unor emoții negative consecutive migrației, deși aceasta crește odată cu intervalul de timp petrecut în străinătate, el devine semnificativ doar atunci când migrația a durat mai mult de trei ani, în acest caz fiind semnificativ mai probabil să conducă la apariția unei stări afective generale negative, dar și a unor emoții de furie sau tristețe.

Sintetizând informațiile prezentate anterior putem constata faptul că starea afectivă consecutivă remigrației este în general una pozitivă, dar pentru 16-17% dintre copiii care se întorc în România, readaptarea este asociată cu stări afective negative, moderate sau chiar accentuate.

Starea afectivă a copilului este independentă de gen, dar nuanțată de:

- *mediul de rezidență (există un risc semnificativ mai mare pentru copiii din mediul urban de a dezvolta emoții negative de tipul furiei sau tristeții, precum și o stare afectivă generală negativă comparativ cu copiii din mediul rural);*
- *intervalul de vârstă (există un risc semnificativ mai mare de dezvoltare a unor emoții negative de tipul tristețe, teamă, abandon parental, precum și a unei stări afective generale negative la 15-17 ani comparativ cu 12-14 ani);*
- *spațiul cultural din care au remigrat (deși există o tendință generală a copiilor care se întorc în România din țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate de a avea într-o mai mare măsură emoții negative, această tendință este însă semnificativă statistic doar în cazul stării afective generale și a stării de teamă);*
- *perioada petrecută în străinătate (riscul de dezvoltare a unor emoții negative consecutive remigrației devine semnificativ dacă migrația a durat mai mult de trei ani, în acest caz fiind semnificativ mai probabil să apară o stare afectivă generală negativă, dar și emoții de furie sau tristețe).*

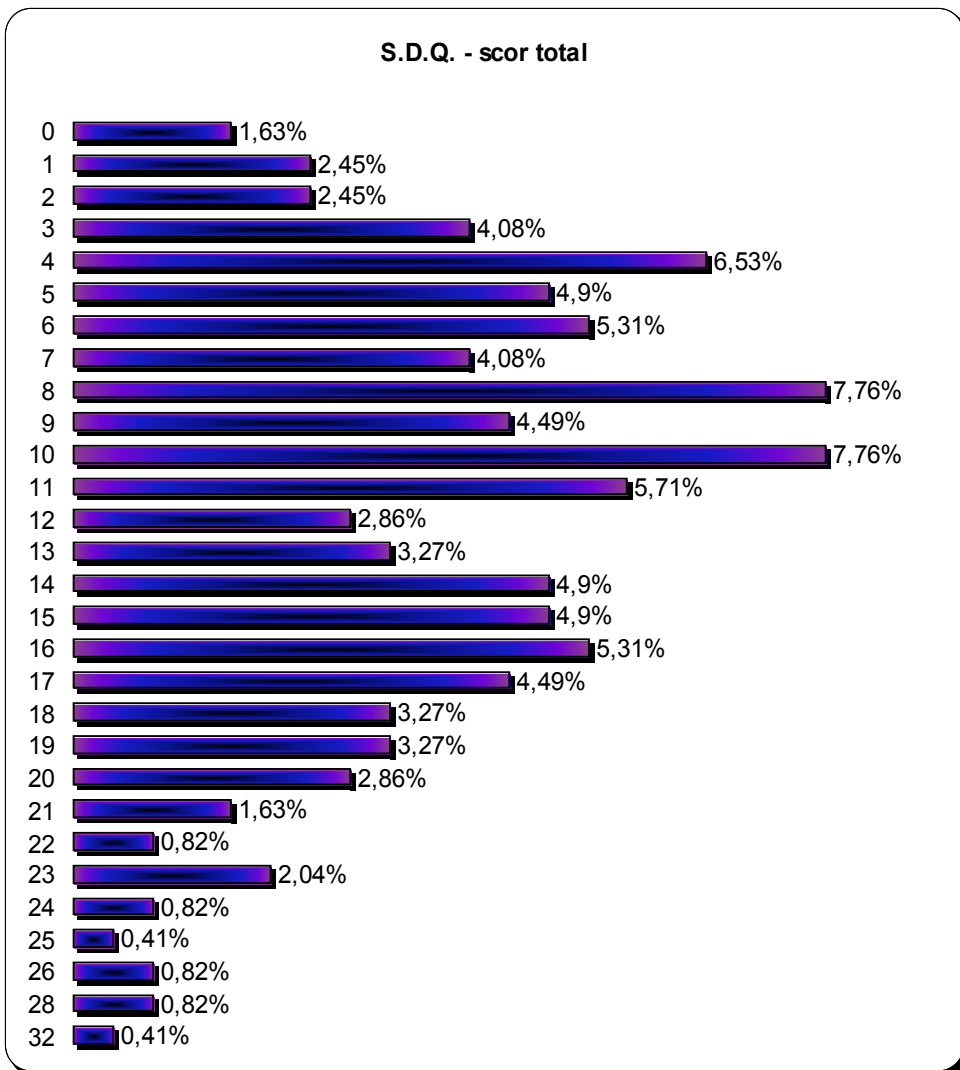
3.4. Efectele remigrației în plan psihologic

3.4.1. Evaluare de ansamblu

Instrumentul utilizat pentru analiza efectelor remigrației în plan psihologic ale remigrației – S.D.Q. – identifică riscul de apariție a 4 tipuri de dificultăți de adaptare: emoționale, comportamentale, hiperactivitate / deficit de atenție, relaționale, dar și a potențialului individual de identificare și valorificare a punctelor forte. În cele ce urmează vom prezenta grafic scorurile obținute de respondenți pentru fiecare dintre aceste scale, revenind ulterior cu analiza semnificației acestor scoruri și analiza comparativă raportat la diferiți factori de risc.

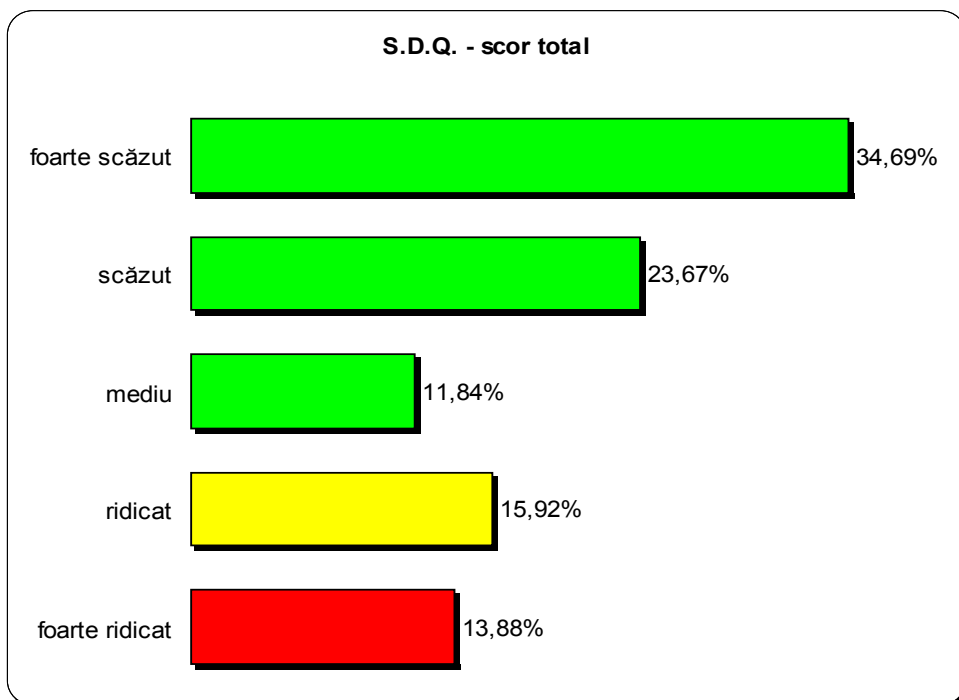
Graficul următor prezintă distribuția scorurilor brute obținute de copii la S.D.Q.:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, scorurile respondenților (pe o scală teoretic posibilă de la 0 la 40) se distribuie într-o configurație apropiată de curba normală, dar cu o ușoară deplasare către stânga.

Graficul următor prezintă scorurile totale standard pe care copiii le-au obținut la S.D.Q.:

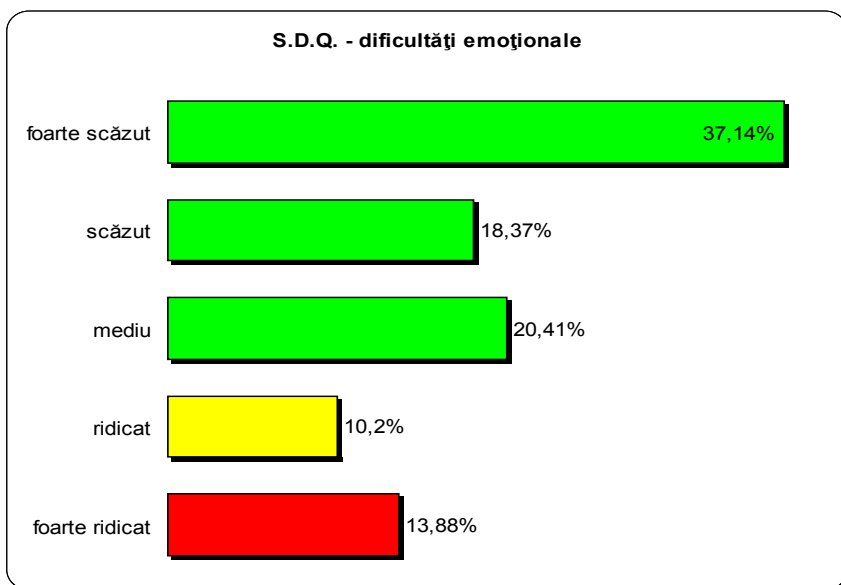
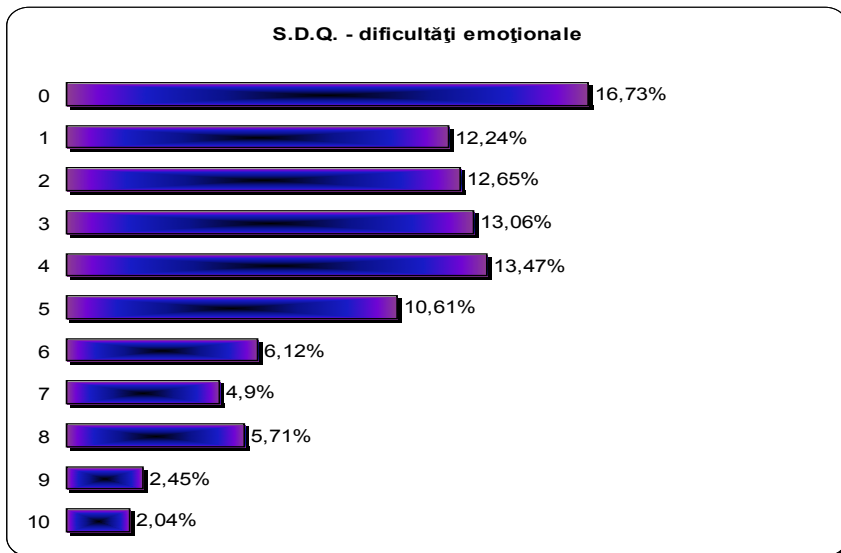
Precizăm că în lectura graficelor care prezintă scorurile standard ale participanților la cercetare, culoarea verde corespunde unui risc minimal de dezvoltare a respectivelor probleme de adaptare, culoarea galbenă presupune existența unui risc semnificativ și necesitatea unor analize aprofundate ale situației specifice a respondentului iar culoarea roșie reprezintă un risc major de dezvoltare a unor dificultăți de adaptare și presupune necesitatea intervenției specializate.

În ceea ce privește scorurile totale standard, așa cum se poate observa în reprezentarea grafică anterioară, aproximativ 70% dintre copiii reîntorși în România după o experiență de migrație în străinătate prezintă un risc minor de dezvoltare a unor dificultăți de adaptare, aproximativ 16% prezintă un risc potențial și necesită cel puțin investigații suplimentare (dacă nu intervenție specifică), în timp ce **în aproximativ 14% din cazuri se impune cu necesitate intervenție de specialitate, probabilitatea de dezvoltare a unor dificultăți de adaptare fiind foarte mare**. Având în vedere cifrele oficiale referitoare la remigrație – 21.325 de copii remigranți în patru ani și jumătate doar din Italia și Spania – cei 14% reprezintă totuși o populație destul de mare (aproximativ 3.000

de copii dacă ne raportăm doar la perioada pentru care avem cifre statistice) care crește anual cu peste 700 de copii.

3.4.2. Dificultăți emoționale

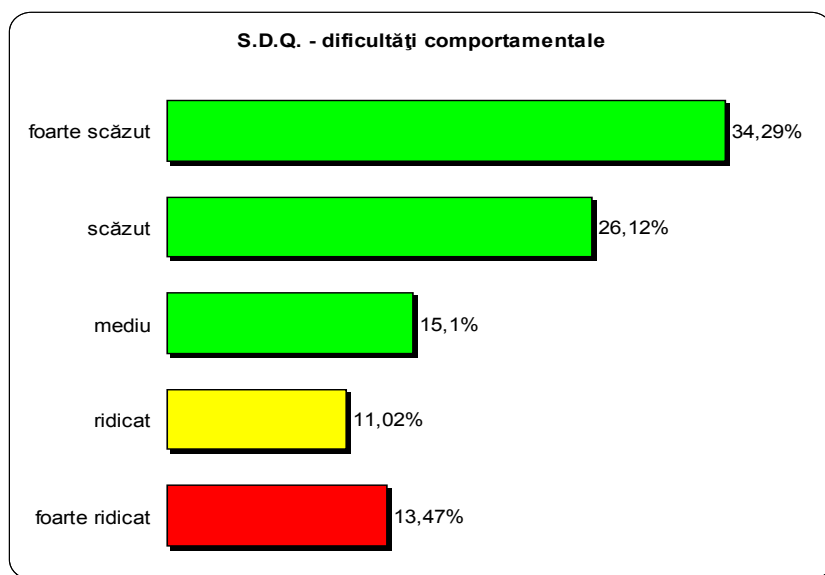
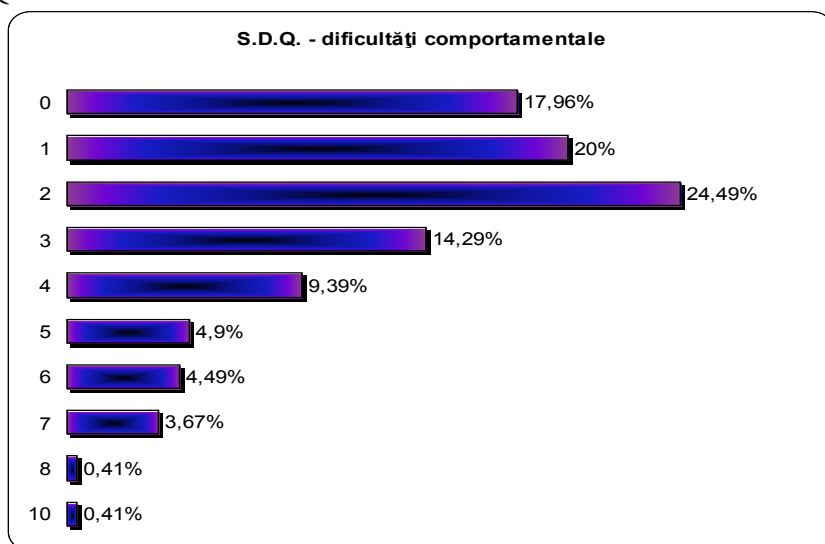
Graficele următoare prezintă distribuția scorurilor brute, respectiv a scorurilor standard obținute de copii la scala de evaluare a dificultăților emoționale din S.D.Q.:

În privința dificultăților emoționale, riscul este minim în aproximativ 76% din cazuri, însă aproximativ 10% dintre copiii remigranți prezintă un risc semnificativ de dezvoltare a unor tulburări din sfera afectivității, **în timp de aproximativ 14% necesită intervenție specializată, riscul de dezvoltare a acestor tulburări fiind major.**

3.4.3. Dificultăți comportamentale

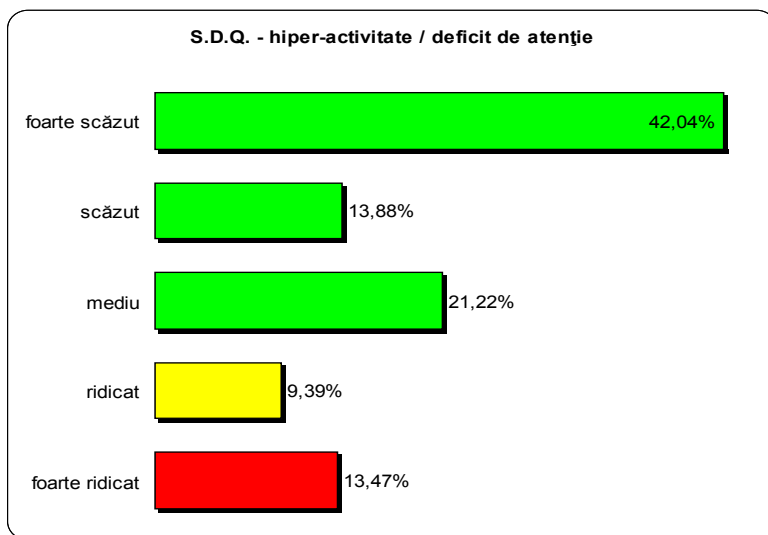
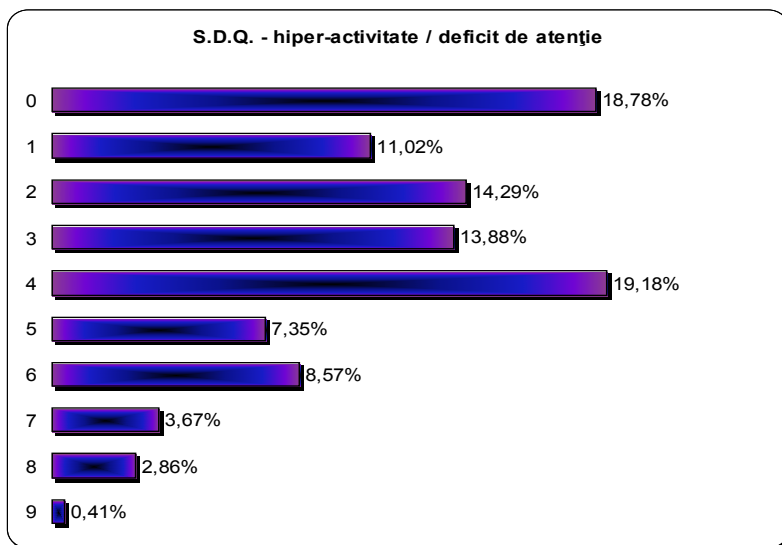
Graficele următoare prezintă distribuția scorurilor brute, respectiv a scorurilor standard obținute de copii la scala de evaluare a dificultăților comportamentale din S.D.Q.:

Tulburările comportamentale prezintă un risc minim de apariție pentru aproximativ 76% dintre copiii reînțorși în România, un risc semnificativ pentru aproximativ 11%, însă **pentru aproximativ 14% dintre copiii remigranți riscul de dezvoltare a tulburărilor din sfera comportamentală este major, pentru acești copii fiind absolut necesară intervenția de specialitate.**

3.4.4. Hiperactivitate / deficiențe de atenție

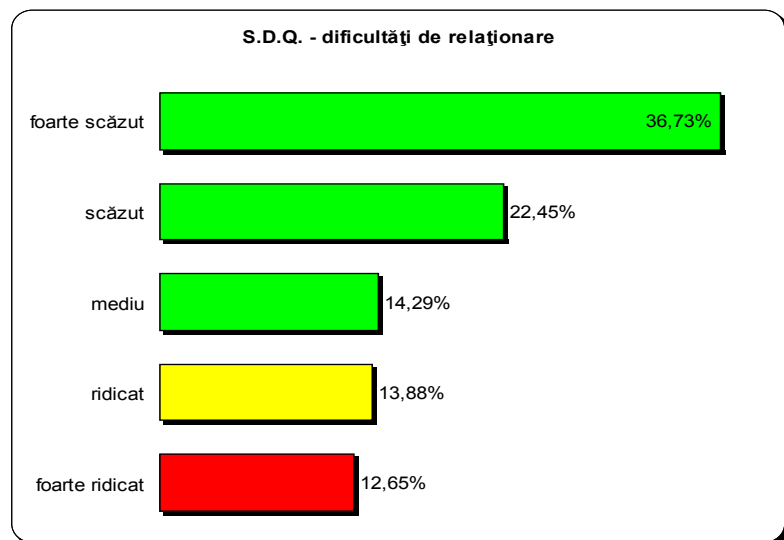
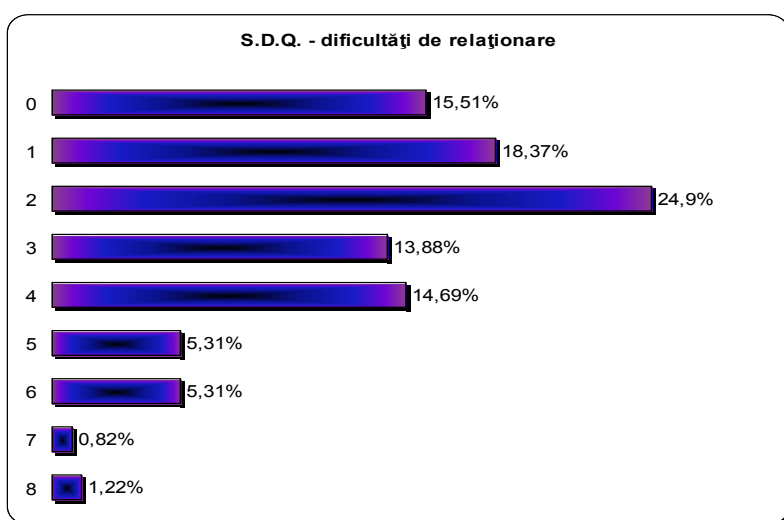
Graficele următoare prezintă distribuția scorurilor brute, respectiv a scorurilor standard obținute de copii la scala de evaluare a dificultăților de atenție / hiper-activitate din S.D.Q.:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, tulburările de hiperactivitate / deficit de atenție nu ar trebui să îngrijoreze aproximativ 76% dintre copiii care revin în România, însă pentru aproape 10% dintre aceștia există un risc semnificativ de dezvoltare a unor astfel de tulburări, iar **în aproape 14% din cazuri se impune cu necesitate intervenția de specialitate, riscul de dezvoltare ulterioară a unor astfel de tulburări fiind major.**

3.4.5. Dificultăți de relaționare

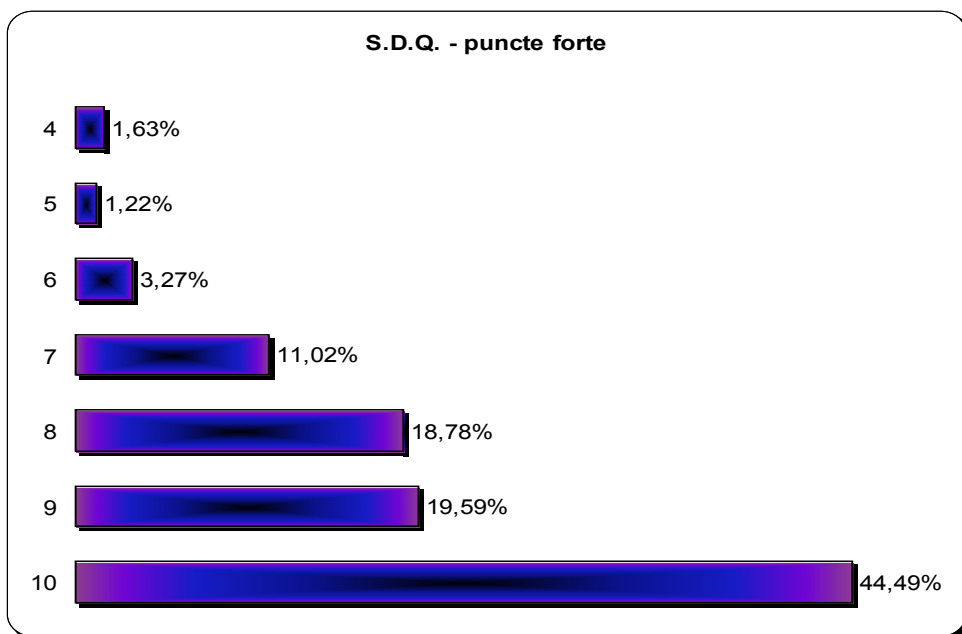
Graficele următoare prezintă distribuția scorurilor brute, respectiv a scorurilor standard obținute de copii la scala de evaluare a dificultăților de relaționare din S.D.Q.:

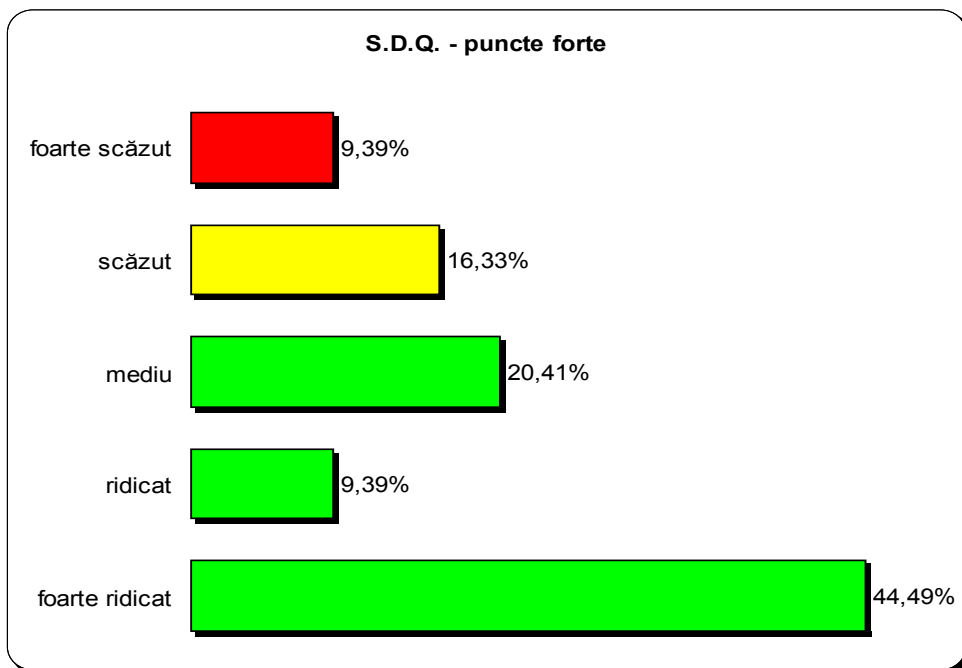
Pentru 73% dintre copiii care revin în România după o experiență în străinătate riscul de avea dificultăți de relaționare este minim; totuși, în aproape 14% din cazuri există un risc semnificativ, fiind necesară o atenție suplimentară și activități suportive, în timp ce **pentru aproape 13% dintre acești copii riscul de dezvoltare a tulburărilor relaționale este semnificativ, fiind necesară intervenția de specialitate.**

3.4.6. Puncte forte

Graficele următoare prezintă distribuția scorurilor brute, respectiv a scorurilor standard obținute de copii la scala de evaluare a punctelor forte din S.D.Q.:

În ceea ce privește scorurile standard, trebuie în primul rând precizat că în lectura reprezentării grafice a scalei „puncte forte”, simptomatice sunt scorurile foarte scăzute și scăzute, corespunzătoare unor dificultăți de dezvoltare a unor atitudini și comportamente prosoziale.

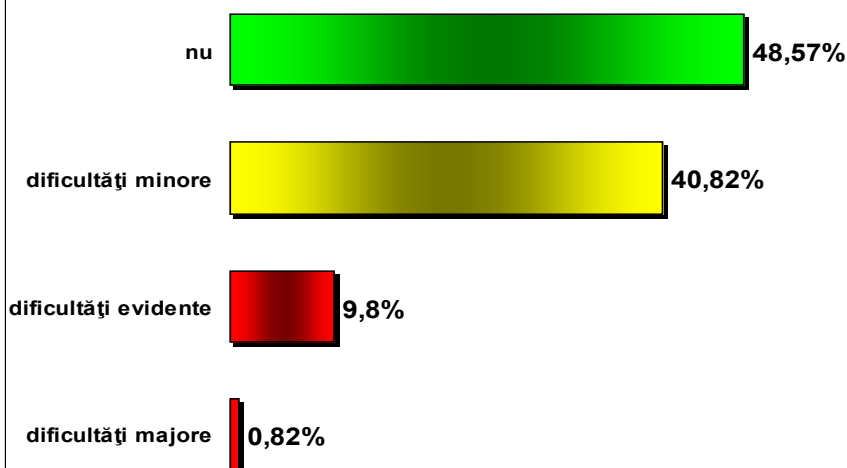
Conform datelor statistice ilustrate în reprezentarea grafică anterioară, dezvoltarea comportamentelor de tip prosocial este plauzibilă pentru aproximativ 74% dintre copiii remigranți, dar pusă sub semnul întrebării, necesitând analize mai aprofundate pentru aproximativ 16% dintre ei; **aproape 10% dintre copiii care revin în România prezintă risc major de a avea dificultăți în identificarea propriilor puncte forte și de dezvoltare a comportamentelor de tip prosocial, necesitând intervenție specializată.**

3.4.7. Impactul dificultăților resimțite în planul activității

Graficul următor prezintă distribuția răspunsurilor copiilor la întrebarea referitoare la existența unor dificultăți de adaptare și la intensitatea acestora.

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, deși aproape jumătate dintre copii afirmă că nu au astfel de dificultăți, cealaltă jumătate admite existența unor probleme de adaptare, pe care însă le consideră în marea majoritate a cazurilor probleme minore.

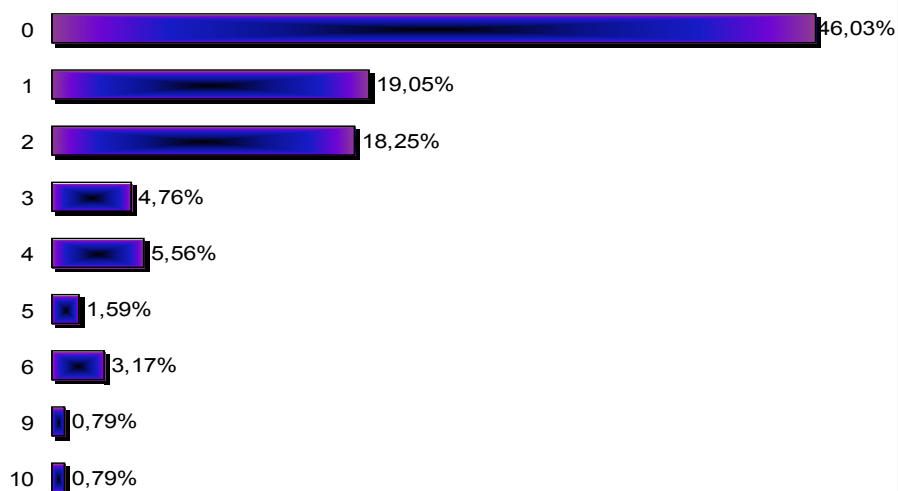
Conștientizarea unor dificultăți de adaptare de către copii

De reținut este totuși faptul că jumătate dintre copiii care se reîntorc în România conștientizează faptul că au anumite probleme de readaptare, pe care însă tind să le considere probleme minore, amplificând astfel riscul de agravare a lor prin implicarea insuficientă în rezolvarea acestora.

Graficul următor prezintă distribuția scorurilor obținute de copii la scala din S.D.Q. de evaluare a impactului pe care dificultățile resimțite de copil îl are asupra vieții sale cotidiene (pentru cei 126 de copii care admit existența problemelor):

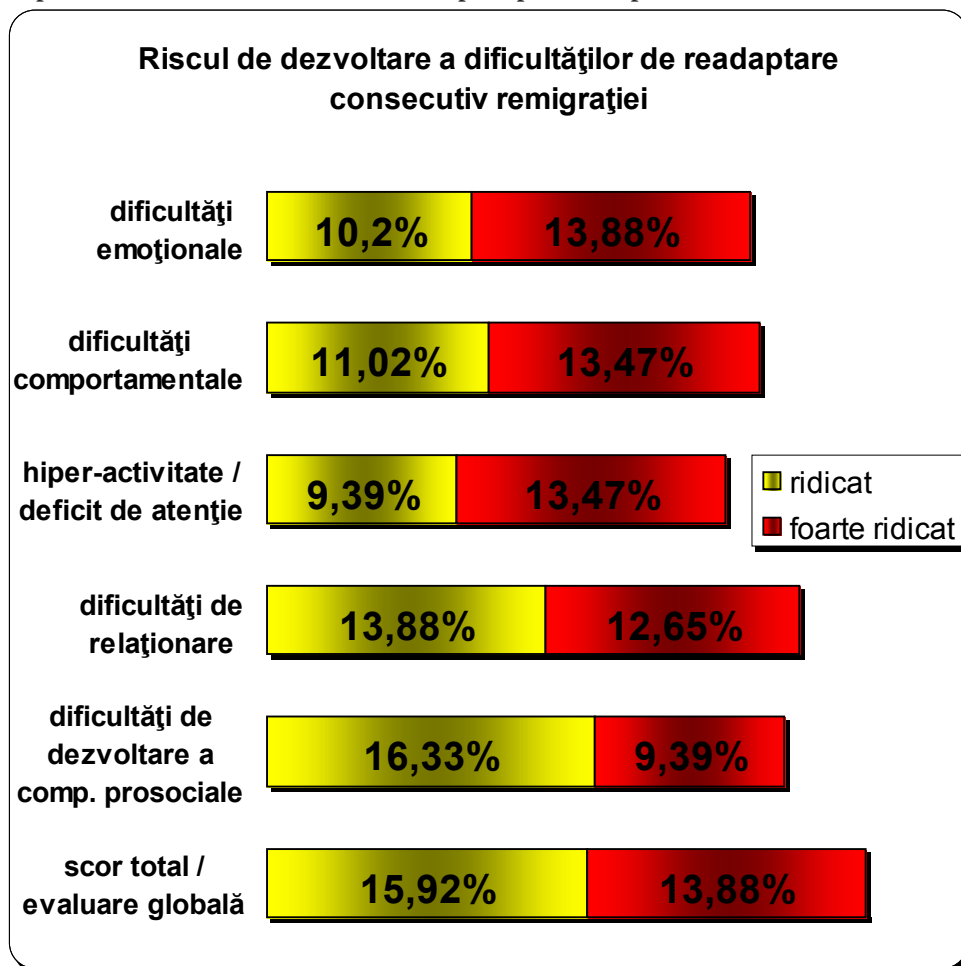
S.D.Q. - impact

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, majoritatea copiilor care admit existența unor dificultăți consideră că acestea au un impact minor asupra vieții lor cotidiene, dar recunosc existența unei influențe negative a acestora asupra calității vieții.

3.4.8. Riscul de dezvoltare a dificultăților de readaptare consecutiv remigrației

Graficul următor prezintă o sinteză a informațiilor prezentate anterior în ceea ce privește riscul de dezvoltare a diferitelor tipuri de dificultăți în cazul copiilor care se întorc în România după o perioadă petrecută în străinătate:

În conformitate cu datele statistice prezentate în grafic, între 10% și 15% dintre copiii care se întorc în România prezintă un risc semnificativ de a dezvolta o anumită tulburare specifică (din sfera emoțională, comportamentală, a dificultăților de atenție, relațională sau prosocială), acești copii necesitând o atenție deosebită din partea familiei, mediului social, dar și sprijin specializat.

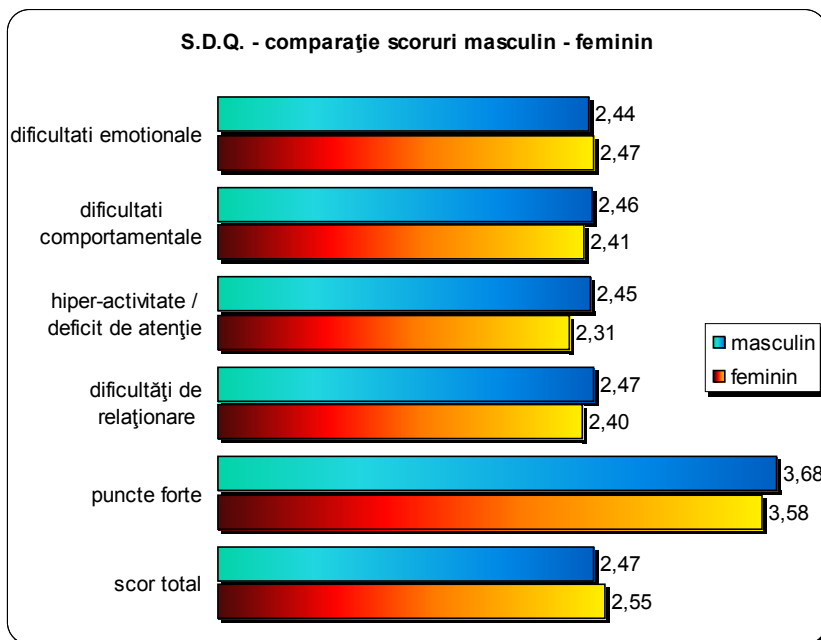
În același timp, alți **10%-15% dintre copiii care se întorc în România prezintă risc major de a dezvolta o tulburare specifică** dintre cele menționate anterior, evoluția lor ulterioară și adaptarea la cerințele sociale și chiar școlare fiind în mare măsură compromise în lipsa unei intervenții de specialitate care să mențină dezvoltarea lor psihosocială în limitele normalității.

Raportat la statisticile oficiale în ceea ce privește remigrația și numărul copiilor reînmatriculați în sistemul educațional românesc după o perioadă petrecută în străinătate, peste 3.000 dintre acești copii necesită o atenție suplimentară din partea comunității, școlii și a serviciilor de asistență psihosocială pentru readaptarea lor în România. Alți peste 3.000 de copii necesită intervenție de specialitate în vederea realizării unor schimbări atitudinale și comportamentale care să permită reintegrarea lor eficientă și dezvoltarea armonioasă. Aceste cifre cresc anual cu aproximativ 600-700 de copii în fiecare dintre aceste două categorii. În opinia noastră, aceste cifre justifică pe deplin necesitatea creării și dezvoltării unor **structuri de sprijin** pentru reintegrarea socială și școlară a copiilor remigranți, a **unor proceduri de identificare a riscului** de apariție a dificultăților de adaptare și de intervenție în situațiile de risc, precum și necesitatea **instruirii specialiștilor** din domeniul protecției copilului.

Analizând comparativ potențialul de dezvoltare a categoriilor de tulburări specifice, remarcăm o prezență mai frecventă a dificultăților de relaționare (datorită schimbării normelor sociale, schimbării grupurilor de prieteni și a regulilor de interacțiune în cadrul grupului și intergrupuri) și un risc mai mic de apariție a hiperactivității și a dificultăților de atenție. Potențialul de apariție a tuturor celor 5 categorii de dificultăți este în linii mari similar.

3.4.9. Diferențieri în privința efectelor psihologice ale remigrației

Graficul următor prezintă mediile scorurilor obținute pentru cele 5 scale din S.D.Q., precum și a mediilor scorurilor totale obținute de băieți, respectiv fete:

Analiza statistică a diferenței dintre medii realizată cu ajutorul testului t de semnificație a diferenței dintre medii (independent samples t test) conduce la următoarele rezultate:

❑ dificultăți emoționale: $t(243)=-0,129$ corespunzător unui $p=0,897$, nesemnificativ statistic;

❑ dificultăți comportamentale: $t(243)=0,290$ corespunzător unui $p=0,772$, nesemnificativ statistic;

❑ hiperactivitate / deficit de atenție: $t(243)=0,754$ corespunzător unui $p=0,452$, nesemnificativ statistic;

❑ dificultăți de relaționare: $t(243)=0,376$ corespunzător unui $p=0,707$, nesemnificativ statistic;

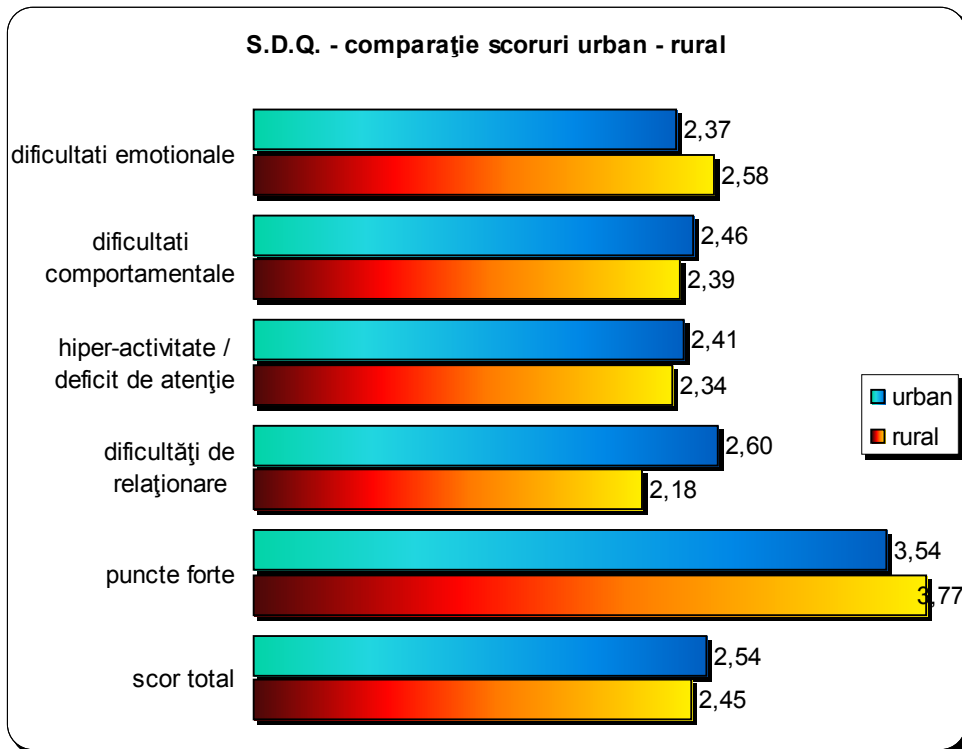
❑ puncte forte: $t(243)=0,574$ corespunzător unui $p=0,566$, nesemnificativ statistic;

❑ scor total / evaluare globală: $t(243)=-0,466$ corespunzător unui $p=0,642$, nesemnificativ statistic.

Rezultatele testelor statistice demonstrează faptul că, așa cum se poate observa și în reprezentarea grafică, **potențialul de apariție a dificultăților de adaptare este similar în cazul băieților și fetelor, indiferent de tipul specific de dificultate luat în calcul.** Cu alte cuvinte, genul nu reprezintă un factor semnificativ de risc în privința dificultăților de readaptare.

Graficul următor prezintă mediile scorurilor obținute pentru cele 5 scale din S.D.Q., precum și mediile scorurilor totale obținute de copiii din mediu urban, respectiv rural:

Analiza statistică a diferenței dintre medii realizată cu ajutorul testului t de semnificație a diferenței dintre medii (independent samples t test) conduce la următoarele rezultate:

□ dificultăți emoționale: $t(243)=-1,152$ corespunzător unui $p=0,250$, nesemnificativ statistic;

□ dificultăți comportamentale: $t(243)=0,408$ corespunzător unui $p=0,683$, nesemnificativ statistic;

□ hiperactivitate / deficit de atenție: $t(243)=0,415$ corespunzător unui $p=0,678$, nesemnificativ statistic;

□ dificultăți de relaționare: $t(243)=2,255$ corespunzător unui $p=0,025$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%;

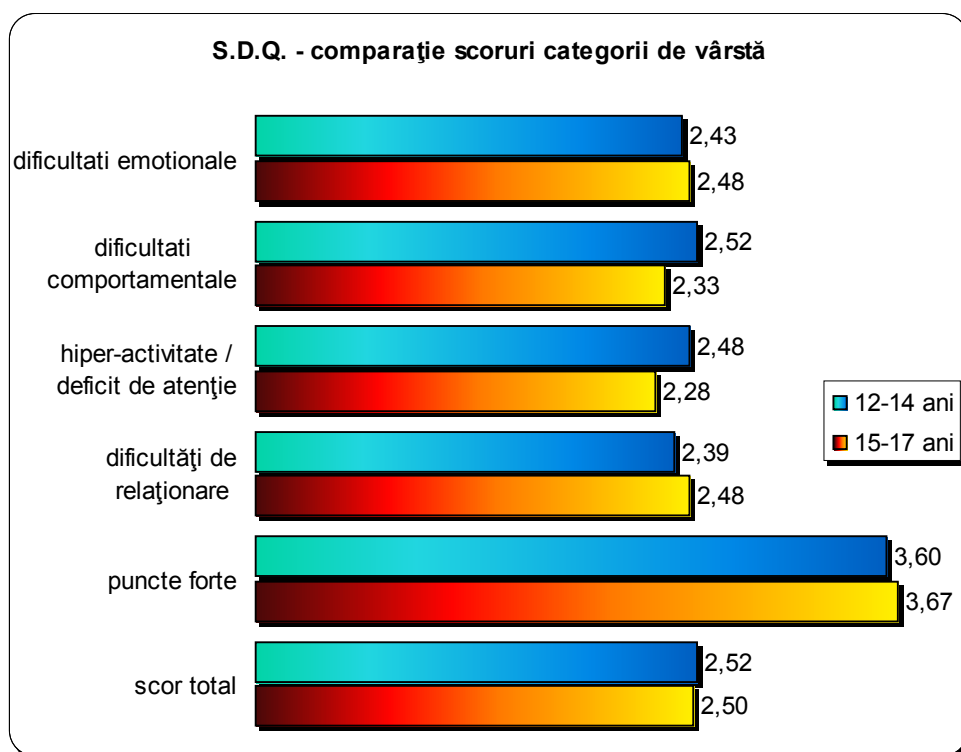
□ puncte forte: $t(243)=-1,194$ corespunzător unui $p=0,234$, nesemnificativ statistic;

□ scor total / evaluare globală: $t(243)=0,503$ corespunzător unui $p=0,616$, nesemnificativ statistic.

Testele statistice argumentează faptul că **mediul de rezidență reprezintă un factor de risc doar în ceea ce privește dificultățile de relaționare, riscul potențial fiind mai mare în mediul urban** datorită coeziunii sociale mai scăzute, implicării mai scăzute a mediului social în rezolvarea problemelor individuale, dar și relaționării sociale mai slabe calitativ și cantitativ în comparație cu spațiul cultural rural. În consecință pentru copii remigranți din mediul urban trebuie acordată, atât din partea părinților cât și a școlii și comunității, o atenție mai mare dezvoltării abilităților de relaționare și reinsertiei sociale a acestora.

Graficul următor prezintă mediile scorurilor obținute pentru cele 5 scale din S.D.Q., precum și mediile scorurilor totale obținute de copiii de 12-14 ani, respectiv de 15-17 ani:

Analiza statistică a diferenței dintre medii realizată cu ajutorul testului t de semnificație a diferenței dintre medii (independent samples t test) conduce la următoarele rezultate:

❑ dificultăți emoționale: $t(243)=-0,260$ corespunzător unui $p=0,795$, nesemnificativ statistic;

❑ dificultăți comportamentale: $t(243)=1,073$ corespunzător unui $p=0,284$, nesemnificativ statistic;

❑ hiperactivitate / deficit de atenție: $t(243)=1,076$ corespunzător unui $p=0,283$, nesemnificativ statistic;

❑ dificultăți de relaționare: $t(243)=-0,471$ corespunzător unui $p=0,638$, nesemnificativ statistic;

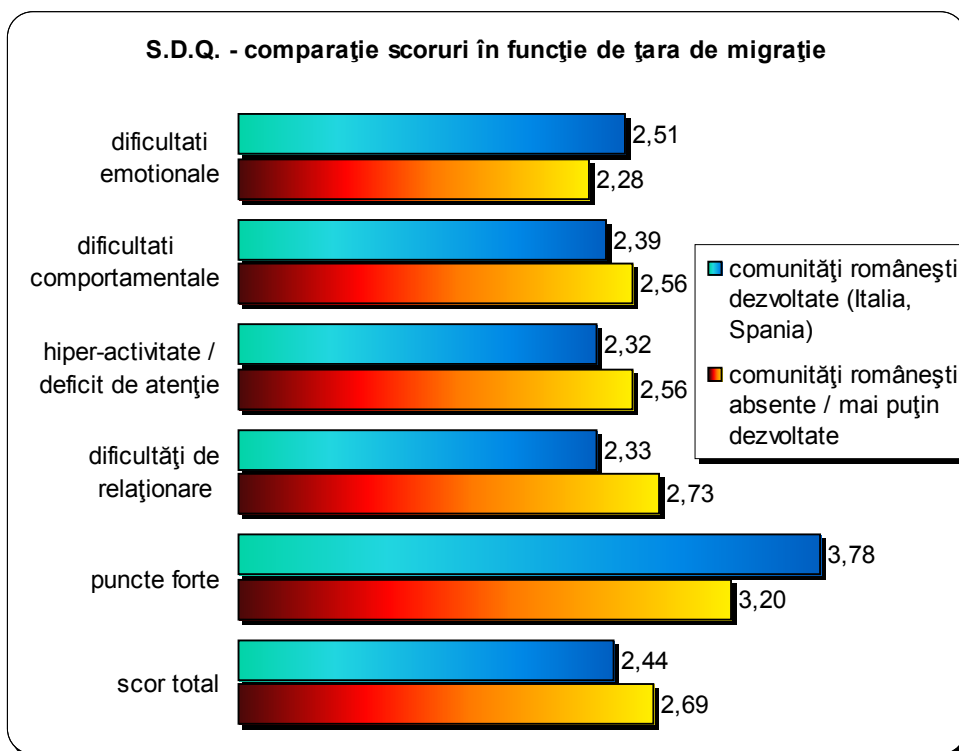
❑ puncte forte: $t(243)=-0,382$ corespunzător unui $p=0,703$, nesemnificativ statistic;

❑ scor total / evaluare globală: $t(243)=0,106$ corespunzător unui $p=0,916$, nesemnificativ statistic.

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, confirmată și de testele de semnificație statistică, **vârsta nu este un factor de risc semnificativ în ceea ce privește dificultățile întâmpinate în dezvoltare de către copiii remigranți, potențialul de risc fiind similar la 12-14 ani și la 15-17 ani.**

Graficul următor prezintă mediile scorurilor obținute pentru cele 5 scale din S.D.Q., precum și mediile scorurilor totale obținute de copiii remigranți din țări cu comunități românești puternice, respectiv țări cu comunități românești mai puțin dezvoltate:

Analiza statistică a diferenței dintre medii realizată cu ajutorul testului t de semnificație a diferenței dintre medii (independent samples t test) conduce la următoarele rezultate:

□ dificultăți emoționale: $t(243)=1,121$ corespunzător unui $p=0,263$, nesemnificativ statistic;

□ dificultăți comportamentale: $t(243)=-0,861$ corespunzător unui $p=0,390$, nesemnificativ statistic;

□ hiperactivitate / deficit de atenție: $t(243)=-1,154$ corespunzător unui $p=0,249$, nesemnificativ statistic;

□ dificultăți de relaționare: $t(243)=-1,985$ corespunzător unui $p=0,048$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%;

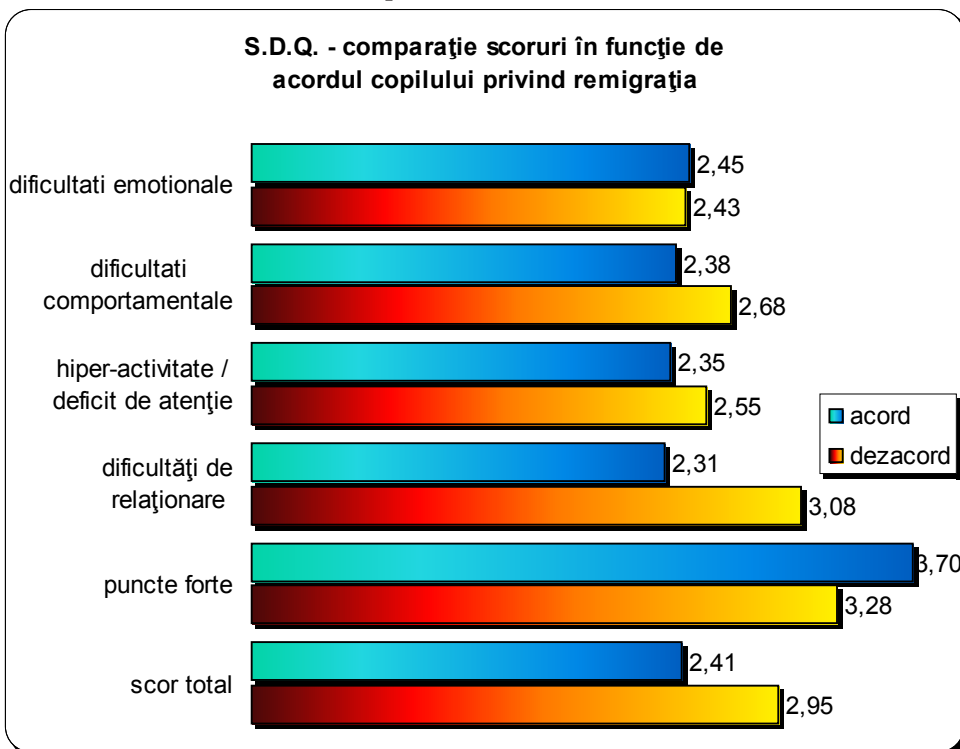
□ puncte forte: $t(243)=2,854$ corespunzător unui $p=0,005$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%;

□ scor total / evaluare globală: $t(243)=-1,165$ corespunzător unui $p=0,245$, nesemnificativ statistic.

Sintetizând rezultatele testelor statistice, putem spune că **existența unor comunități românești mai puțin dezvoltate în țara de migrație este un factor de risc în ceea ce privește apariția dificultăților de relaționare și slaba dezvoltare a punctelor forte**. Existența unei comunități românești în țara de migrație permite copilului să mențină într-o oarecare măsură un stil constant de relaționare, norme similare de integrare socială și comunicare, inclusiv comunicarea în limba română, aspect care facilitează reintegrarea sa în mediul social din România, fiind un factor protectiv în ceea ce privește apariția dificultăților de relaționare și totodată un punct forte în dezvoltarea sa ulterioară.

Graficul următor prezintă mediile scorurilor obținute pentru cele 5 scale din S.D.Q., precum și mediile scorurilor totale obținute de copiii care au fost de acord să revină în România, respectiv cei care nu au fost de acord:

Analiza statistică a diferenței dintre medii realizată cu ajutorul testului t de semnificație a diferenței dintre medii (independent samples t test) conduce la următoarele rezultate:

□ dificultăți emoționale: $t(243)=0,115$ corespunzător unui $p=0,909$, nesemnificativ statistic;

□ dificultăți comportamentale: $t(243)=-1,200$ corespunzător unui $p=0,231$, nesemnificativ statistic;

□ hiperactivitate / deficit de atenție: $t(243)=-0,802$ corespunzător unui $p=0,423$, nesemnificativ statistic;

□ dificultăți de relaționare: $t(243)=-3,158$ corespunzător unui $p=0,002$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 99%;

□ puncte forte: $t(243)=1,755$ corespunzător unui $p=0,081$, nesemnificativ statistic;

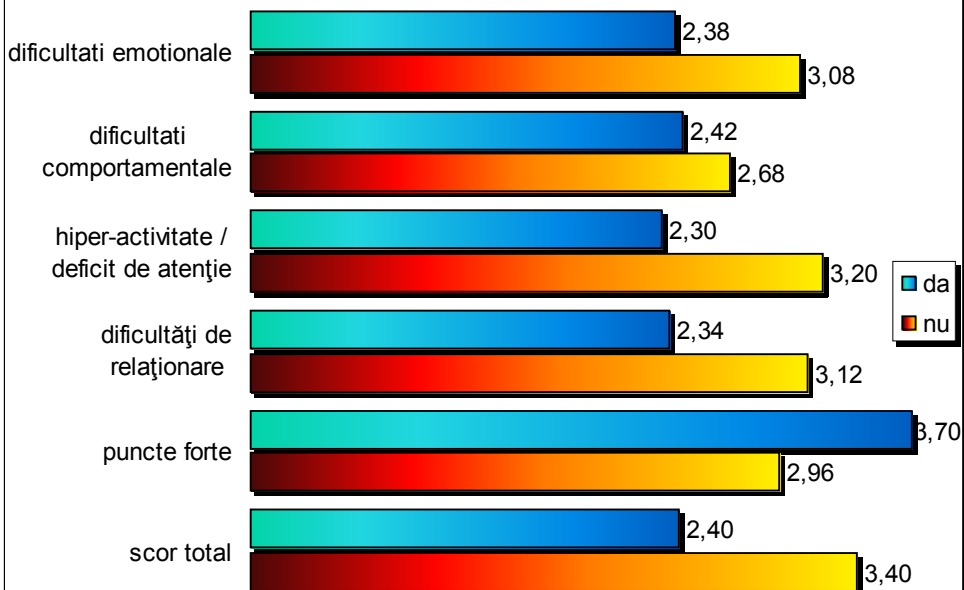
□ scor total / evaluare globală: $t(243)=-2,162$ corespunzător unui $p=0,032$, semnificativ pentru un interval de confidență a rezultatelor de 95%.

Deși, așa cum arătam anterior acordul copilului în privința remigrației este mai mult unul formal, în marea majoritate a situațiilor decizia fiind una strict parentală, **exprimarea acordului de către copil și convingerea sa proprie asupra întoarcerii în România se dovedesc a fi un factor protectiv în ceea ce privește apariția dificultăților de relaționare, dar și în ceea ce privește starea psihologică generală a copilului. Copiii care își doresc să revină în România au dificultăți de relaționare semnificativ mai reduse și o stare psihologică generală semnificativ mai bună.** Aceste rezultate subliniază importanța exprimării opțiunii copilului în privința remigrației și necesitatea ca părinții să îl convingă pe copil că este mai bine pentru el să se întoarcă în țară. Copilul va interioriza decizia chiar dacă în mod real aceasta este deja luată de către părinți, fiind astfel evitate dificultățile pe care le va întâmpina pe termen lung, mai ales în ceea ce privește relaționarea cu ceilalți.

Graficul următor prezintă mediile scorurilor obținute pentru cele 5 scale din S.D.Q., precum și mediile scorurilor totale obținute de copiii care consideră că s-au readaptat la viața din România, respectiv ale celor care consideră că nu s-au readaptat.

**S.D.Q. - comparație scoruri în funcție de
autopercepția readaptării copilului la viața din România**

Analiza statistică a diferenței dintre medii, realizată cu ajutorul testului t de semnificație a diferenței dintre medii (independent samples t test) conduce la următoarele rezultate:

❑ dificultăți emoționale: $t(243)=-2,350$ corespunzător unui $p=0,020$, semnificativ pentru un interval de încredere a rezultatelor de 95%;

❑ dificultăți comportamentale: $t(243)=-0,886$ corespunzător unui $p=0,376$, nesemnificativ statistic;

❑ hiperactivitate / deficit de atenție: $t(243)=-3,003$ corespunzător unui $p=0,003$, semnificativ pentru un interval de încredere a rezultatelor de 99%;

❑ dificultăți de relaționare: $t(243)=-2,621$ corespunzător unui $p=0,009$, semnificativ pentru un interval de încredere a rezultatelor de 99%;

❑ puncte forte: $t(243)=2,482$ corespunzător unui $p=0,014$, semnificativ pentru un interval de încredere a rezultatelor de 95%;

❑ scor total / evaluare globală: $t(243)=-3,307$ corespunzător unui $p=0,001$, semnificativ pentru un interval de încredere a rezultatelor de 99%.

Aceste rezultate statistice argumentează capacitatea dezvoltată de introspecție a copiilor și potențialul acestora de identificare a problemelor de

readaptare. Intensitatea problemelor psihologice resimțite de copiii remigranți este semnificativ mai mare în cazul celor care recunosc că nu s-au readaptat la viața din România (singura excepție fiind dificultățile comportamentale). Pe baza acestor date statistice putem argumenta faptul că **principala prioritate în intervenție ar trebui să fie reprezentată de copiii care declară ei înșiși că nu s-au readaptat la viața din România, aceștia având un potențial semnificativ mai mare de dezvoltare a dificultăților emoționale, de relaționare, de atenție, precum și a dificultăților de integrare socială.**

Sintetizând informațiile referitoare la diferențele între grupul de copii care a răspuns „da” și cel care a răspuns „nu” cu privire la dificultățile întâmpinate la readaptarea în România, se conturează următoarele concluzii:

- *potențialul de apariție a dificultăților de adaptare este similar în cazul băieților și fetelor, iar mediul de rezidență condiționează doar dificultățile de relaționare (riscul potențial fiind mai mare în mediul urban),*
- *potențialul de risc este independent de vârstă (fiind similar la 12-14 ani și respectiv 15-17 ani);*
- *copiii reveniți din țări cu comunități românești dezvoltate prezintă un risc potențial mai mic de manifestare a dificultăților de relaționare și a dificultăților de dezvoltare a comportamentelor prosociale;*
- *exprimarea acordului de către copil asupra întoarcerii în România se dovedește a fi un factor protectiv în ceea ce privește apariția dificultăților de relaționare, dar și în ceea ce privește starea psihologică generală a copilului.*

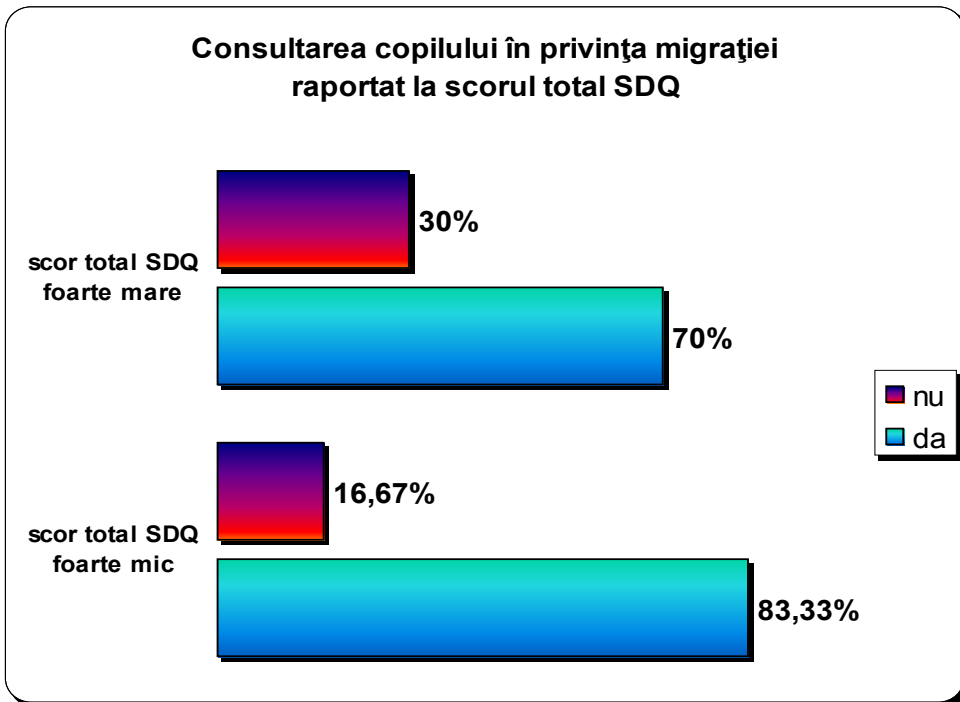
Totuși, principalul factor predictiv al intensității dificultăților resimțite de copil este autopercepția readaptării sale în România. Intensitatea problemelor psihologice resimțite de copiii remigranți este semnificativ mai mare în cazul celor care recunosc că nu s-au readaptat la viața din România. Aceștia au un potențial semnificativ mai mare de dezvoltare a dificultăților emoționale, de relaționare, de atenție și de reintegrare socială.

3.4.10. Factori de risc în privința readaptării

Pentru identificarea factorilor de risc în privința readaptării și manifestării dificultăților psihologice consecutive eforturilor de readaptare au fost analizate comparativ două categorii de copii, diferențiate prin prisma scorului total obținut la S.D.Q.: copiii cu scorul 1, corespunzător unui grad de risc foarte scăzut și copiii cu scorul 5, corespunzător unui grad de risc foarte ridicat, pentru a identifica factorii care diferențiază între copiii care au dificultăți foarte reduse, respectiv foarte ridicate.

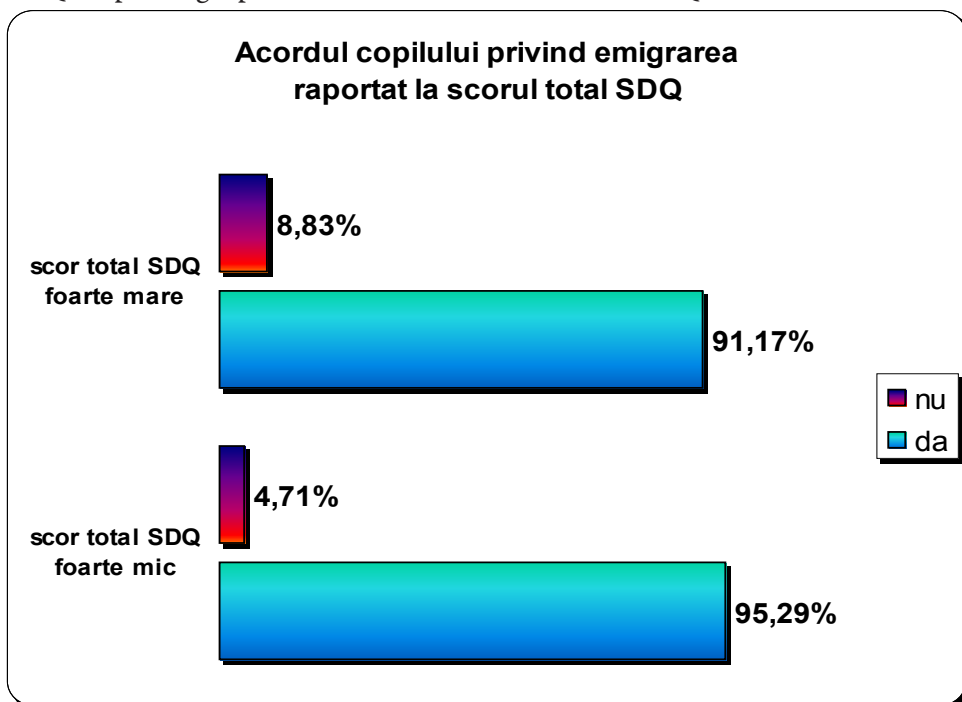
Graficul următor prezintă ponderea copiilor care au fost / nu au fost consultați în privința plecării în străinătate în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv al grupului celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, ponderea copiilor care nu au fost consultați în privința emigrării este semnificativ mai mare în rândul celor care acum manifestă dificultăți de adaptare decât în rândul celor care nu manifestă astfel de dificultăți, ceea ce evidențiază că lipsa consultării copilului în ceea ce privește emigrarea este un factor semnificativ de risc în privința evoluției sale ulterioare.

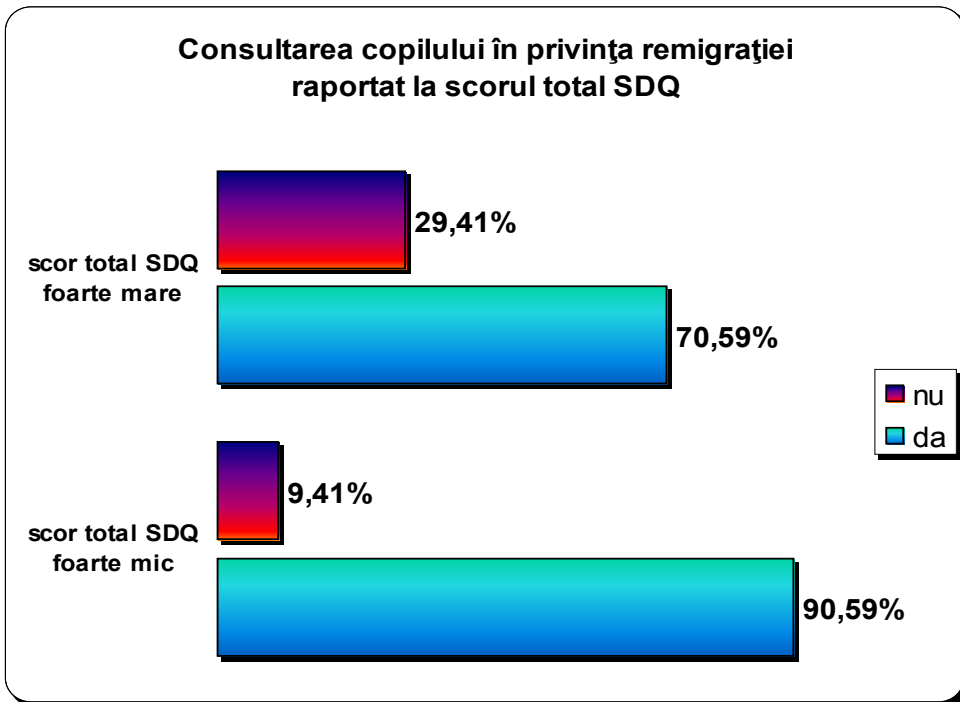
Graficul următor prezintă ponderea copiilor care au fost / nu au fost de acord să plece în străinătate în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv grupul celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Surprinzător, acordul copilului privind emigrarea se dovedește a avea un efect nesemnificativ în ceea ce privește adaptarea sa ulterioară, acesta fiind cu siguranță zmai puțin relevant pentru copil decât consultarea lui în privința plecării în străinătate; pentru copil nu este atât de important ceea ce crede, dacă își dorește sau nu să plece în străinătate, ci să își spună opinia, să se simtă ascultat.

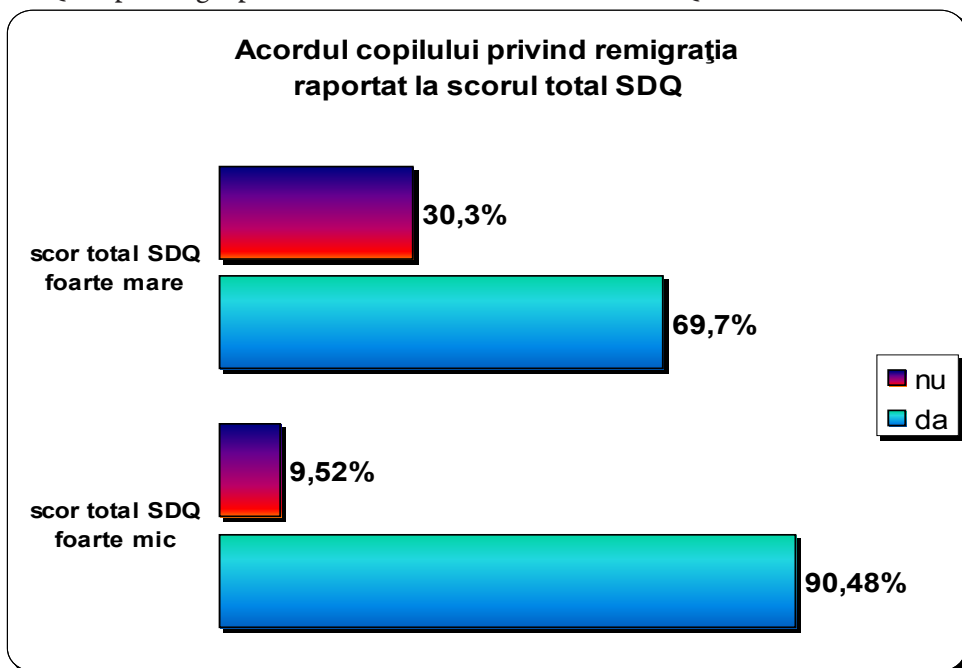
Graficul următor prezintă ponderea copiilor care au fost / nu au fost consultați în privința revenirii în România, în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv al grupului celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Ponderea copiilor care nu au fost consultați în privința revenirii în România este semnificativ mai mare în rândul copiilor care întâmpină acum dificultăți de adaptare decât în rândul celor care nu întâmpină astfel de dificultăți. Această situație argumentează includerea deciziei parentale de revenire în țară fără consultarea copilului pe lista factorilor semnificativi de risc în ceea ce privește reintegrarea și readaptarea sa.

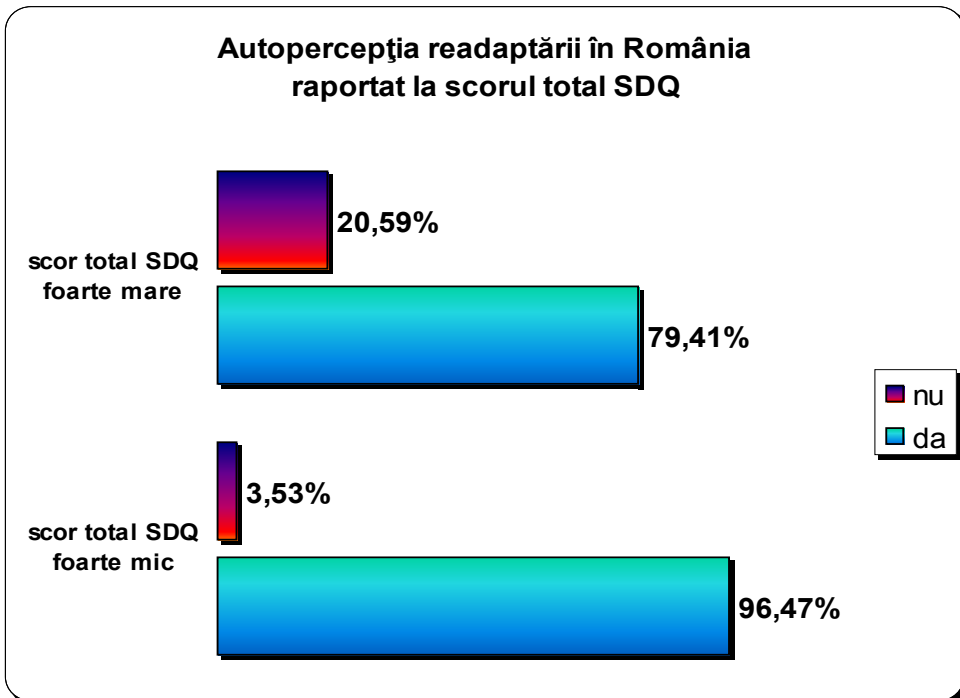
Graficul următor prezintă ponderea copiilor care au fost / nu au fost de acord să revină în România în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv grupul celor cu scor foarte ridicat la SDQ.

Ponderea copiilor care au refuzat remigrația este semnificativ mai mare în rândul copiilor care acum întâmpină dificultăți decât în rândul celor care nu au astfel de dificultăți, refuzul copilului de a reveni în România condiționând direct readaptarea acestuia.

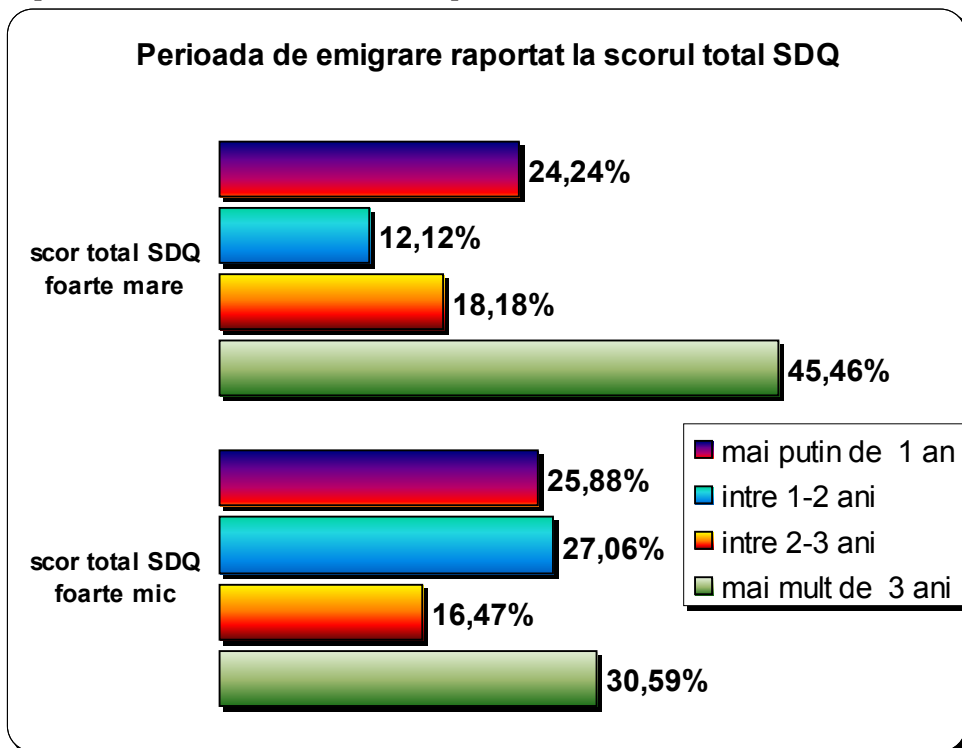
Graficul următor prezintă ponderea copiilor care consideră / nu consideră că s-au readaptat în România, în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv al grupului celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Ponderea copiilor care consideră că nu s-au readaptat în România este mult mai mare în rândul copiilor cu scoruri foarte mari la SDQ, comparativ cu ponderea aceluiași copii în rândul celor cu scoruri foarte mici la SDQ. Aceste diferențe, în acord cu rezultatele prezentate în subcapitolul 4.4.9., argumentează încă o dată faptul că autopercepția neadaptării la revenirea în țară este un indicator destul de obiectiv al dificultăților psihologice întâmpinate de copil în evoluția sa, fiind astfel necesar ca activitățile suportive din partea familiei, dar și din partea specialiștilor, să fie orientate în primul rând asupra acestei categorii de copii.

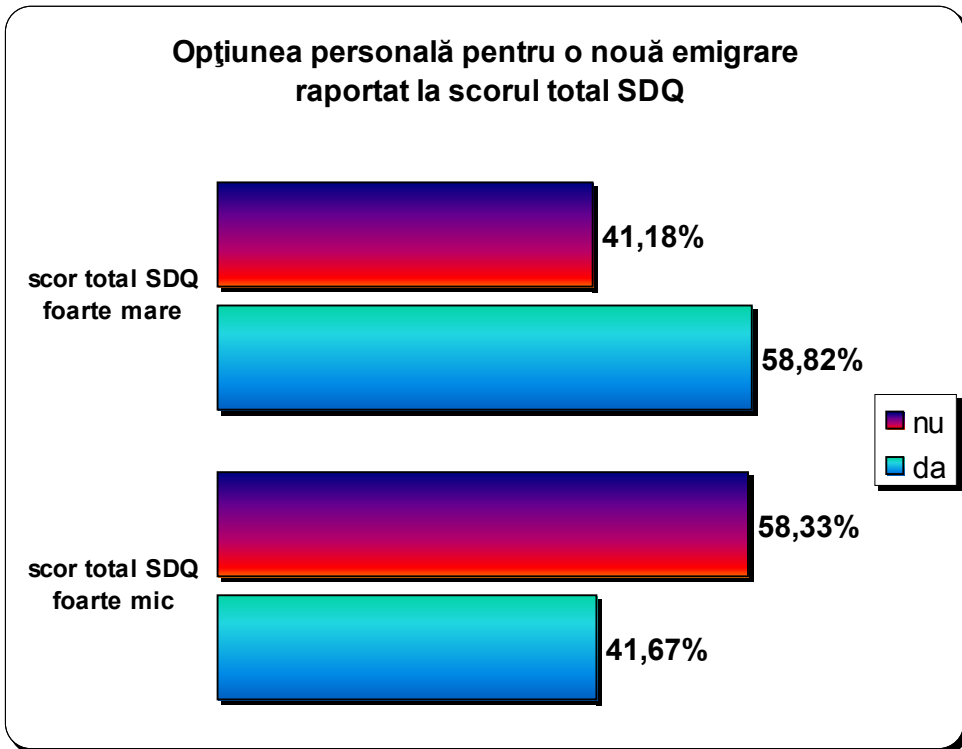
Graficul următor prezintă intervalele de timp petrecute în străinătate de copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv de cei cu scor foarte ridicat la SDQ:

Ponderea copiilor care au stat mai mult de trei ani în străinătate este semnificativ mai mare în rândul celor care întâmpină dificultăți psihologice la reîntoarcerea în țară decât în rândul celor care nu întâmpină astfel de dificultăți. Atenția părinților și a persoanelor de sprijin trebuie așadar acordată prioritar copiilor care au petrecut mai mult de trei ani în străinătate, aceștia având riscul cel mai mare de a avea dificultăți în readaptare și dezvoltarea psihologică.

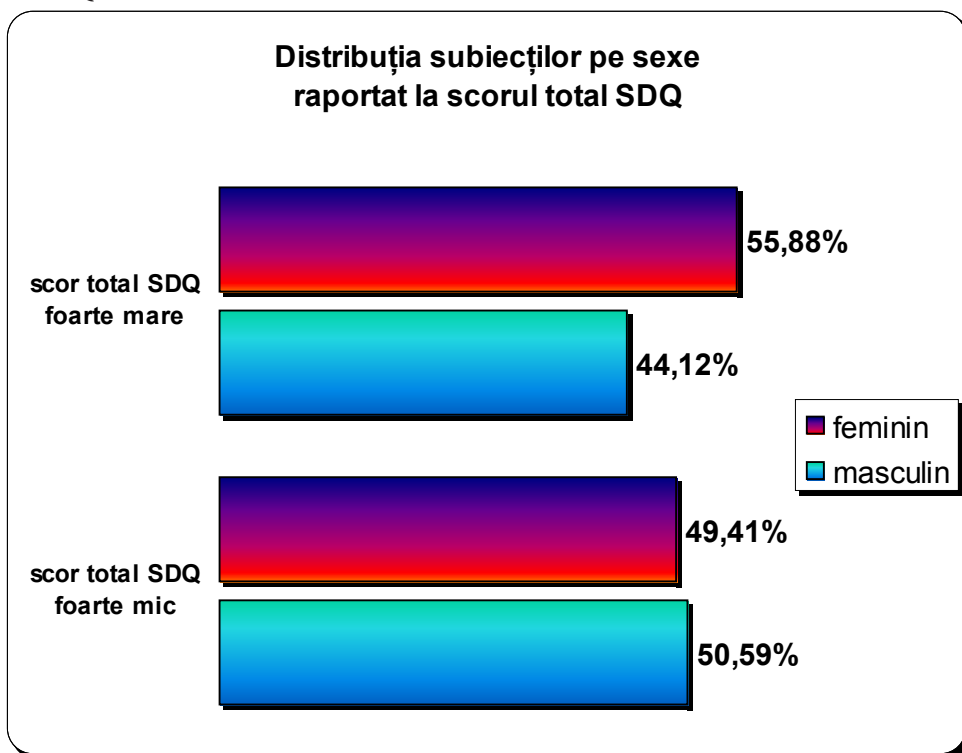
Graficul următor prezintă ponderea copiilor care își doresc / nu își doresc o nouă perioadă de emigrare în străinătate, în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv al grupului celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Ponderea copiilor care și-ar dori să plece din nou în străinătate este semnificativ mai mare în rândul copiilor care au scoruri foarte ridicate la SDQ, deci care întâmpină dificultăți majore în dezvoltarea lor psihologică. Ca atare putem considera dorința copilului de a pleca înapoi în străinătate ca un semnal al dificultăților sale de readaptare în România, un semnal al dificultăților întâmpinate în dezvoltarea psihologică, argumentând necesitatea orientării predilecte a activităților suportive asupra acestei categorii de copii.

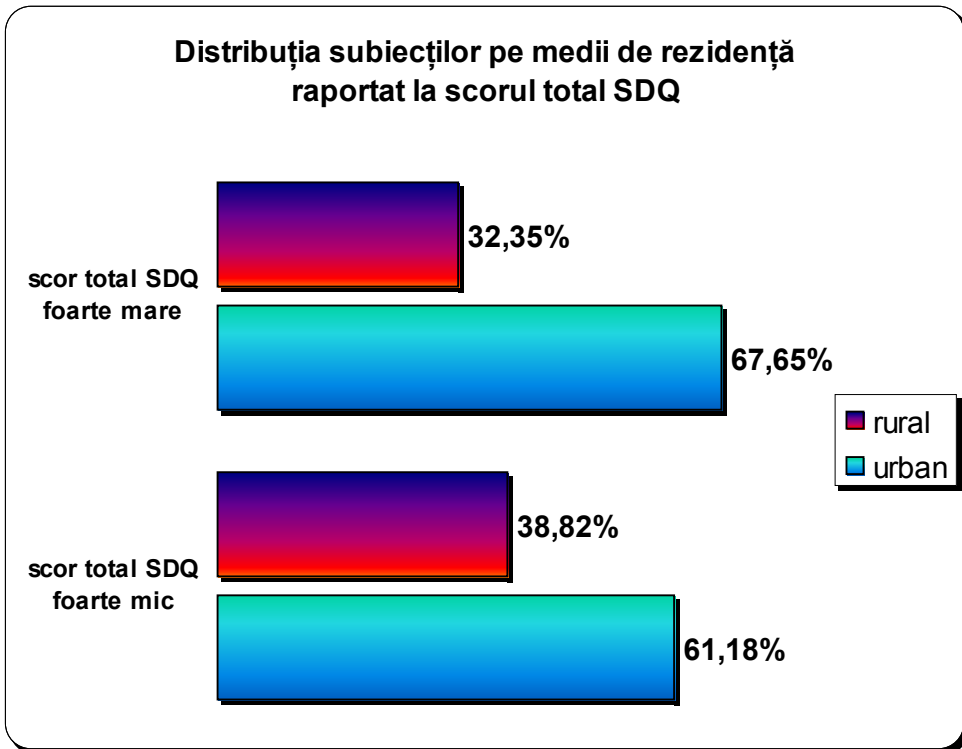
Graficul următor prezintă distribuția pe sexe în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv al grupului celor cu scor foarte ridicat la SDQ.

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, distribuția pe sexe în cadrul grupurilor alcătuite din copiii cu scoruri foarte scăzute, respectiv foarte ridicate la SDQ este în mare măsură similară, confirmând astfel încă o dată informațiile prezentate anterior (subcapitolul 4.4.9.) referitoare la inexistența unui efect al variabilei sex asupra readaptării la viața din România.

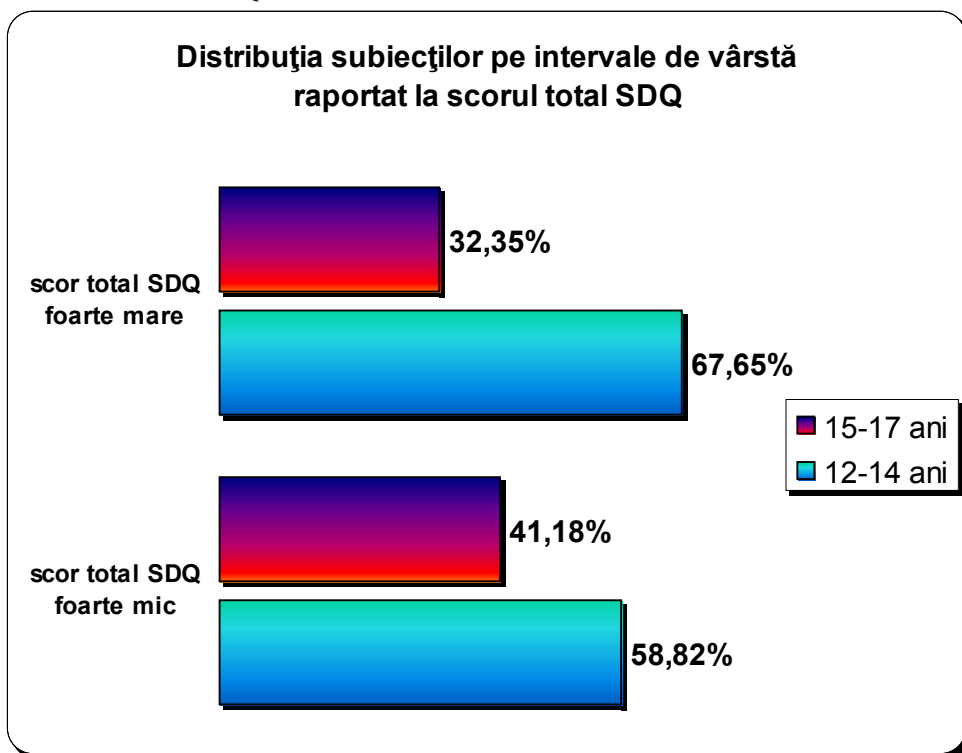
Graficul următor prezintă distribuția pe medii de rezidență, în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv grupul celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Se observă o ușoară tendință statistică conform căreia copiii cu scoruri foarte ridicate la SDQ sunt mai degrabă din mediul urban decât din cel rural (prin comparație cu ponderea copiilor din cele două medii de rezidență în cazul scorurilor foarte scăzute la SDQ), însă această tendință nu pare a fi semnificativă, datorându-se în special, așa cum am arătat anterior, unor dificultăți de relaționare mai accentuate în mediul urban.

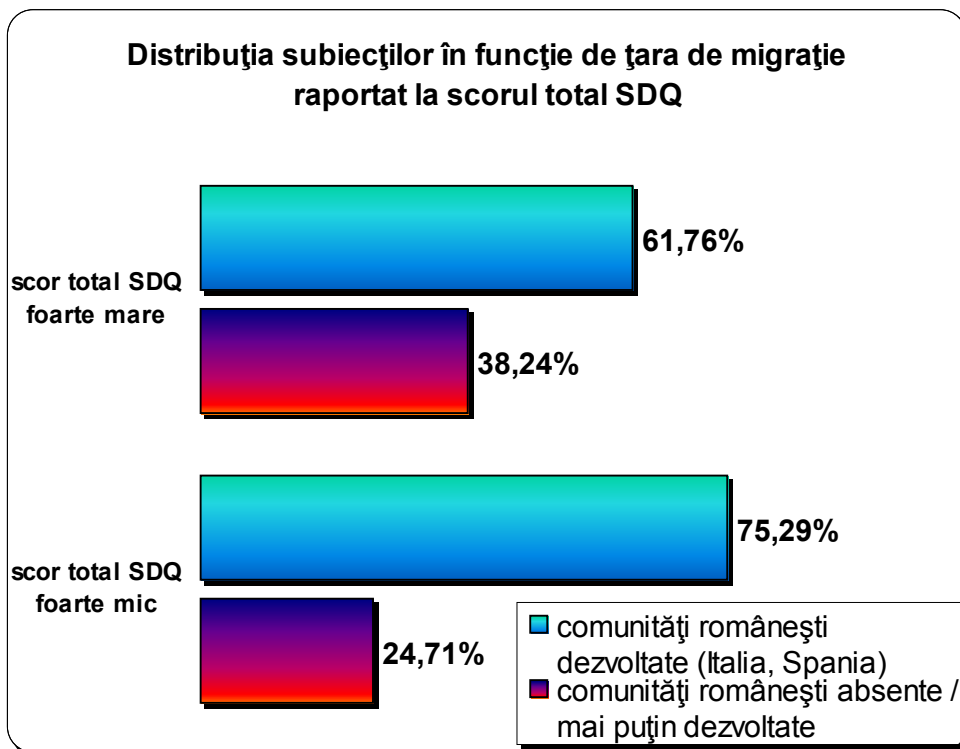
Graficul următor prezintă distribuția pe intervale de vârstă în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv al grupului celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Există o ușoară tendință statistică de a avea mai mulți copii de 12-14 ani în rândul celor cu scoruri foarte ridicate la SDQ decât în rândul celor cu scoruri foarte scăzute la SDQ, dar această tendință nu este neapărat semnificativă statistic.

Graficul următor prezintă distribuția în funcție de gradul de dezvoltare a comunităților românești din țara de emigrare în cadrul grupului alcătuit din copiii cu scor foarte mic la SDQ, respectiv al grupului celor cu scor foarte ridicat la SDQ:

Copiii cu scoruri foarte ridicate la SDQ sunt remigranți din țări cu comunități românești puțin dezvoltate în procent semnificativ mai mare comparativ cu cei cu scoruri foarte scăzute la SDQ, ceea ce argumentează includerea acestei caracteristici a remigrației pe lista factorilor de risc în ceea ce privește readaptarea la viața din România și dezvoltarea lor psihologică ulterioară.

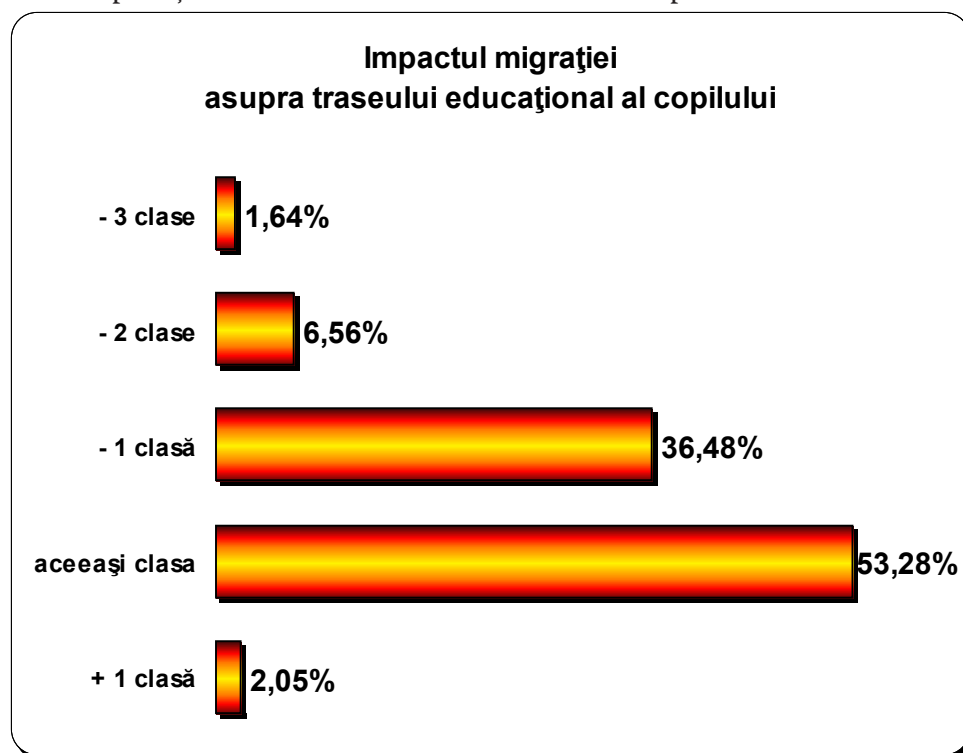
Sintetizând informațiile prezentate în acest subcapitol putem afirma că riscul de neadaptare apare mai ales la copiii:

- care nu au fost consultați în privința plecării în străinătate;
- care nu au fost consultați în privința revenirii în România;
- care nu au fost de acord să revină acasă;
- care au stat în străinătate mai mult de 3 ani;
- care recunosc că nu s-au readaptat la climatul sociocultural românesc;
- care revin în România după o experiență într-o țară în care comunitățile românești sunt puțin dezvoltate.

De remarcat este faptul că un procent semnificativ din copiii cu scor foarte ridicat la SDQ, ar emigra din nou.

3.5. Efectele remigrației în plan școlar

În graficul următor sunt prezentate procentual informațiile referitoare la traseul educațional al copiilor, respectiv la diferența dintre clasa în care este acum copilul și clasa în care ar fi trebuit să fie dacă nu pleca în străinătate:

Așa cum se poate observa în reprezentarea grafică, deși puțin mai mult de jumătate dintre copii sunt acum la același nivel de școlarizare la care ar fi trebuit să fie dacă nu emigrau, **există o mare variabilitate a modului în care este realizată reîncadrarea școlară a copilului în sistemul de învățământ românesc, de la copii care sunt acum cu 3 clase în urma traseului educațional „normal” la copii care sunt cu o clasă înaintea acestuia**, deși aceste variante extreme au o frecvență de apariție destul de mică.

3.6. Informații calitative obținute prin intermediul focus grupurilor

Atitudinea generală a părinților față de readaptarea copiilor în România este centrată pe reintegrarea școlară și pe sprijinul acordat copiilor pentru a face față cu randament optim sarcinilor de tip școlar, fiind aproape complet neglijată reintegrarea socială, readaptarea culturală a copilului, acestea fiind considerate a se realiza de la sine. Această atitudine este întâlnită chiar din etapele premergătoare cercetării propriu-zise, organizatorii focus grupurilor cu părinții constatând o scădere accentuată a interesului părinților față de participarea la această activitate în momentul anunțării obiectivelor cercetării, lipsa corelației explicite a acestora cu optimizarea rezultatelor școlare ale copiilor determinând rezerve în acceptarea participării sau chiar refuzuri explicite („dacă era vorba despre școală poate veneam, dar așa...”).

Optimizarea rezultatelor școlare ale copiilor consecutiv întoarcerii în România ocupă locul central în discursurile parentale din cadrul focus grupurilor, subiectele pe teme școlare ocupând spații ample, iar dificultățile de parcurgere a materiei fiind prezentate detaliat, ceea ce reflectă un grad ridicat de cunoaștere și interes față de aceste probleme. Întrebările referitoare la prietenii copilului, la recristalizarea unor relații sociale sau aspectele de factură psihologică asociate remigrației au avut ca rezultat răspunsuri monosilabice, lipsite de profunzime, sau redirectionări către copil, considerat cel mai în măsură să cunoască și să explice ceea ce simte. Astfel este argumentat un grad scăzut de cunoaștere și relaționare părinte-copil.

Consecința directă a acestei atitudini parentale este gradul ridicat de interes pentru sprijinul acordat copilului privind readaptarea școlară (inclusiv prin includerea copilului în activități școlare suplimentare desfășurate în afara orelor de curs, sprijinirea efectivă a copilului la efectuarea temelor etc.) dar nu și în ceea ce privește readaptarea socială și culturală. Majoritatea părinților își dau copiii la pregătire suplimentară (în special la limba și literatura română și la matematică, disciplinele asociate tradițional cu succesul școlar), solicitând sprijinul unui profesor astfel încât copilul să facă față cu succes sarcinilor școlare. Nu se ia însă în calcul solicitarea sprijinului unui specialist (psiholog, consilier școlar etc.) pentru facilitarea reinsertiei sociale a copilului și minimizării impactului șocului cultural asociat remigrației. Această atitudine parentală este disonantă

cu comparația pe care părinții o realizează între readaptarea în România și adaptarea în străinătate („a fost mai ușor pentru copil să se adapteze în Italia decât la revenirea în țară”). Cu toate acestea părinții nu sesizează această contradicție și se limitează la a considera că „am revenit acasă”, presupunând că adaptarea copilului ar trebui să se desfășoare, în opinia lor, de la sine, fără dificultăți și fără a fi necesară asistența specializată și uneori chiar și fără suportul parental.

Deși părinții manifestă un interes evident pentru randamentul școlar al copiilor, atitudinea lor față de sistemul de învățământ din România nu este foarte bine cristalizată. Pe de altă parte însă este realizată constant o comparație între metodele, mijloacele și modul concret de desfășurare a activităților școlare în străinătate și respectiv în România, comparație care, în opinia părinților, are de cele mai multe ori un rezultat nefavorabil pentru învățământul românesc. Disonanța dintre aceste două atitudini nu pare a diminua confortul psihic resimțit de părinți, care nu sesizează această contradicție, dar nici nu pot identifica un răspuns logic atunci când li se evidențiază faptul că opiniile lor nu sunt coerente.

O altă contradicție în răspunsurile părinților se manifestă în ceea ce privește importanța opțiunii copilului în decizia referitoare la emigrare și respectiv remigrație; deși în general părinții acordă declarativ o mare importanță opțiunii copilului, aprofundarea discuției relevă faptul că motivația emigrării și remigrației este aproape exclusiv una financiară (emigrarea fiind determinată de imposibilitatea găsirii unui loc de muncă în România sau căutării unui loc de muncă mai bun care să le asigure un standard de viață mai ridicat, iar remigrația fiind determinată în principal de pierderea locului de muncă în străinătate), motivele fiind percepute ca obiective și imposibil de evitat („trebuia să îmi găsesc de muncă”, „nu ne mai puteam descurca deloc”, „nu avea altă variantă” etc.). Putem deduce faptul că părinții au consultat mai mult formal copilul în privința emigrației sau remigrării, decizia fiind deja luată și considerată ca inevitabilă, iar consultarea având în consecință mai mult rolul de a convinge copilul să accepte decât să influențeze decizia; în același timp, această consultare reduce presiunea resimțită de părinți prin luarea acestei decizii cu efecte radicale în privința viitorului întregii familii, acordul copilului fiind menit să îi confirme faptul că a luat decizia corectă.

Pe de altă parte trebuie să constatăm existența unui nivel ridicat al disponibilității parentale în privința manifestărilor suportive față de copii, părinții fiind în general dispuși să realizeze eforturile necesare pentru sprijinirea copilului în această perioadă dificilă, aceste eforturi fiind însă limitate de viziunea restrictivă asupra necesităților copilului. Astfel, părinții depun toate eforturile pentru facilitarea readaptării școlare a copilului, dat fiind că aceasta este direcția în care ei consideră că ar trebui să-și concentreze atenția. Conform teoriei disonanței cognitive, (Festinger, L., 1957) elementul ce presupune depunerea celor mai mari eforturi pentru a fi obținut – în cazul de față reînmatricularea școlară – obține automat un plus-valoare pentru persoana în cauză, iar restul

aspectelor sunt trecute în plan secundar, ceea ce menține astfel un nivel acceptabil al disonanței. Această modalitate specifică de raportare la reintegrarea copilului în România este vizibilă în răspunsurile părinților la întrebarea referitoare la readaptarea copilului la revenirea în țară, majoritatea părinților precizând aspecte de ordin școlar („a avut ceva probleme cu limba română, pentru că a mai uitat-o”, „mai greu la matematică, pentru că în străinătate nivelul era mai scăzut” etc.) și nu aspecte de ordin social, psihologic, emoțional. Lipsa implicării parentale în reintegrarea socială și readaptarea culturală a copilului nu reflectă o lipsă de interes a părinților, ci faptul că părintele nu identifică o nevoie specifică a copilului în această privință.

Opinia părinților cu privire la demersurile pentru reintegrarea școlară

Datele cantitative referitoare la reînmatricularea copilului remigrant arată că există o mare variabilitate a modului în care este realizată reîncadrarea școlară a copilului în sistemul de învățământ românesc, de la copii care sunt acum cu 3 clase în urma traseului educațional „normal” la copii care sunt cu o clasă înaintea acestuia. Această variație în privința reîncadrării copilului la același sau la alt nivel de școlarizare este menționată de părinți în cadrul focus grupurilor ca o mare sursă de stres atât pentru copil, cât și pentru părinți, în special datorită lipsei de transparență a criteriilor care fundamentează această decizie. Părinților nu le este explicată rațiunea pentru care copilul lor este reîncadrat la un anumit nivel de școlarizare și astfel se conturează impresia unei decizii arbitrare (părinții făcând involuntar comparație cu sistemele de învățământ din țările de adopție, acolo unde „am dus copilul, l-am testat, mi-au spus că e de clasa asta, acolo l-am înscris”). În plus, părinții sunt nemulțumiți și de intervalul de timp necesar pentru aprobarea actelor și pentru luarea deciziei de reînmatriculare a copilului în sistemul educațional românesc („a durat mai mult să îl înscriu la școală în România decât în Italia”), fiind astfel menținută o situație incertă privind continuarea traseului educațional al copilului pentru o perioadă destul de mare de timp ceea ce generează un nivel ridicat de stres atât părinților, cât și copiilor.

În cele din urmă, părinții aduc în discuție inexistența, din punctul lor de vedere, a unor proceduri clare privind persoana / instituția căreia trebuie să se adreseze pentru reînmatricularea copilului (unitatea școlară sau I.S.J.), documentele necesare, perioada de la depunerea dosarului la luarea deciziei de reînmatriculare (unii părinți declarând că au dus personal dosarul la minister pentru a scurta perioada de așteptare) etc.

Atitudinea generală a consilierilor școlari față de problematica remigrației și a efectelor acesteia asupra copiilor reflectă mai degrabă cunoștințele teoretice în acest domeniu și informațiile generale disponibile în privința migrației, constructele mentale referitoare la remigrație fiind în acest caz generalizări ale celor referitoare la efectele migrației, fenomen mult mai cunoscut și analizat de către această categorie de specialiști. Acest aspect este vizibil prin comparațiile explicite pe care le realizează între copiii remigranți și copiii singuri acasă ca urmare a plecării la muncă a părinților în străinătate, aceștia din urmă fiind copii cu care specialiștii participanți la focus grupuri își desfășoară frecvent activitatea profesională.

De altfel, consilierii școlari admit faptul că nu au desfășurat activități sistematice cu copii remigranți, ci doar activități punctuale, în cazuri particulare, atunci când copiii au solicitat sprijinul lor pentru readaptarea în România. Au fost menționate în principal aspecte referitoare la creșterea stimei de sine, la construirea sau consolidarea încrederii în sine a copilului, la intervenția în cazuri de risc evident de manifestare a unor comportamente dezadaptative sau chiar a existenței comportamentelor inadecvate școlar sau social (la solicitarea diriginților sau a altor cadre didactice, mai puțin la solicitarea părinților). Aceste activități au fost direcționate spre atingerea unor obiective specifice, fără a exista o strategie generală destinată facilitării readaptării copilului la contextul sociocultural și școlar românesc.

În consecință, cunoașterea fenomenului remigrației și a efectelor acestuia în plan psihosocial pentru copilul în cauză este fie limitată la generalizarea unor cazuri particulare, fie la informații teoretice cu caracter general.

Din acest punct de vedere se conturează două direcții generale de acțiune:

- a. analiza științifică a efectelor psihosociale ale revenirii în România pentru copiii care au fost o perioadă plecați în străinătate, astfel încât cadrul teoretic care ghidează activitatea profesională a consilierilor școlari să fie unul clar precizat și adecvat spațiului social și cultural românesc și nu unul general referitor la migrație;
- b. elaborarea unor metodologii clare de prevenire și intervenție în cazul acestei categorii de copii, precum și pentru formarea profesională a specialiștilor.

Raportat la cazurile individuale de copii reîntorși în România pe care le cunosc sau cu care au lucrat, consilierii școlari remarcă o tendință de diferențiere radicală: pe de o parte există copii care s-au reintegrat foarte bine, s-au adaptat ușor atât din punct de vedere școlar, cât și din punct de vedere afectiv sau social, iar pe de altă parte există copii care au mari dificultăți în ceea ce privește rezolvarea sarcinilor școlare (randamentul școlar fiind considerat sub potențialul individual), în reintegrarea socială și culturală. Fundamentarea

acestor constatări pe cazuri punctuale conduce însă la imposibilitatea, pe de o parte, de a stabili cu exactitate factorii care determină această diferențiere, iar pe de altă parte la posibilitatea identificării factorilor de risc, a factorilor suportivi și a elementelor care condiționează direct adaptarea și care ar putea fi utilizați ca indicatori predictivi ai gradului de risc de manifestare a dificultăților în readaptare. Clarificarea acestor aspecte este necesară pentru stabilirea strategiilor de prevenire și identificare timpurie a situațiilor care necesită intervenție specializată.

Atitudinea generală a copiilor față de readaptarea în România este în general o reflectare destul de fidelă a atitudinilor parentale: interiorizează relativ ușor motivele precizate de părinți în privința emigrării și remigrației, pun accentul în special pe randamentul școlar ca indicator al readaptării (atunci când sunt întrebați despre ce dificultăți întâmpină la reîntoarcerea în România, primele aspecte precizate sunt totdeauna referitoare la școlarizare), au o atitudine rezervată în a recunoaște existența unor altfel de dificultăți de reintegrare și sunt evitanți în a discuta despre ceea ce simt și cu atât mai mult în privința solicitării ajutorului specializat.

În relaționarea cu copiii în cadrul focus grupurilor se poate constata un nivel relativ ridicat al anxietății prezent la majoritatea copiilor, deși nu au fost percepute manifestări de anxietate extremă sau patologică. Totuși, majoritatea copiilor evită dialogul, nu își asumă inițierea discuției sau a unui nou subiect și se limitează la răspunsuri cât mai scurte și mai puțin detaliate la întrebările adresate direct, la solicitările explicite, evită contactul vizual și prezintă diverse manifestări nonverbale asociate anxietății (își frământă mâinile, se joacă sistematic cu un pix sau creion, au mișcări repetate fără valoare adaptativă etc.), toate aceste manifestări fiind vizibil mai accentuate atunci când este pusă în discuție perioada petrecută în străinătate sau readaptarea lor în România. Simptomatică în acest sens este afirmația unei fete: „nu știam la ce să mă aștept de la discuția cu dvs., așa încât venisem pregătită să nu spun nimic, să nu vorbesc deloc”.

Acordul copiilor cu privire la migrație (emigrare și remigrație)

Deși copiii admit că au fost întrebați dacă vor să plece în străinătate și respectiv dacă vor să se întoarcă acasă, în cadrul discuțiilor aprofundate recunosc faptul că punctul lor de vedere a contat mai puțin, decizia fiind oricum luată de către părinți, iar consultarea fiind mai mult formală (aceeași idee este prezentă și în discuțiile realizate cu părinții, care admit faptul că argumentele avute în vedere la emigrare și respectiv remigrație erau prea puternice, în viziunea lor, pentru a putea fi contrabalasate de opinia copilului). Ca atare, contrar viziunii parentale centrată pe a considera că simpla consultare formală a copilului este suficientă pentru a-i lăsa acestuia impresia că decizia îi aparține și lui, copiii se dovedesc

a fi, inclusiv la vârste cuprinse între 12 și 14 ani, suficient de dezvoltati cognitiv pentru a înțelege că, în mod real, nu au avut un cuvânt de spus în luare acestor decizii care le pot influența evoluția ulterioară.

Integrare școlară

În privința nivelului de aspirație al copiilor se poate observa în cadrul discuțiilor aprofundate cu aceștia o scădere accentuată a standardelor pe care aceștia și le autoimpun, în special în ceea ce privește randamentul școlar, atitudine care are un corespondent fidel și în cazul viziunii parentale. Deși într-o mare parte din cazuri copiii reîntorși în România se reînmatriculează într-o clasă pe care au promovat-o deja în străinătate, sunt totuși prezente dificultăți școlare și atitudinea generală este de a se mulțumi cu promovarea și de a nu își propune obținerea unor performanțe școlare mai ridicate sau raportate adecvat la potențialul individual, această atitudine fiind explicată prin nivelul mai ridicat al standardelor școlare din România („școala este mult mai grea aici”, „avem mai mult de învățat”, „acolo îmi plăcea să mă duc la școală”) sau prin dificultățile lingvistice („e mai greu acum pentru că am uitat un pic limba”). Scăderea nivelului de aspirație consecutiv remigrației poate fi corelată cu scăderea stimei de sine, explicabilă prin raportarea la:

- emigrare și remigrație ca eșecuri succesive;
- faptul că elevul este în situația de a repeta clase pe care ar fi trebuit să le fi absolvit deja, ceea ce este resimțit subiectiv ca un eșec personal (mai ales în condițiile în care copilului și părinților nu le sunt prezentate explicit motivele obiective care au condus la înmatricularea copilului într-o clasă anterioară nivelului „normal” corespunzător vârstei);
- dificultățile de reintegrare socială și culturală, care pot influența semnificativ stima de sine a copilului care are astfel de dificultăți.

Ceea ce reținem este însă existența unui nivel scăzut al expectanțelor copilului care poate afecta semnificativ valorificarea optimală a potențialului individual, atât în ceea ce privește evoluția școlară, cât și în privința integrării sociale a viitorului adult.

Din perspectiva adaptării școlare, majoritatea copiilor recunosc existența unor dificultăți în realizarea sarcinilor și obținerea unui randament școlar scăzut prin raportare la potențialul propriu, dificultăți menționate și de consilierii școlari ca fiind prezente la o mare parte dintre copiii reîntorși în România. Deși explicația dată atât de copii, cât și de consilierii școlari face referire mai degrabă la diferențele instituționale dintre cele două sisteme educaționale în care a învățat copilul, acestea fiind situate la diferite niveluri de generalitate (de la viziunea asupra educației la metodele de predare-învățare, la stilul concret de relaționare cu elevul, la programul școlar etc.), aprofundând analiza putem atrage atenția și asupra altei categorii de factori care pot influența negativ adaptarea școlară a copilului, respectiv dificultățile de reintegrare în colectiv, de readaptare socială și culturală. Dacă, în cazul majorității elevilor cu randament școlar

sub potențial, specialiștii din educație caută explicații în sfera motivațională, atitudinală, relațională și nu acceptă ideea unui potențial cognitiv mai scăzut care să condiționeze direct randamentul școlar al copilului, de ce am presupune că pentru elevii remigranți randamentul școlar este doar o problemă de diferențe de sistem educațional și o reflectare a readaptării cognitive a copilului la cerințele educaționale din România?

Adaptare socială

În ceea ce privește adaptarea socială a copilului și reintegrarea acestuia în activitățile sociale și grupurile de covârșnici, deși doar o parte relativ mică dintre copii recunosc existența unor dificultăți majore în această privință, atitudinea generală de evitare a acestui subiect, de redirecționare a discuției pe teme mai confortabile pentru copil, lipsa implicării afective în discuție pot argumenta existența unor dificultăți prezente în majoritatea cazurilor, cu o intensitate mai scăzută sau mai ridicată, în ceea ce privește relaționarea copilului cu ceilalți copii, participarea la activitățile în comun etc.

Aceste dificultăți sunt explicabile, pe de o parte, prin faptul că majoritatea copiilor și-au făcut prieteni în străinătate, s-au integrat acolo în anumite grupuri sociale și au încetat relațiile cu prietenii pe care îi aveau în România (majoritatea copiilor precizează că acum mai păstrează legătura cu prietenii din străinătate, dar puțini dintre ei afirmă că în străinătate au păstrat legătura cu prietenii pe care îi aveau în România anterior migrației), dar și prin faptul că, fiind reînmatriculați în altă clasă, au pierdut unul dintre grupurile importante de socializare ale copilului, respectiv grupul școlar. În cazul remigrației, practic toate acestea se reflectă în începerea de către copil a integrării sociale de la zero.

Pe de altă parte putem însă aduce în discuție și motivația copilului pentru integrarea socială și resursele alocate activităților sociale, mai ales în contextul nesiguranței resimțite de copii în privința viitorului (transparentă mai ales în ceea ce privește posibilitatea unei eventuale noi emigrări – „dacă părinții mei nu își vor găsi de muncă în România”, „dacă părinții vor vrea să ne întoarcem acolo”) și a admiterii existenței unei posibilități a remigrației și a rolului relativ minor al lor în luarea unei astfel de decizii. Copilul și-a construit o identitate socială în România, s-a integrat aici într-un grup de prieteni, pentru ca apoi să-și dezvolte o altă identitate socială și un alt grup de prieteni în străinătate, cu speranța că va rămâne acolo, iar acum fiind pus în situația de a reîncepe acest demers în lipsa unei certitudini asupra faptului că va rămâne definitiv în România. Această incertitudine a finalității eforturilor sale de integrare socială poate în măsură să limiteze semnificativ dorința copilului de a-și construi un nou grup de prieteni în România și motivația acestuia de integrare socială într-un mediu social incert.

Dificultățile resimțite de copil în ceea ce privește reintegrarea în colectiv și în mediul social mai larg la revenirea în țară sunt reflectate de exprimarea unui băiat revenit din Italia: „în Italia toată lumea îmi zicea că sunt român, acum în România toți copiii îmi spun *italianule*”, acest copil fiind pus în situația unei

atitudinii a grupului pe care nu o poate înțelege, dar care îi afectează negativ atât imaginea de sine, cât și eforturile depuse pentru integrarea sa socială. Deși discutăm despre un caz care poate fi considerat particular, cunoscând caracteristicile de vârstă putem argumenta existența percepției unei atitudini negative mai mult sau mai puțin intense din partea grupului în care copilul încearcă să se integreze. Nu este neapărat vorba despre respingerea copilului de către grup, ci mai probabil despre o percepție subiectivă a unei atitudini mai rezervate a grupului. În același timp, această atitudine a grupului ridică probleme suplimentare de readaptare prin raportarea la etichetarea pe care grupul o face copiilor remigranți; conform teoriei etichetării (Mead, G.; Becker, H. *et al*, 1982), această categorizare a copilului ca fiind diferit de ceilalți, eticheta pe care grupul o pune copilului poate avea drept consecință schimbarea comportamentului acestuia în direcția etichetei; cu alte cuvinte, deși poate acestă etichetă este doar o glumă puerilă, ea poate avea drept consecință schimbarea comportamentului copilului, aceasta devenind treptat „diferit” de ceilalți, iar integrarea sa socială fiind evident inhibată. Din punct de vedere practic, ar trebui descurajată utilizarea unor astfel de etichete în cadrul activităților formale și informale, mai ales de instituțiile școlare și de cadrele didactice facilitând reintegrarea socială a copilului remigrant prin sublinierea similarităților acestuia cu ceilalți copii, a aspectelor comune și nu a celor care diferențiază.

4. CONCLUZII. AMPLOAREA FENOMENULUI REMIGRAȚIEI

În perioada ianuarie 2008 - mai 2012 au solicitat echivalarea studiilor pentru reînmatricularea în sistemul educațional românesc 21.325 copii reveniți din Italia și Spania.

Chiar dacă informațiile statistice disponibile se referă doar la copiii reveniți din aceste două țări, pe baza rezultatelor cercetării de față putem estima ponderea remigrării în rândul copiilor din Italia și Spania la 2/3 din totalul celor care se întorc în România. Amploarea acestui fenomen argumentează necesitatea concentrării atenției autorităților, dar și a societății civile, pe asigurarea suportului necesar pentru readaptarea școlară și socială a copiilor remigranți.

Din analiza datelor referitoare la copii remigranți din Spania și Italia reiese că un vârf al remigrației copiilor în România a fost atins în anul 2009, când peste 7000 de copii remigranți au solicitat echivalarea studiilor pentru reînmatricularea în sistemul educațional românesc.

Nu există o tendință preponderentă de remigrație a copiilor din Italia sau Spania, aceștia se întorc în țară în proporții relativ egale.

Anual, 1.200-1.400 din totalul copiilor care remigrează se adaugă pe lista celor care necesită intervenție specializată promptă din partea serviciilor de asistență psihologică, socială și școlară, deoarece prezintă risc semnificativ/major de manifestare a unor dificultăți de readaptare.

Din totalul copiilor investigați 92,24% și-au dorit să plece pentru a locui în străinătate. Jumătate din acești copii declară că principalul motiv pentru care și-au dorit să emigreze a fost acela de a fi alături de părinți și mai puțin din dorința de a avea haine noi, moderne, o casă, o mașină mai frumoasă, prieteni noi etc.

În aproape 30% din cazuri copiii investigați erau deja separați de părinții plecați la muncă în străinătate la momentul emigrării (copilul a trecut printr-o perioadă în care nu s-a aflat în îngrijirea acestora anterior migrației sale). În cazul acestor copii se suprapun trei contexte care pot conține factori de risc în privința dezvoltării, respectiv perioada de separare de părinți, emigrarea și remigrația.

În peste 20% din cazuri se constată că persoana care se ocupa de îngrijirea copilului înainte de emigrarea era unul dintre părinți.

Cei mai mulți dintre copii remigranți au locuit în străinătate peste 3 ani (42,21%). În legătură cu perioada petrecută în străinătate de către copii nu există diferențe semnificative din punctul de vedere al sexului, vârstei sau al mediului de proveniență.

Aproape jumătate dintre copiii care au emigrat schimbă atât țara cât și mediul de rezidență (37% dintre copii schimbă mediul urban cu cel rural sau reciproc, la care se adaugă aproximativ 9% - copiii care declară că au locuit în străinătate în mai multe localități succesiv).

Peste 80% dintre copii au fost de acord cu decizia părinților privind remigrația. Această tendință este independentă de sex, vârstă, mediul de rezidență sau țara în care a fost plecat copilul.

Aproximativ jumătate (45,31%) dintre copii remigrează însoțiți de ambii părinți, un sfert se întorc însoțiți de mamă, în timp ce 14,29% revin singuri. Referitor la aceștia din urmă se remarcă faptul că numărul băieților care se reîntorc singuri este dublu (19,38%) față de cel al fetelor (8,62%), la fel ca și numărul copiilor din rural – aproape dublu (19,39%) comparativ cu cei ce se reîntorc în mediul urban (10,88%). Sunt trimiși acasă singuri de către părinți în special copiii cu vârste mai mari (15-17 ani), numărul respondenților în această situație fiind mai mult decât dublu față de cel al copiilor cu vârste mai mici (12-14 ani).

Jumătate dintre copiii remigranți ar opta pentru o nouă plecare în străinătate (mai mult băieții decât fetele și mai mult copiii din mediul urban decât cei din rural).

SPECIFICUL REMIGRAȚIEI

În jumătate din cazuri copii au declarat că întoarcerea lor în România s-a datorat remigrației ambilor părinți, cauzată în principal de inadaptarea în străinătate (inadaptare școlară, socială sau culturală) și/sau de problemele financiare, cu consultarea formală a copilului și obținerea acordului formal al acestuia. În consecință, jumătate dintre copiii care au revenit acum în România au fost permanent în creșterea și îngrijirea ambilor părinți.

Remigrația urmează în linii mari specificul migrației, fiind mai accentuată în ceea ce privește țările cu comunități românești puternice, țări în care și migrația a avut o pondere mai ridicată, 2/3 din copiii reveniți în România fiind plecați în Italia sau Spania.

Perioada petrecută de copil în străinătate variază, dar pentru aproape jumătate dintre copii este mai mare de trei ani, implicând un risc mai mare în privința readaptării copiilor la viața din România, risc corespunzător perioadei mai îndelungate în care nu au interacționat cu spațiul social și cultural românesc.

Perioada de timp petrecută în străinătate are o influență negativă asupra stării afective generale a copiilor remigranți dacă aceasta este mai mare de trei ani. Sentimentele predominante sunt cele de furie și tristețe, indicând o mai mare probabilitatea de a dezvolta dificultăți de adaptare.

Raportarea copiilor la migrație și respectiv remigrație este caracterizată de faptul că majoritatea copiilor afirmă că și-au dorit să plece în străinătate (curiozitatea specifică vârstei determinându-i să își dorească să învețe o limbă străină, să cunoască un alt stil de viață) majoritatea au fost apoi de acord să revină în România (confirmând existența unor dificultăți de integrare socială în străinătate), iar acum jumătate dintre ei și-ar dori să plece din nou în străinătate, argumentând astfel în mod implicit dificultățile de readaptare școlară și socială

în România. Ca atare putem considera că remigrația nu este percepută de către copii ca o revenire la normalitate și nu compensează dificultățile resimțite de copil în străinătate, ci presupune alte eforturi de readaptare ale copilului.

Din perspectiva factorilor de reziliență (Ionescu, 2009; Grotberg, 1995) percepția copilului este că succesul său în ceea ce privește readaptarea este datorat în special factorilor individuali - 61,07% (cunoașterea vieții din România, încrederea în sine, abilitatea de a cere ajutorul, curajul, capacitatea de a lua decizii singur, responsabilitatea, norocul), urmați de cei familiali - 15,34% (grija și ajutorul oferit de familie, inclusiv cea lărgită) și de cei comunitari 15,34% (colegii, profesorii, vecinii).

Factorii inhibitori menționați de copiii care au afirmat că nu s-au adaptat sunt tot individuali – 72,05% (obișnuința cu viața în străinătate, uitarea stilului de viață din România lipsa încrederii în sine, lipsa abilității de a cere ajutor, lipsa curajului, lipsa capacității de a lua decizii singur), urmați de cei comunitari – 14,73% (lipsa suportului din partea prietenilor, lipsa atenției din partea colegilor și a profesorilor) și de cei familiali - 13,23 % (supraîncărcarea cu sarcini, sprijinul parental insuficient, absența părinților).

EFECTELE REMIGRAȚIEI ASUPRA COPILULUI

Readaptarea copiilor în România după o perioadă de migrație în străinătate poate fi caracterizată din punct de vedere statistic în modul următor:

□ **problemele de readaptare și reintegrare socială** sunt recunoscute explicit de aproximativ 10% dintre copiii reîntorși în România, restul copiilor investigați consideră că s-au învățat din nou cu spațiul social, școlar și cultural românesc;

□ pentru majoritatea copiilor starea afectivă generală consecutivă remigrației este una preponderent pozitivă; totuși, pentru 16-17% dintre copiii investigați readaptarea este asociată cu **stări afective negative** moderate sau accentuate (**rușine, tristețe, teamă, sentiment de abandon, furie**), recunoscute ca atare de către aceștia;

□ **între 10% și 15% dintre copiii care se întorc în România prezintă un risc semnificativ de a dezvolta o anumită tulburare specifică din sfera prosocială: dificultăți emoționale, comportamentale, de atenție și relaționale.** Acești copii necesită o atenție deosebită din partea familiei dar și asistență psihosocială și sprijin specializat pentru readaptarea școlară;

□ **între 10%-15% dintre copiii care se întorc în România prezintă risc major de a dezvolta o tulburare specifică** dintre cele menționate anterior;

Evoluția ulterioară și adaptarea lor la cerințele sociale și școlare pot fi în mare măsură compromise în lipsa unei intervenții de specialitate care să mențină dezvoltarea lor în limitele normalității.

☐ peste 6.000 de copii remigranți prezintă dificultăți de readaptare și probleme de natură psihologică și emoțională care vor afecta dezvoltarea lor ulterioară. Aceștia necesită intervenții de specialitate care să faciliteze readaptarea lor socială și școlară, inclusiv realizarea unor schimbări atitudinale și comportamentale;

☐ aproximăm că, pe termen scurt și mediu, numărul copiilor cu probleme grave emoționale și psihologice cauzate de remigrația neasistată va crește cu 1.000 de copii în fiecare an.

Din punct de vedere statistic, riscurile semnificative asociate cu neadaptarea ca urmare a remigrării apar mai ales la:

- ☐ copiii care nu au fost consultați în privința plecării în străinătate;
- ☐ copiii care nu au fost consultați în privința revenirii în România;
- ☐ copiii care au refuzat să revină în România;
- ☐ copiii care au stat în străinătate mai mult de 3 ani;
- ☐ copiii care își doresc să se reîntoarcă în străinătate;
- ☐ copiii care recunosc că nu s-au readaptat social și școlar în

România;

☐ copiii care revin în România după o experiență într-o țară în care comunitățile românești sunt puțin dezvoltate.

Datele calitative obținute în cadrul focus grupurilor conturează imaginea unui copil:

- *cunoscător al unei limbi străine;*
- *familiarizat cu un alt stil de viață și nostalgic după acesta;*
- *apreciat în străinătate pentru performanțe și bagaj de cunoștințe școlare;*
- *cu un grad de anxietate mediu și ridicat;*
- *temător;*
- *ezitant în relațiile cu adulții, dar și cu covârșnicii;*
- *fără o preocupare constantă de relaționare socială și implicare în grupurile de covârșnici;*
- *cu încredere scăzută în forțele proprii;*
- *cu nivel de aspirație scăzut, inclusiv în ceea ce privește performanța școlară;*
- *care în mare parte din cazuri repetă cel puțin o clasă absolvită în străinătate fără să înțeleagă de ce se întâmplă acest lucru.*

ROLUL SERVICIILOR DE ASISTENȚĂ EDUCAȚIONALĂ ȘI PSIHOSOCIALĂ

Dimensiunea fenomenului remigrației copiilor și consecințele acestuia justifică intervenții specifice atât din partea părinților, familiei și mediului social al copilului, cât și din partea instituțiilor statului și a serviciilor sociale.

În primul rând, este necesară o informare adecvată a părinților care iau în calcul revenirea lor împreună cu copiii sau doar revenirea copiilor în România. Această informare trebuie să facă referire la manifestările psihosociale asociate remigrației (modul în care întoarcerea acasă este trăită subiectiv de către copil) și la dificultățile legate de readaptare. Părintele va cunoaște astfel încă din străinătate potențialii factori de risc în privința readaptării, factorii resursă ai copilului și modul concret în care poate facilita reintegrarea copilului în România, va fi capabil să identifice potențialele situații în care este necesar sprijinul specializat și instituțiile cărora se poate adresa, atât în străinătate cât și în România.

Din punct de vedere școlar, este necesară elaborarea unei proceduri clare și transparente de reînmatriculare a copilului în sistemul educațional din România, precum și asigurarea accesului celor interesați la aceste informații încă din străinătate. Părintele va cunoaște, înainte de a reveni în România, actele care îi sunt necesare, instituțiile cărora trebuie să se adreseze, „traseul instituțional al hârtiilor”, durata acestui demers și condițiile specifice de reînmatriculare, pentru ca la revenirea în țară să știe exact ce are de făcut și să își direcționeze eforturile pe atitudinea suportivă față de copil și pe reintegrarea sa socială, nu doar asupra situației sale școlare.

La revenirea în România, atât părintelui cât și copilului ar trebui să le fie prezentată o listă de instituții care pot facilita readaptarea copilului în țară, cu atribuțiile fiecărei instituții, astfel încât să fie cunoscut rolul fiecăreia în cazul unor situații specifice, iar eforturile familiei sau ale copilului să fie direcționate astfel încât să răspundă nevoilor specifice în privința readaptării școlare și sociale. Ar fi necesar fiecare categorie de specialiști să cunoască particularitățile situației copiilor remigranți, dar și atribuțiile altor instituții sau altor specialiști.

Instituțiile de protecție a copilului trebuie să aibă în vedere acțiuni specifice desfășurate direct cu copiii remigranți, începând cu luarea în evidență a fiecărui copil și screening-ul individual pentru identificarea precoce a potențialului de risc în privința readaptării, până la strategii coerente de prevenire a dificultăților întâmpinate de copil și facilitare a reintegrării sociale și școlare a acestuia.

Profesioniștii din instituțiile publice ar trebui să intervină acolo unde intervenția presupune un nivel de competență care nu poate fi atins de către părinți. Serviciile destinate protecției copilului și familiei, publice sau private, ar trebui să aibă în vedere elaborarea și furnizarea de programe de educație

parentală în privința prevenirii și intervenției în cazuri de dificultăți de readaptare a copilului revenit în România, folosind îndeosebi metode de stimulare a procesului de reziliență.

ANEXE

ANEXA NR. 1

ADRESA RĂSPUNS NR. 49367/27.07.2011
din partea Centrului Național de Recunoaștere și Echivalare a
Diplomelor din Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului

	Județ	2008		2009		2010		2011	
		Italia	Spania	Italia	Spania	Italia	Spania	Italia	Spania
1	Municipiul București	54	71	131	162	52	19	8	0
2	Alba	42	164	45	174	26	78	8	32
3	Arad	36	138	40	174	37	75	12	28
4	Argeș	31	84	33	102	30	77	7	12
5	Bacău	230	40	331	59	165	38	43	17
6	Bihor	35	73	53	100	26	52	8	30
7	Bistrița Năsăud	34	246	30	226	24	97	5	21
8	Botoșani	65	36	93	71	65	22	11	5
9	Brașov	128	47	115	49	48	32	25	11
10	Brăila	37	41	28	43	23	21	13	13
11	Buzău	60	54	46	83	29	32	9	11
12	Caraș Severin	38	50	58	127	35	59	16	24
13	Călărași	25	44	21	78	27	37	7	11
14	Cluj	74	180	30	156	58	178	13	14
15	Constanța	65	83	88	134	44	43	23	20
16	Covasna	12	8	3	5	15	10	3	2
17	Dâmbovița	45	163	32	189	40	95	7	22
18	Dolj	78	45	109	69	100	61	12	34
19	Galați	162	92	219	96	118	60	22	19
20	Giurgiu	27	20	33	42	26	26	8	11
21	Gorj	21	11	25	19	35	20	12	6
22	Harghita	9	7	6	0	10	10	2	1
23	Hunedoara	49	69	38	55	40	39	9	8
24	Ialomița	36	28	25	49	16	32	2	6
25	Iași	192	71	217	86	145	32	46	14
26	Ilfov	13	20	16	29	10	12	3	2
27	Maramureș	100	112	136	174	35	83	75	12
28	Mehedinți	30	27	36	27	37	15	39	11
29	Mureș	37	76	23	102	31	47	6	11

30	Neamț	210	58	261	79	136	30	32	11
31	Olt	47	82	45	94	35	67	18	26
32	Prahova	51	107	65	153	38	51	13	19
33	Satu Mare	79	30	80	38	55	20	11	3
34	Sălaj	25	63	17	49	22	20	11	6
35	Sibiu	34	97	38	141	18	65	17	23
36	Suceava	167	66	178	59	116	42	23	12
37	Teleorman	12	121	10	154	8	17	1	2
38	Timiș	50	99	67	150	74	72	22	21
39	Tulcea	40	47	52	61	29	42	10	12
40	Vaslui	66	56	80	76	54	58	16	12
41	Vâlcea	70	42	42	31	48	23	10	4
42	Vrancea	193	31	217	38	117	26	27	10

ANEXA NR. 2

ADRESA RĂSPUNS NR. 802_CNRED/18.05.2012/N.V
din partea Centrului Național de Recunoaștere și Echivalare a
Diplomelor din Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului

CENTRUL NAȚIONAL

DE RECUNOAȘTERE ȘI ECHIVALARE A DIPLOMELOR

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
CERCETĂRII
TINERETULUI
ȘI SPORTULUI

Nr. 802_CNRED/18.05.2012/N.V

Către: Asociația Alternative Sociale

În atenția d-lui Dr. Cătălin LUCA, Director Executiv

Stimate domnule LUCA,

Ca răspuns la adresa dvs. nr. 256/30.04.2012 privind furnizarea de informații referitoare la solicitările de echivalare a studiilor copiilor români care au migrat împreună cu părinții lor în Italia și Spania, vă punem la dispoziție următoarele date statistice:

	Județ	01.08.2011 – 15.05.2012	
		Italia	Spania
1	Municipiul București	27	43
2	Alba	17	94
3	Arad	27	43
4	Argeș	24	42
5	Bacău	167	28
6	Bihor	25	53
7	Bistrița Năsăud	28	92
8	Botoșani	46	14
9	Brașov	53	15
10	Brăila	27	26
11	Buzău	32	20
12	Caraș Severin	29	41
13	Călărași	14	32
14	Cluj	24	44
15	Constanța	37	41
16	Covasna	8	3
17	Dâmbovița	38	61
18	Dolj	107	45
19	Galați	92	33
20	Giurgiu	9	25
21	Gorj	16	0

Str Spiru Haret nr. 12, Sector 1,
010176, Bucuresti
Tel: +40 (0)21 405 62 69
Fax: +40 (0)21 317 85 17
www.cnred.edu.ro

	Județ	01.08.2011 – 15.05.2012	
		Italia	Spania
22	Harghita	7	2
23	Hunedoara	32	44
24	Ialomița	10	15
25	Iași	115	25
26	Ilfov	11	4
27	Maramureș	70	68
28	Mehedinți	26	8
29	Mureș	21	36
30	Neamț	124	32
31	Olt	23	36
32	Prahova	39	59
33	Satu Mare	47	6
34	Sălaj	12	29
35	Sibiu	20	69
36	Suceava	98	29
37	Teleorman	5	73
38	Timiș	56	42
39	Tulcea	19	20
40	Vaslui	55	21
41	Vâlcea	47	17
42	Vrancea	93	29

Datele furnizate vizează anii calendaristici (2011 – 2012) și nu anii școlari la care faceți trimitere întrucât, solicitările de echivalare se primesc în tot cursul anului și pot viza atât anul școlar în curs, cât și anul școlar următor.

Director
Gianina CHIRAZI

ANEXA NR. 3

ETHICAL INTEGRITY IN SCIENTIFIC RESEARCH WITH CHILDREN

Prof. Dr. Doina Balahur,
„Al.I.Cuza University”
Center for Social
Management
and Community
Development

1. Introductory considerations: Responsible Research and Innovation

The last two decades, since the entering in action of the UNCRC, have witnessed the increase of the scientific research's interests for the world of children and childhood(s). The raising of 'the veil of ignorance' on childhood(s)' world and children's rights opened not only a new 'territory' but also new challenges for the scientific investigation of the multifaceted realities of children's lives. Research visions have evolved rapidly (even if not without hurdles and resistance) from children as 'object' of research (with the ultimate power of the adults to have a 'say' on how children's world is and should look like) to children as partners and then to *children as researchers* of their own realities and life style(s). These speedy changes have been accompanied by a process of better observance of children's rights in scientific research as well as by the development of the *ethical standards* in any scientific research involving children and about children.

In spite of its peculiarities, the debate on the ethical issues in scientific research involving children is only one of the many issues that are, since recently, under scrutiny of the policy and decision makers and of the wider public as well. It is not the aim of this brief analysis to enter the details of the 'whys' of these changes. However, it is worth to mention that they are illustrative for the new values and principles that govern the scientific enquiry today which are structured around a new philosophy known under the acronym "RRI" i.e. *Responsible Research and Innovation*.

2. Legal and ethical regulations of the responsible scientific research and innovation

2.1 RRI: Protected values and the level of protection

Today, the dominant vision structured both at the European level and globally by pragmatism and utilitarianism, emphasizes that science does not represent an aim in itself but a mean to improve the quality of people's life and their wellbeing. From this point of view a recent European Report underlined that:

*Scientific research and an innovative capacity to turn research into technologies, products and/or marketable services are central to this strategy (RRI, n.n). Yet to the extent that research and innovation are not ends in themselves but linked to social welfare, European policy has generally argued **the need for robust and effective mechanisms for the governance of science and innovation** (Ethical and Regulatory Challenges to Science and Research Policy at the Global Level, European Union, 2012:9)*

Ethical principles and values are playing exactly this role of “*robust and effective mechanisms for the governance of science and innovation*”.

3. A general, illustrative list of principles and values protected by the ethical guidelines and codes especially when the research involves human subjects would undoubtedly mention:

- a) Respect for dignity
- b) Respect for privacy
- c) Respect for honor and reputation
- d) Information
- e) Informed consent
- f) Confidentiality
- g) Personal data protection
- h) Protection against pain and harmful practices**
- i) Non-intrusive etc.

These values and principles are complemented by particular ones according to the nature of the research design, its aims and objectives.

Privacy

Recommendation 4: The European Commission should promote privacy protection as an innovation driver rather than a barrier.

Recommendation 5: The European Commission should promote a wider understanding of Privacy by Design and implement the principle whenever possible.

Recommendation 6: The European Commission should strengthen its own understanding of and commitment to privacy as a fundamental human right while promoting its recognition in a global context. (Ethical and Regulatory Challenges to Science and Research Policy at the Global Level, European Union, 2012, pag.5)

The level of protection of these values is indeed very high and is set up by the international/ European legal regulations in the field of Human Rights. Among them, at the international level there are the UN Universal Declaration of Human Rights, The International Covenant on Civil and Political Rights, The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights etc.

No one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to attacks upon his honor and reputation. Everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks.

(Universal Declaration of Human Rights, Article 12; International Covenant on Civil and Political Rights, Article 17)

Charter of the Fundamental Rights of the European Union has a special reference on the freedom of scientific research which has to be committed to the main values the European document is structured on: dignity, freedom, equality, justice etc.

Protection of personal data

1. Everyone has the right to the protection of personal data concerning him or her.

2. Such data must be processed fairly for specified purposes and on the basis of the consent of the person concerned or some other legitimate basis laid down by law. Everyone has the right of access to data which has been collected concerning him or her, and the right to have it rectified.

Article 8, Charter of the Fundamental Rights of the European Union

The legal ground of the RRI is seconded by ethical guidelines and codes. Despite the wide variety of the existing codes of ethics (which generally reflects the peculiarities of the scientific field/domain) there are also important ethical documents that try to unify and harmonize the fundamental values that have to be observed in scientific research. Among them, the most recent one is the *Code of Integrity in Scientific Research* elaborated by the European Science Foundation in 2011.

Protection against pain and harmful practices

It is ethically unacceptable to cause pain or stress to those who take part in research, or to expose them to hazards without informed consent.

ESF Code of Integrity in Scientific Research, 2011:8

Other forms of misconduct include failure to meet clear ethical and legal requirements such as misrepresentation of interests, breach of confidentiality, lack of informed consent and abuse of research subjects or materials.

ESF Code of Integrity in Scientific Research, 2011:8

4. Legal and ethical regulations of the scientific research with children

For the scientific research with children the UN *Convention on the Rights of the Child* provides the frame of the main values and principles that should be observed in any enquiry with, on and about children. In practical terms, the observance of the “best interests of the child” has to be the main guiding principle of the research with children.

In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration.

UN Convention on the Rights of the Child, art.3 (1)

All the other values protected by the UN CRC (private life, autonomy, participation, personal image and dignity etc.) have to be promoted in close connection and synergy with the principle of the best interests of child.

There is no code of ethics built especially for research on/about/with children. However the existing studies on the ethical issues of the research with children and young people underline the following values that have to be observed and protected:

- a) Information
- b) Consent
- c) Confidentiality
- d) Privacy
- e) Participation
- f) Protection against harm

5. Ethical aspects of the research carried out by “Alternative Sociale” Association: “Cercetare nationala privind re-migratia copiilor romani”

The research study integrated 250 children with the aged between 12-17 years old, who have experienced an unsuccessful migration experience. According to the research design these children have been interviewed, have answered a questionnaire and participated at 3 focus groups.

The research design and also the implementation activities that involved children have been carefully planned and organized so that to observe children's rights. The responsibility for the ethical aspects of this research project has been assigned to the Ethical Committee of the Association “Alternative Sociale”.

- a) Even in the inception stage of the project the ethical issues have been discussed with the project's partners and a common strategy and instructions has been agreed and adopted.
- b) A common system for the monitoring of the compliance with the ethical principles of the project has been set up.
- c) An interim Ethical Protocol has been drafted based on the international and European legal and ethical ‘regulations’ for ethics of scientific research with children.
- d) All the researchers and team members have signed a declaration of compliance with the ethical aspects of the project.
- e) The members of the Committee have supervised the elaboration of all the research instruments for data collection as well as the implementation activities.

- f) The Committee paid special attention to the aspects connected to informed consent of the children involved in this research, protection of personal data, the right to privacy, protecting against harm and (re)victimization. In this respect, the project team has elaborated questionnaires for informed consent for all the activities that involved children –interviews, questionnaires, focus group.

From the analysis of the documents provided, it resulted that the project has developed mechanisms and strategies aiming at the observance the ethical aspects of the research with children in all its activities and tasks implementation.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE

1. Al-Issa, I., Tousignant, M., (1997), *Ethnicity, Imigration, and Psycho-pathology*, Plenum Publishing Corporation, New York;
2. Arango, J., „Explaining Migration: A critical View” în *International Social Science Journal*, Volume 52, Issue 165, Published Online: 16 Dec 2002;
3. Ailenei, D., (coord.) (2009), *Diminuarea inegalităților-condiție esențială a coeziunii economice și sociale. Realizarea unor scenarii privind pierderile de forță de muncă și capital uman ale României*, Academia de Studii Economice, București;
4. Agabrian, M., (2004), *Cercetarea calitativă a socialului*, Editura Institutul European, Iași;
5. Anghel, G., Horvath, I., (coord.), (2009), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Polirom, Iași;
6. Arango, J., „Explaining Migration: A critical View” în *International Social Science Journal*, Volume 52, Issue 165, Published Online, 16 Dec 2002;
7. Барзгова, Е. С., Вандышев, М. Н., Лихачева Л. С., (2010), Противоречия в формировании социокультурной идентичности детей трансграничных мигрантов, № 1(72), Гуманитарные науки. Социология;
8. Bădescu, I., Cucu O., Șișteșeanu Gh., (2011), *Tratat de sociologie rurală*, Ed. Mica Valahie, București;
9. Berk, L.E., (1989), *Child development*, Fourth Edition, A Viacom Company, Massachusetts;
10. Birch, A., (2000), *Psihologia dezvoltării din primul an de viață până în perioada adultă*, Ed. Tehnică, București;
11. Borges, G., Medina-Mora, M-E., Orozco, R., Fleiz, C., Cherpitel, C., Breslau, J., „The Mexican migration to the United States and substance use in northern Mexico” în *Addiction*, Vol 104(4), Apr, 2009. pp. 603-611;
12. Cassarino, J-P., „Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited” în *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 6, No. 2, 2004:253-279;
13. Dustmann, C., „Children and return migration” în *Journal of Population Economics*, (2003) 16:815–830 DOI 10.1007/s00148-003-0161-2;

14. Fulea, M., (1996), *Coordonate economice și socio-demografice ale satului românesc în tranziție*, Editura Academiei, București;
15. Constantinescu-Găliceni, V., (2007), *Sociologia comunităților rurale și urbane*, Ed. România de Măine, București;
16. Fulea, M., (1996), *Coordonate economice și socio-demografice ale satului românesc în tranziție*, Editura Academiei, București;
17. Gonneke W.J.M. Stevens; Wilma A.M., „Mental health in migrant children” in *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49:3 (2008), pp. 276–294, Faculty of Social Sciences, University of Utrecht, The Netherlands;
18. Grothberg, E.H., (2005), *A Guide to Promoting Resilience in Children: Strengthening the Human Spirit*, The International Resilience Project from the Early Childhood Development: Practice and Reflections series Bernard Van Leer Foundation;
19. Iluț, P., (1995), *Familia - cunoaștere și asistență*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca;
20. Ionescu, S., Jacquet M-M., Lhote C., (2002), *Mecanisme de apărare, teorie și aspecte clinice*, Polirom, Iași;
21. Ionescu, Ș., Blanchet A., Montreuil M., (coord.), Doron J., (coord.), (2009), *Tratat de psihologie clinică și psihopatologie*, Editura Trei, București;
22. Kideckel, D.A., (2006), *Colectivism și singurătate în satele românești*, Ed. Polirom, Iași;
23. Korkiasaari, J., „Return migration as a life change for children” în *Psykologia*, Vol 24(4), 1989. pp. 279-285;
24. Marcelli, D., Braconnier, A., (2006), *Tratat de psihopatologia adolescenței*, Editura Fundației Generația, București;
25. Marcelli, D., (2003), *Tratat de psihopatologia copilului*, Editura Fundației Generația;
26. Miftode, V., (1978), *Migrația și dezvoltarea umană*, Editura Junimea, Iași;
27. Miftode, V., (2003), *Tratat de metodologie sociologică*, Lumen, Iași ;
28. Munteanu, A., (2007), *Psihologia copilului și a adolescentului*, Editura Eurobit, Timișoara;
29. Muntean, A., (2001), *Familii și copii în dificultate*, Editura Mirton, Timișoara ;
30. Munteanu, A. ; Munteanu, A., (2011), *Violență, Traumă, Reziliență*, Editura Polirom, Iași;

31. Neto, F., „Mental health among adolescents from returned Portuguese immigrant families” în *Swiss Journal of Psychology/Schweizerische Zeitschrift für Psychologie/Revue Suisse de Psychologie*, Vol 69(3), Sep, 2010. pp. 131-139;
32. Neto, F., „Mental health among adolescents from returned Portuguese immigrant families from North America” în *North American Journal of Psychology*, Vol 12(2), Jun, 2010. pp. 265-278;
33. Neto, F., „Behavioral problems of adolescents from returned Portuguese immigrant families” în *North American Journal of Psychology*, Vol 11(1), 2009. pp. 133-142;
34. Neto, F., „Representative Portuguese Migration” în *Revista de Psicologia e de Ciências da Educação*, Vol 1, 1986. pp. 43-67;
35. Papalia, D.E., Olds, S.W., Feldman, R.D., (2010) *Dezvoltare umană*, Ediția a XI-a, Editura Trei, București;
36. Popescu, R., (2009) *Introducere în sociologia familiei*, Ed. Polirom, Iași;
37. Preda, M., (2011), *Riscuri și inechități sociale în România*, Polirom, Iași;
38. Sandu, D., „Întrebările” în *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor 1990-2006*, Fundația Pentru o Societate Deschisă, 2006;
39. Sánchez, P., „Even beyond the local community: A close look at Latina youths’ return trips to Mexico” în *The High School Journal*, Vol 92(4), Apr-May, 2009. pp. 49-66;
40. Sandu, D., (2010), *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Polirom, Iași;
41. Schaffer, R., (2005), *Introducere în psihologia copilului*, Editura ASCR, Cluj-Napoca;
42. Serrano, J.A., „Langage et insertion sociale du jeune migrant” in *International child welfare review*, Vol 64-65, 1985, pp. 25-34;
43. Stănciulescu, E., (2002), *Sociologia educației familiale*, Polirom, Iași;
44. Șchiopu, U., (2008), *Psihologia modernă*, România Press, București;
45. Wilmshurst, L., (2007), *Psihopatologia copilului*, Polirom, Iași.

